

Програма
«Київське християнство
та унійна традиція»

Серія «Монографії», 1

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Національна академія наук України
Інститут української археології та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського
Львівське відділення

Український Католицький Університет
Гуманітарний факультет
Кафедра нової і новітньої історії України
Філософсько-богословський факультет
Кафедра богослов'я

Інститут Історії Церкви
Українського Католицького
Університету

ІГОР СКОЧИЛАС

❖ ДАР ЛЮБОВИ ❖

КУНИЧЕ (КАТЕДРАТИК)
У КИЇВСЬКІЙ МИТРОПОЛІЇ
XIII–XVIII СТОЛІТЬ

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЛЬВІВ 2013

УДК 930.2:271-77(477)"12/17"
ББК Т212(4УКР)+Э372.29-605.1

Скочилиас Ігор. «Дар любові»: куниче (катедрастик) у Київській митрополії XIII–XVIII століть. – Львів: Вид-во УКУ, 2013. – 160 с.

Нарис розкриває обставини запровадження й практичне застосування в Київській митрополії пастирського податку «куниче» («катедрастик»). У добу середньовіччя та в ранньомодерний період цей символічний «дар любові» значною мірою сформував специфічно патерналістичну самосвідомість, котра домінувала в середовищі духовенства слов'янсько-візантійського обряду (православних та уніатів) до епохи Просвітництва. Утворена на основі куничого (катедрастика) фіскальна система Руської Церкви суттєво впливала на модальність ерархічно-корпоративних взаємин між тогочасним єпископатом і парафіяльним клиром. У роботі також розглядається ширше коло питань, пов'язаних із функціонуванням пастирського податку в різних єпископствах Київської митрополії – канонічна дисципліна, симонійні практики, освітні ініціативи ерархії, матеріальне забезпечення священників і фінансова спроможність владичих дворів, роль Римської Апостольської столиці та світської державної влади в новочасній модернізації церковних структур тощо.

Skochylias Ihor. «Gift of love»: The Kunyche (cathedraticum) in the Kyiv Metropolitanate during 13th – 18th centuries. – Lviv: UCU Press, 2013. – 160 pp.

Essay describes the conditions leading to the establishment of pastoral tax and its implementation in the Kyiv Metropolitanate. During the Middle Ages and the Early Modern Period, this symbolic «gift of love» significantly formulated a specific paternalistic self-consciousness that was dominant in clerical circles of the Slavic-Byzantine Rite (both Orthodox and Uniate) until the Enlightenment. Created on the basis of the pastoral tax, the fiscal mechanism of the Ruthenian Church substantially impacted the modality of hierarchical-cooperative relationships between the bishops and the parish clergy of those times. This essay also addresses a larger spectrum of issues related to the functioning of the pastoral tax in various archbishoprics of the Kyiv Metropolitanate – canon discipline, simony practices, education initiatives of the eparchy, material welfare of the priests and the financial competence of the bishop residences, the role of the Apostolic See and the lay state authorities in the Early Modern Period in the modernization of church structures, etc.

Рецензенти:

Вадим Ададуров, доктор історичних наук, професор
Юрій Волошин, доктор історичних наук, професор
о. Михайло Димид, доктор богослов'я

Рекомендовано до друку

Вченою радою Львівського відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського
(прот. № 5 від 16.X.2012) та Вченою радою УКУ (прот. № 5 від 26.XII.2012)

ISBN 978-966-02-6606-3

© Ігор Скочилиас, 2013

Вступ

Написання цього нарису* зумовлено необхідністю засигналізувати нові дослідницькі проблеми, які постали перед українською історіографією київського християнства доби середньовіччя й нового часу, а також потребою введення в науковий обіг корпусу джерел, що відкриє, сподіваємося, далекоюсяжні перспективи у вивченні організаційної структури Православної та Унійної Церков XIII–XVIII ст. Передовсім маємо на меті з'ясувати механізми формування та «стимулювання» тих суто еклезіальних ментальних цінностей, котрі домінували в ерархічно-корпоративній системі Київської митрополії між вищим церковним істеблїшментом і парафіяльним клиром, уможливлючи творення специфічно патерналістичної самосвідомості в середовищі руського духовенства. Поступово ці нетривкі ментальні уявлення, що частково були привнесені в українсько-білоруські землі грецькою ерархією, яка орієнтувалася на візантійську систему цінностей, стали складовою еклезіальної тотожності Київської Церкви. По-друге, спробуємо подивитися на історію Руської митрополії «з-за куліс», розглянувши, зокрема, таке маловивчене питання, як фінансова спроможність її окремих владицтв та митрополії в цілому, що, здогадуємося, може дати дуже несподівані для дослідника

---

* Опрацювання джерельного матеріалу в Білорусі, Польщі, Росії та Україні впродовж 1995-2004 рр. уможливили дослідницькі гранти й стипендії *American Council of Learned Societies*, *Fundacji im. Braci Jana i Jędrzeja Śniadeckich* і *Kasy im. Józefa Mianowskiego*. Попередні версії нарису з'явилися друком у: Сkochиляс І. «Дар любові», фінансовий обов'язок і ерархічна підлеглість: катедратик у системі фінансово-корпоративних відносин духовенства Київської митрополії XIII–XVIII століть // Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2005. Вип. 9. С. 431-460; Його ж. Катедратик у системі фінансово-корпоративних відносин Київської митрополії XVIII ст. // Там само. 2006. Вип. 10. С. 628-673.

Генеза катедратика. Руське куниче в Київській православній митрополії

Упродовж перших століть нашої ери в християнській Церкві виробилася така система взаємин між єпископом і підлеглим йому духовенством, яка не передбачала фіскальних зобов'язань клиру перед архипастирями, оскільки ті самостійно управляли маєтками всіх церков своєї провінції. Тож генезу катедратика дослідники цілком слушно пов'язують із переходом церковних бенефіціїв під безпосередній контроль клиру¹. Вперше про податок, що пізніше отримав назву *катедратик*, йшлося на помісному соборі в місті Брага (572 р.), учасники якого зобов'язали капітулу та парафії сумлінно сплачувати «пастирський дохід». Цю практику в Латинській Церкві устійнив папа римський Гонорій III (1216-1227), поширивши її на всі римо-католицькі дієцезії Європи. Вже у першому тисячолітті християнства усталилася підтверджена партикулярним канонічним правом традиція трактувати катедратик як одне з основних джерел утримання й доходів єпископів. Уважалося, що він має бути помірним податком, котрий щороку сплачується як «дар любові» місцевому архиєреєві від усіх храмів і бенефіціїв, а також церковних братств, що належать до його юрисдикції².

---

¹ А. К. Cathedraticum // Podręczna encyklopedia kościelna. Warszawa, 1905. T. 5-6. S. 338-339.

² [Goeke J. W.]. Cathedraticum // New Catholic Encyclopedia. San Francisco; Toronto; London; Sydney, 1967. P. 250-251; S. J. Katedratyk, cathedraticum, biskupizna // Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznemi jej dopełnieniami. Warszawa, 1877. T. 10. S. 233-234; Wójcik W. Biskup // Encyklopedia katolicka. Lublin, 1989. T. 2. Col. 590.

У латинських єпархіях Речі Посполитої катедратик також існував, однак масово про нього джерела згадують лише з XVII ст. Так, жмудський архиєрей на єпархіальному соборі 1647 р. намагався запровадити у своїй дієцезії цей пастирський податок, що, як виглядає, досі не був відомий тутешньому духовенству. Про катедратик у Кам'янецькій дієцезії зазначав єпископ Вацлав Сераковський у статутах місцевого собору 1742 р.³, та чи практикувався він тоді на Поділлі, документ мовчить. Львівська архієпархія в 1765 р. постановила відновити щорічний збір катедратика на суму 6 000 золотих як сталого податку, з огляду на потребу утримання катедрального храму. За процедурою його стягнення мали наглядати генеральний вікарій та один з каноніків⁴.

Щорічні датки («збори», «пошлини») руського духовенства на користь православних владик початково взувалися на освячену віками традицію Царгородського патріархату. Тут відповідник латинського катедратика – візантійський «канонікон», або ж «євматікон» – розглядався як своєрідне «вхідне», тобто орендна плата пароха за право володіння бенефіцієм, що вважався власністю єпископа. У Візантії пастирські доходи архиєреїв були легалізовані новелами патріарха Олексія (1025-1043), згідно з якими величину «канонікону» визначено в одну золоту монету. Генезу катедратика в Київській Церкві слід пов'язувати не тільки із запозиченням візантійської фіскальної системи, але й із суто давньоруською практикою «почестья» – матеріальною формою вияву поваги й підлеглості підданих своєму зверхникові. Є підстави стверджувати, що руські єпископи, об'їжджаючи свої розлогі владичтва, збирали

---

³ А. К. Cathedratikum... S. 339.

⁴ Krętosz J. Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV w. do 1772 roku. Lublin, 1986. S. 139; Tymosiz S. Synod archidiecezji lwowskiej z 1765 roku. Lublin, 1998. S. 144-145.

від вірних і духовенства «почестье» та інші подаяння⁵, котрі пізніше еволюціонували в низку фіксованих і кодифікованих церковним і світським правом церковних податків. Відомий російський дослідник Євгеній Голубінський припускав, що цей «пастирський дохід» на Русі запровадили невдовзі після утвердження християнства, як тільки клирики почали отримувати сталі прибутки з бенефіцію, а парафіяни і священники – виявляти готовність скласти єпископам різноманітні грошові й натуральні датки⁶. Вірогідно, протягом XII – початку XIII ст. з «почестья» виокремилося й «куниче» – особистий податок кожного пароха своєю владиці.

У Київській митрополії внесок священників на потреби архиєреїв⁷ використовувався для утримання єпископського столу, а також Київської митрополичої катедри (звідси й найбільш поширені варіанти його назви – катедратик і столове; рідше фігурував як куниче, синодатик, соборова куніця, соборове⁸). Збірку від парафіяльних отців, що посідали бенефіції, руські святителі отримували як дар у грошах (данину), що в канонічному вимірі означав послух та особисту

---

⁵ Щапов Я. Н. Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв. Москва, 1989. С. 96–97.

⁶ Голубинский Е. История Русской Церкви. Москва, 1997. Т. 1. С. 504, 525–529.

⁷ Прерогативи руських владик щодо духовенства описані в: Dymyd M. La figura giuridica del Vescovo della Chiesa Unita di Kyiv sulla base dei suoi Sinodi (1589–1891). Lviv, 1999 (українська версія: Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589–1891). Львів, 2000).

⁸ Щапов Я. Н. Государство и церковь...; Его же. Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв. Москва, 1976. В одній з останніх синтез середньовічної історії київського християнства с. Софія Сенік, обговорюючи проблему матеріального забезпечення руського єпископату, хоча й згадує, що «єрархи, так само як у Греції, збирали податки з духовенства та монастирів», проте не конкретизує їхньої номенклатури (Senyk S. A History of the Church in Ukraine. Rome, 1993. Vol. 1: To the End of the Thirteenth Century. P. 178–181).

відданість і підлеглість клиру своєму пастиреві (єпископській катедрі)⁹.

Фінансові зобов'язання нижчого духовенства перед єпископатом уперше регламентовано на Володимирському провінційному соборі Руської Церкви 1273 р. (до остаточного вирішення проблеми було наказано навіть тимчасово відкласти збір різних (у т. ч. і незаконних) податків з клиру). Зокрема, зібрання владик звернуло увагу на ту обставину, що «соборна куниця» («дар», «поклонное», «принос»), яка сплачувалася «въ сборное воскресенье», вже була попередньо ліквідована: «Сбирають некако сбираніе отъ властель церковныхъ, егда собирають они божественные соборы»¹⁰. Водночас митрополит Кирило II, засуджуючи на Володимирському соборі численні «неустроения» в руському православ'ї після татаро-монгольського завоювання¹¹, виявив факти непослуху парафіяльного клиру своїм архиєреям, у т. ч. відмову платити куниче: «Аще нашѣмъ законоположенію противитъся, то ни приношеніа ѿ них ні прінімати рекше просѣрѣ и кѣнѣ и свѣчи аще ѿмреть»¹².

Протягом XIV–XVI ст. фіксуються хоча й спорадичні, однак цілком виразні свідчення про побутування цього

⁹ Болховітінов Є. Вибрані праці з історії Києва. Київ, 1994. С. 226; Карташев А. В. Очерки по истории Русской Церкви. Москва, 1997. Т. 1. С. 204, 207; Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. Торонто, 1990. С. 63-64; Bieńkowski L. Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce // Kościół w Polsce. Kraków, 1969. Т. 2: Wieki XVI–XVIII. S. 804.

¹⁰ Цит. за: Голубинский Е. История... 1997. Т. 3. С. 68-71; 1998. Т. 4. С. 105.

¹¹ Определение Владимирского собора, изложенныя в грамоте митрополита Кирила II // Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою археографическою комиссиею. Изд. 2-е. Санкт-Петербург, 1908. Т. 6: Памятники древне-русского канонического права. Ч. 1: Памятники XI–XV в. Кол. 83-88.

¹² Бенешевич В. Н. Древнеславянская Кормчая XIV титулов без толкований. София, 1987. Т. 2. С. 183.

пастирського податку чи не в усіх владцтвах розлогої Київської митрополії. Детальні відомості про куниче в українсько-білоруських землях сягають кінця XV ст. У зв'язку зі скаргою православного духовенства Вільна на митрополита Макарія (1495-1497), з'ясувалося, що він встановив у столиці різні «новини», серед іншого й непомірно збираючи «соборні куниці». Віленські священники апелювали до віковичних традицій Руської Церкви, наголошуючи, що в «давнину», «за перших митрополитів», від них брали значно менше¹³. Великий князь литовський, який втрутився в конфлікт, змушений був задовольнити скаргу парохів, і практика збору куничого вже за наступників Макарія на митрополічій катедрі – Йосифа I Болгариновича (1498-1501) та Йосифа II Солтана (1507-1521) – була унормована. Низкою королівських привілеїв (1443, 1499, 1504, 1511, 1543 і 1621 рр.) Православній Церкві гарантувалося невтручання державних чинників у «доходи церковні і в усі справи і суди духовні». Таким чином, у Польсько-Литовській державі податок з духовенства отримав легітиміацію світської влади, яка підтвердила прерогативи єпископів щодо клиру та його підлеглість своїм ерархам¹⁴. Так само королівська адміністрація спричинилася до устійнення процедури сплати та використання куничого в час, коли архиерейський престол

---

¹³ «Небожчик Макарей, митрополить Київській и всяя Руси, ввель былъ [...] многие новины, почаль былъ на нихъ соборные куницы непомерно брати; а за первыхъ дей митрополитовъ, бирали на нихъ соборные куницы, по дванадцати грошей за куницу» (Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею (далі – Акты ЗР). Санкт-Петербург, 1846. Т. 1 (1340-1506). С. 174 (док. № 152)).

¹⁴ Акты ЗР. Т. 1. С. 189-190 (док. № 166); 1848. Т. 2 (1506-1544). С. 81-83 (док. № 65); Lietuvos Metrika. Кнуга Nr. 8 (1499-1514). Vilnius, 1995. P. 448 (док. № 610). Див. також: Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і гене́за Берестейської унії. Львів, 2000. С. 60-61.

був вакантний або коли митрополією управляв адміністратор чи світський опікун. У 1521 р. король Жигимонт I Старий надав Костянтинові Острозькому привілей, за яким у разі смерті митрополита контроль за збором та розподілом куничого переходив до руського князя, повноваження якого як світського патрона автоматично припинялися з вибором нового предстоятеля Православної Церкви¹⁵. Наступні дані про катедралик в українській частині архієпархії датуються серединою XVI ст. У листі київського протопopa Якова до митрополита Сильвестра мовиться про обов'язок збору куничого на Поділлі, зокрема у Вінницькому повіті¹⁶. Цей та інші приклади показують, що київські митрополити домагалися його сплати в XIV–XV ст. не лише від духовенства своєї архієпархії, але й від інших руських владицтв, утручаючись таким чином у прерогативи місцевих святителів¹⁷.

Перші відомості про куниче в *Луцько-Острозькій єпархії* стосуються останніх років правління луцького й володимирського князя Любарта Гедиміновича. Згідно з традицією, князь у грудні 1322 р. видав грамоту про надання соборній церкві Св. Йоана Богослова в Луцьку низки сіл, зауваживши наприкінці документа, що місцевим єпископам належаться і «куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по

---

¹⁵ «А куницы и инъшие вси доходы митропольи маеть князь Костянтин [...] росказати зобрати и ховати то в целости до науки нашею [...] до того часу, поки мы тую митрополью кому отдадимъ» (Lietuvos Metrika. Кнуга Nr. 10 (1440-1523). Vilnius, 1997. P. 95).

¹⁶ «И о куничныи тежъ пѣнези, которыи приходять на вашу милость на тыхъ попѣхъ Подольскихъ, они [...] повинни давати на третій годъ, то естъ теперешноѣ прійдучоѣ зимы зъ нихъ выбирати якожь есми, господарю» (Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею (далі – Акты ЮЗР). Санкт-Петербург, 1863. Т. 1 (1361-1598). С. 300 (док. № 238)).

¹⁷ Голубинский Е. История... Т. 4. С. 98-100, 102, 529.

свободамъ, где суть христиане»¹⁸. Процитований фрагмент з грамоти Любарта за своїм змістом і стилістикою нав'язується до «Уставу» Володимира Великого і структурно й семантично наслідує подібні надання руських князів початку XIV ст. для інших руських єпархій, зокрема Галицької й Перемишльської, що вказує на тяглість у Київській митрополії фіскальної системи Руської держави домонгольського періоду. У XVI ст. знову фіксується побутування цього податку в Луцькому владіцтві. Цього разу йшлося про оподаткування куничим не тільки парафіяльного духовенства, але й монастирів. 1526 року король Жигимонт I жалуваною грамотою надав старості луцькому, князеві Федору Михайловичу Чарторийському «в подавання» Пересопницьку обитель із засторогою, що третину прибутків з неї, у т. ч. і куниче, мав побирати сам князь¹⁹.

У *Перемишльській єпархії* куниче з'являється в джерелах на початку XV ст. У 1405 р. король Володислав Ягайло в привілеї, що підтверджував прерогативи тутешнього владики Атанасія (1392-1407), визнав за ним право отримувати «куни» від парохів «на вічні часи», згідно з церковними канонами та звичаями Православної Церкви²⁰. Акт неодноразово конфірмавався (наприклад, у 1469 р.).

---

¹⁸ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі – Архив ЮЗР). Киев, 1883. Ч. 1: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси. Т. 6. С. 3 (док. № I); Грамоти XIV ст. / Упоряд. М. М. Пещак. Київ, 1974. С. 22. Зміст документа-фальсифікату коментує: Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004. С. 683-697.

¹⁹ «На то дали его милости тотъ монастырьъ Пересопницу [...], третью часть [...] зъ даньми грошовыми, и медовыми, и бобровыми, и куничными...» (Архив ЮЗР. 1859. Ч. 1. Т. 1. С. 5 (док. № II)).

²⁰ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. Київ, 1994. Т. 5: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-

Полоцька архієпархія остаточно утвердила пастирський податок на своїй території найпізніше в другій половині XIV ст. Зокрема, він згадується в грамоті великого князя полоцького Онуфрія Предтеченському монастиреві 1399 р. Місцевому єпископові заборонялося накладати на монашу спільноту будь-які податки, в т. ч. і куниче: «А владыцъ съ игѣмена Їоаньского и съ нашего монастыра Островьского кѣници не брати, а никакихъ пошлинъ»²¹. У 1544 р. православні Полоцької землі подали скаргу польському королеві на свого пастиря Симеона, в якій серед інших закидів фігурував і такий: «К тому дей [...] куницы приходятъ [...] со всихъ архимандрытовъ и игуменовъ и поповъ, тыи де куницы беретъ не водле стародавного обычая, прибавляючи назвышъ што і як ему видить»²².

Перші (щоправда, непрямі) свідчення про існування куничого у *Володимирській єпархії* знаходимо в грамоті великого князя литовського Свидригайла Ольгердовича 1444 р., де підтверджено давніші, ще з часів Київської держави, надання катедральній церкві Успення Богородиці в м. Володимирі «со всѣми доходы»²³. Натомість безпосередня

руських землях XIV–XVII віків. С. 448; Akta grodzkie i ziemskie. Lwów, 1883. Т. 7. С. 50 (№ 26). Текст документа також наводять: Добрянский А. История епископов трех соединенных епархий, Перемышльской, Самборской и Саноцкой, от найдавейших времен до 1794 г. Львов, 1893. С. 16–18, 20; Зубрицкий Д. Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси. Москва, 1845. С. 7; Historische Skize über die Dotation des ruthenischen Clerus in Galizien. Wien, 1862. S. 20; Malinowski M. R. Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien. Lemberg, 1861. S. 444–445. Джерело обговорює: Bendza M. Prawosławna diecezja przemyska w latach 1596–1681. Studium historyczno-kanoniczne. Warszawa, 1982. S. 56.

²¹ Грамоти XIV ст. С. 139.

²² Акты ЗР. Т. 2. С. 404 (док. № 234). Грамоту цитує: Макарий (Булгаков). История Русской Церкви. Москва, 1996. Кн. 5: Период разделения Русской Церкви на две митрополии. С. 155.

²³ Архив ЮЗР. Ч. 1. Т. 6. С. 8 (док. № III).

згадка про пастирський податок у цьому владцтві походить з першої чверті XVI ст. 22 вересня 1522 р. король Жигимонт I звелів земському маршалкові, дорогицькому і слонімському старості Янові-Миколаю Радзивиллу стягнути з попів православних парафій Дорогицького повіту «куниці». Як випливає з тексту, цей податок, який священники, очевидно, не бажали сплачувати, належав до юрисдикції володимирського й берестейського владика Пахнутія (Пафнутія) (перед 1513 – після 1526)²⁴.

У *Київській православній митрополії* часів Петра (Могили, 1633-1646) і в наступні десятиліття куниче збирали протопопи, які цей «дорочный доходъ митрополитанскій» були зобов'язані надсилати до Києва²⁵, а загальний нагляд за його сплатою покладався на генеральних намісників. Так, номінуючи в грудні 1663 р. случького архимандрита Феодосія (Василевича) митрополічим офіціалом у литовській частині Київської єпархії, Йосиф (Нелюбович-Тукальський) зобов'язав його збирати «доходы, на столъ митрополитанскій належачыхъ»²⁶. Як і в Унійній Церкві, церковна адміністрація православних допускала надуживання при зборі катедратика, що часто осідав у калитках єпархіальних урядників (наприклад, Скуминович привласнив собі 5 000 золотих різних церковних податків з клиру)²⁷. Правда, православному митрополитові не дуже залежало на прибутках від куничого, як унійному архиереєві, адже після Берестейської унії Православна Церква зберегла за собою більшість маєтностей Києво-Печерського монастиря та Софіївської катедрі (зокрема Зоринську, Мироцьку, Унинську волості

²⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДА України у Львові), ф. 201, оп. 46, спр. 759, арк. 1.

²⁵ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (опыт церковно-исторического исследования). Киев, 1898. Т. 2. С. 485.

²⁶ Архив ЮЗР. 1871. Ч. 1. Т. 4. С. 26 (док. № XIII).

²⁷ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила... Т. 2. С. 486.

та низку поселень у Київському воєводстві й Великому князівстві Литовському), котрі приносили їй величезні, як на той час, прибутки²⁸. За адміністрування православною митрополією львівського архиєрея Йосифа (Шумлянського), в останній чверті XVII ст. у його володінні перебували сс. Городок й Обарів на Волині, обширний Барахтинський ключ, м-ка Васильків і Радомишль, поселення під Могильовим-на-Дніпрі та в Новгородському воєводстві – загалом 5 містечок і 47 сіл, що нараховували понад 5 600 димів²⁹.

Окрім митрополита, побирали катедратик і владики деяких православних єпархій. Така практика документується, зокрема, в *Могилівській* єпархії. Для прикладу, 1730 р. від братської церкви Богоявлення Господнього в м. Могилів було сплачено архидияконові 5 талерів «пастырського доходу»; існування цього податку видаткова книга місцевого братства нотує й у 1732 р.³⁰ Під час генеральної візитації Бихівської, Гомельської, Логойської та Чечерської протопопій 1738 р. православні ревізори серед іншого збирали й катедратик. Тоді, наприклад, від парафій Гомельської протопопії було отримано від 1 до 1,5 рубля «столового доходу», хоча візитатори й визнавали, що окремі священники катедратик «не дали» або заборговували його за п'ять і більше років³¹.

У *Московській Церкві*, яка після остаточного поділу Київської митрополії в 1458 р. на дві церковні провінції жила своїм особним релігійним життям, за збір податків з парафі-

---

²⁸ Див. про це: Люта Т. Документи про юрисдикційний статус та економічне становище Святосфіївської митрополічної катедри і Києво-Печерської архимандрії в перші роки після Берестейської унії // Ковчег: Наук. зб. із церковної історії. Львів, 2000. Ч. 2. С. 313-328.

²⁹ Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.). Київ, 1991. С. 29-30.

³⁰ Нацыянальна бібліотека Беларусі. Аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў, № 091/4307, л. 19 адв., 28 адв., 30.

³¹ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 227, арк. 15-15 зв.

яльного клиру відповідали т. зв. десятичники. Стоглавий собор 1551 р. позбавив їх такого права, з огляду на кричущі порушення, які при цьому допускалися. «Святительская дань», або «сборное» чи «соборная куница», в Московській Русі не регулювалася канонічним правом, і в різних єпархіях побутувала відмінна практика збирання податку. Скажімо, у Пскові стягувався однаковий збір «по грамотам и по книгам по старине» зі всіх без винятку церков і монастирів. У Новгородській архієпархії 1577 р. «за куницу» з кожного парафіяльного храму брали по 25 денег і 1-3 гривні³². Загалом у Московському патріархаті «архієрейська дань», через численні надуживання єпископату, була скасована за панування Катерини II. Натомість українські владицтва Російської Православної Церкви зберігали цей податок включно до реформи 1786 р. (у Київській єпархії його ліквідовано 1783 р.)³³.

---

³² Голубинский Е. История... Т. 4. С. 64; Макарий (Булгаков). История... 1996. Кн. 4. Ч. 2. С. 110-112, 136.

³³ Лотоцький О. Суспільне становище білого (світського) духовенства на Україні і в Росії в XVIII в. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі – Записки НТШ). Львів, 1898. Т. 21. С. 42-43.

Еклезіальна практика: столовий податок у Галицькій (Львівській) єпархії XVI–XVII ст.

З огляду на репрезентативність джерельної бази найбільш повно генезу куничого та регіональні особливості його побутування можна простежити на прикладі Галицької (Львівської) православної єпархії. Чимало документів свідчать, що куниче було звичною церковною практикою вже в добу Галицько-Волинського князівства. Князь Лев Данилович у грамоті-фальсифікаті про надання катедральній церкві Перемишльської єпархії – храмові Спаса – села Страшевичі (бл. 1301 р.), покликаючись на «Устав» Володимира Великого і за присутності перемишльського владика Ларіона, наголошує, що крім численних земельних угідь, «еще придаем коуны в рокъ с поповъ давати и соуды д[ѣ]х[ов]ныѣ ц[е]ркви столечнаа»³⁴. Тим самим роком датовано іншу грамоту-фальсифікат – фундацію катедральному храмові Галицької єпархії – «церкві святого Успенія в Крилосі» – земельних посілостей, встановлення повинностей і визначення прерогатив духовного суду. Щодо куничого зміст грамоти майже ідентичний попередньому привілею: «А ку томѣ еще прыдаем кѣны в рок с попов давати»³⁵. Після фактичної ліквідації Галицької митрополії й владичтва у середині XV ст. певний період, очевидно, не сплачувався й пастирський податок, оскільки немає виразних свідчень про те, що його збір входив у компетенцію митрополичих намісників, котрі резидували спершу в Галичі, а згодом у Львові. Лише в першій чверті XVI ст. інститут куничого було відновлено

---

³⁴ Грамоти XIV ст. С. 10.

³⁵ Купчинський О. Акти та документи... С. 647. Детальний текстологічний аналіз грамоти-фальсифікату здійснено в: Там само. С. 627-668. Документ, зокрема, опубл. у: Грамоти XIV ст. С. 14, 16.

на території Львівської Русі та Поділля. У 1526 р. київський митрополит Йосиф (1523-1533) визнав за галицьким намісником Ісакієм Ідашицьким право отримувати доходи з єпархії³⁶. Остаточне канонічне право єрархів побирати «в усіх повітах» з духовенства куниче, яке тоді становило 20 грошів (6 флоренів), легалізовано у зв'язку з фундацією Львівської єпархії та поставленням першого за останні півтора століття владики – Макарія (Тучапського). У грамоті короля Жигимонта I від 22 жовтня 1539 р. наведено прерогативи єпископа щодо парохів³⁷, відповідно до яких кожен священник повинен щорічно давати своєму архиєреєві куниче по 12 грошів, як «прояв пошани, послуху і визнання юрисдикції»³⁸. «Дворний єпископ», підлеглий київському митрополитові, Макарій (Тучапський) у присяжній грамоті від 22 лютого 1540 р. мусив погодитися на те, аби щороку, після Великодніх свят, віддавати предстоятелю Руської Церкви половину «доходу духовного»³⁹.

³⁶ Акты ЗР. Т. 2. С. 168 (док. № 141).

³⁷ «Ex singulis Poponibus in Vladicatu suo constitutis duodecem grosos (per sex florenos in allis transumptis) ratione contributionis Kunychez dictae prout et allii Vladicae in suis Vladicatribus, singulis annis habet, et percipiet, eorum Poponum actiones et negotia in spiritualibus...» (текст грамоти з окремими помилками наведено в: Harasiewicz M. *Annales Ecclesiae Ruthenae*. Leopoli, 1862. Р. 96. Український переклад документа опубл. у: Великий А. Г. З літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Вид. 2-ге. Рим; Львів, 1999. Т. 3: XIV–XV–XVI ст. С. 185-186 (фрагмент, в якому мовиться про податки з духовенства, у т. ч. і катедратик, опущено). Грамоту також згадує: Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. 5. С. 478).

³⁸ Кметь В. Документи до біографії першого львівського владики Макарія (Тучапського) в актах Коронної Метрики // Наукові зошити Історичного факультету [Львівського національного університету імені Івана Франка]. Львів, 2000. Вип. 3. С. 24; Його ж. Юрисдикційний статус та організаційна структура Галицької (Львівської) єпархії (XII – середина XVI століття) // Ковчег: Наук. зб. із церковної історії. Львів, 2001. Ч. 3. С. 149.

³⁹ Акты ЗР. Т. 2. С. 365 (док. № 201).

Вочевидь, у XVII ст. куниче у Львівській єпархії, через міжконфесійну боротьбу, економічну та політичну нестабільність і військові дії, не приносило значних доходів Святоюрській катедрі. Ситуацію ускладнювало й втручання коляторів парафій у внутрішнє життя Церкви. Канонічний статус пастирського податку в цей період відображають діяння єпархіального собору Львівського владіцтва, скликаного Йосифом (Шумлянським) 26 квітня 1669 р. Тоді величина куничого складала 4 золотих і збиралося воно на празник Воздвиження: «Що взлядом провентов наших епис[ко]п[ск]их, іако то куничнаго, тоє на Воздвиженіє Ч[ε]стнаго и Животворящаго Кр[ѣ]ста Г[оспо]дна ѿданное в року н[и]нѣшнем ахѣ. маєт быти тимъ, которіє антиминсы ѿ нас бѣдѣт ѿвозити, по золотых чтири, за квѣтом еднакъ н[а]шимъ епис[ко]пымъ»⁴⁰. Одна з постанов собору засвідчує використання куничого як інструменту внутрішньоцерковної політики. Нещодавно обраний владика мав значні проблеми із легітимацією своєї духовної влади на території єпархії, і скликаний ним собор був для нього нагодою не тільки утвердити свою юрисдикцію над духовенством, але й матеріально заохотити тих священиків і намісників, які виступили на боці Шумлянського в його довготривалому протистоянні з іншим кандидатом на єпископство – Єремією (Свистельницьким). Саме в такому контексті потрібно розглядати конституцію собору 1669 р. про «дарування» намісникам – учасникам єпархіального зібрання – куничого за попередні роки: «А за тым сѣмпѣтъ к[о]ждый намесникъ своего намесництва за цалы[й] рокъ повинен доходи пастьрскіє на свой ѿбернѣти пожиток, чого сукцесорове н[а]шѣ ѿ нихъ не повиннися ѿпоминати, анѣ того соборнаго постановлена н[а]ш[ε]го разоряти»⁴¹.

⁴⁰ Національний музей у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги (далі – НМЛ), Ркк-151, с. 27.

⁴¹ Там само.

До ганебної боротьби за Святоюрську катедру між Свистельницьким і Шумлянським долучилася місцева шляхта, яка, намагаючись позбавити владику Йосифа матеріальної підтримки, стала забороняти священикам у своїх маєтках сплачувати православному архиєреєві куниче. Ця акція шляхти, мабуть, почала набувати загрозливих масштабів, бо в 1670 р. Шумлянський звернувся до короля Михайла Вишневецького зі скаргою на коляторів парафій, які перешкождали парафіяльному клирові в здійсненні «різних повинностей та щорічних оплат» єпископові. Король спеціальним привілеєм звільнив руських попів від військових постойів і різноманітних податків, одночасно зобов'язавши їх виявляти послух пастиреві й щорічно вносити «куничне» (по 6 золотих)⁴².

Унікальні відомості про динаміку сплати куничого (катедратика) духовенством Львівської єпархії в останній чверті XVII ст. та фінансову дисципліну клиру й регіональні особливості надходження податку до єпископської каси подає «Книга катедратика» 1680-1686 рр.⁴³ Її аналіз показує, що в цей період дуже мало православних єреїв були спроможні або виявляли готовність віддавати Шумлянському куниче. У Львівській єпархії в другій половині XVII ст. пастирський податок сплачувався нерегулярно, його загальна сума також була несталою. Не отримували катедратик

---

⁴² Облята документа того ж року внесена до книг львівського гродського суду: ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 422, арк. 1042 зв.; спр. 461, с. 442; опубл. в: Архив ЮЗР. 1904. Ч. 1. Т. 10. С. 285. Привілей 1670 р. аналізує: Андрусак М. Львівське, Галицьке й Кам'янець-Подільське православне (в 1539-1700 рр.) та й уніятське (в 1700-1808 рр.) єпископство у Львові // Логос. Йорктон, 1959. Т. 10. № 3. С. 205; Andrusiak M. Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki lwowski (1667-1708). Zarys biograficzny. Lwów, 1934. S. 48.

⁴³ На важливості цього джерела наголошує: Wawrzeniuk P. Confessional Civilising in Ukraine: The Bishop Iosyf Shumliansky and the Introduction of Reforms in the Diocese of Lviv 1668-1708. Stockholm, 2005. P. 48-49, 52.

єпископи від клириків Глинянського, Колачківського, Львівського, Тереховельського намісництва у Галичині та на всій території Поділля, тобто від основної частини єпархіального духовенства. Не набагато кращою була ситуація на інших теренах владицтва. Так, священники Жидачівського намісництва впродовж 1680-х рр. спромоглися заплатити податок за один 1686 р., і то тільки 15 отців з 77⁴⁴. Так само лише за цей рік віддали катедратик парохі Щирецького намісництва, причому п'ять із них проігнорували свій фіскальний обов'язок.

Матеріали реєстру дають підстави ствердити, що сплату катедратика в масштабах усїєї єпархії Йосифові (Шумлянському) вдалося відновити щойно в 1684-1686 рр. Саме на цей час припадають значні надходження до єпископської скарбниці пастирського податку від більшості намісництв Галичини. Тоді інститут катедратика почав функціонувати у Бережанському, Бібрському, Долинському, Кам'яно-Струмилівському, Княгининському й Рогатинському намісництвах. Особливо помітну фінансову стабільність демонстрували Жовківське й Куликівське намісництва, що пояснюється не тільки відносною заможністю місцевих церковних бенефіціїв, але й близькістю до адміністративного центру єпархії – Львова, та віддаленістю від традиційних маршрутів татарських нападів і театру військових дій у період польсько-турецьких і козацько-польських воєн другої половини XVII ст. Цікаво, що більшість священників обидвох намісництв платили аж по 10 золотих катедратика, і лише частина – по 5 золотих, що було великою рідкістю за тогочасних еклезіальних реалій Православної Церкви⁴⁵. За своїм фіскальним потенціалом до цих округів наближалося, як це не дивно, Калуське намісництво, розміщене у прикарпатській гірській смузі.

---

⁴⁴ НМЛ, Ркл-157, арк. 3.

⁴⁵ Там само, арк. 12 зв.-14.

Натомість у решті церковних округів під час сплати катедратика перед єпархіальною адміністрацією поставали виразні проблеми пастирського, адміністративного та економічного характеру. Якщо в Бібрському намісництві куниче не віддав один парох, то в Бережанському свої фіскальні зобов'язання не виконали вже сім священиків. Подібне недотримання канонічної дисципліни єпископські урядники спостерігали також у Бовшівському, Солотвинському й Станіславівському намісництвах, де траплялися випадки, коли з 16 клириків катедратик внесли лише сім отців. У Золочівському окрузі податок не сплатило 13 священиків, а у Войнилівському – 12⁴⁶. Ще складнішою була ситуація у важкодоступних гірських районах Галицького крилосу. Наприклад, за 1686 р. зі 70 парохів Коломийського намісництва катедратик віддали тільки сім, тобто кожен десятий.

Дещо краще виглядало Снятинське намісництво, проте й тут столове заплатили лише 11 душпастирів. У Тисменицькому окрузі протягом 1684-1686 рр. куниче було отримане від 35 парохів, в Устецькому – від 22 із 52⁴⁷. Ця регіональна специфіка Львівської єпархії поширювалася й на відносно «благополучні» райони. Так, у близькому до Львова Гологірському намісництві виконали свої фінансові зобов'язання 14 священиків, у Бовшівському й Дунаївському – половина й більше. Проблеми очікували на збирачів столового податку навіть у «катедральному» Галицькому намісництві (тут у 1684-1686 рр. уникло сплати катедратика аж 12 парохів)⁴⁸. На території Галицького Поділля рівень надходжень таких коштів був ще нижчим. Зокрема, в Тернопільському окрузі столове за 1686 р. віддали 11 парохів, у Теревовельському – тільки парох Струсова, у Бучацькому – 7 священиків

⁴⁶ НМЛ, Ркл-157, арк. 10 зв.-12, 14-17 зв., 31-32 зв., 37 зв.-38, 42 зв.-43.

⁴⁷ Там само, арк. 35-37.

⁴⁸ Там само, арк. 21 зв.-22 зв.

із 22, у Підгаєцькому – половина духовенства, у Чортківському – 12 отців із 34⁴⁹.

Аналіз «Книги катедратика» 1680-1686 рр. виявляє, що пересічно православний єрей вносив до єпископської скарбниці по 5 золотих (деколи це число коливалося в межах від 2 до 10 золотих). Так, у Буському намісництві священники зазвичай віддавали намісникові по 4 золотих кожен⁵⁰, у Щирецькому окремі парохі платили по 2, 3, 6 і навіть 10 золотих, а в Дунаївському сума податку складала 4-5 золотих. Дуже нерівномірно фінансове навантаження розподілялося між клириками Бережанського, Стрілиського й Золочівського округів. В останньому 11 православних отців давали по 10 золотих, деякі – по 7 золотих, а решта – по 5 золотих. Ряд парохів Калуського й Стрілиського намісництв сплачували по 10 золотих, однак більшість – по 5 золотих. Водночас потрібно зауважити, що інколи квота катедратика в 10 золотих могла означати присутність у парафії двох душпастирів, а не багатство церковного бенефіцію, хоча це припущення потребує додаткового джерельного підтвердження.

У другій половині XVII ст. намісники, як і крилошани в Галичі та Львові, були номінально звільнені від пастирського податку. Але на практиці фіскальні зобов'язання цієї групи духовенства регулювалися не приписами канонічного права, а радше місцевим колоритом звичаєвого права. Знаємо, наприклад, що серед членів Галицького крилосу столове не платили тільки місцевий офіціал і крилошанин Воскресенського храму, а всі інші п'ять капітульних отців справно віддавали «пастирський дохід»⁵¹. Ще більш диференційованим був підхід до сплати катедратика намісниками. Якщо в Бережанському, Бібрському, Гологірському,

⁴⁹ НМЛ, Ркл-157, арк. 18-18 зв., 23, 33-33 зв.

⁵⁰ Там само, арк. 5-5 зв.

⁵¹ Там само, арк. 21 зв.

Долинському, Жидачівському, Золочівському, Калуському, Кам'янку-Струмилівському, Княгининському, Куликівському, Потоцькому, Солотвинському, Станіславівському, Стріліському та деяких інших намісництвах, найвірогідніше, адміністратори цих церковних округів не мали фінансових зобов'язань перед владикою, то буський, жовківський, рогатинський і щирецький намісники таки сплачували столове. Можна припустити, що обов'язок намісника віддавати «пастирський дохід» і небажання архиєрея поширити цю норму на все владичтво впливали із практичних міркувань, адже зазвичай бенефіцій намісника був багатшим за парафію звичайного священика й приносив православному святителю більші прибутки. Підтвердженням цього є приклад Коломийського округу, де на кожного пароха припадало по 5 золотих катедратика, тоді як у самій Коломії намісник сплачував по 10 золотих.

У системі фінансового забезпечення Львівського православного владичтва катедратик наприкінці XVII ст. справді відігравав важливу роль, адже земельні посілости Шумлянського в той час склалися лише з декількох єпархіальних маєтків, котрі належали Галицькій кафедрі в Крилосі, – села Підгороддя (Соکیل) (повернуте Православній Церкві в 1681 р. та звільнене від сплати кварти), а також дібр Перегінсько (викуплене ще Макарієм (Тучапським) у приватних власників 1548 р.), права на які львівського архиєрея сейм відновив 1690 р. Хоча цей бенефіцій Львівської єпархії й не давав великих доходів, однак прибутки від панщизняних робіт і т. зв. відробітків підданих, грошових данин (роговщизни, бджолоїної десятини тощо) все ж покривали поточні витрати владичого двору та матеріально забезпечували найнеобхідніші єпархіальні потреби. Про це опосередковано свідчить реєстр збитків, завданих маєткові Перегінсько від постоїв коронного війська у 1706 р. Тоді жовніри панцирної хоругви за півтора місяця забрали з єпископського двору 338 волів, 212 корів, 73 ялівки, 120 баранів,

1 350 овець, 44 коні, 148 шматків сала, 29 відер бринзи і сиру, 13 фасок масла, 145 рожнятівських мір жита, 65 – пшениці, 606 – вівса, 15 кіп немолоченого жита, 433 вози сіна та інший провіант. Окрім земельних посіlostей, львівський єпископ мав певні доходи від Святоюрської юридики у Львові, які особливо зростали під час щорічних ярмарків на її території у свята Св. Юрія Побідоносця та Покрову Богородиці⁵².

Помітне покращення, у порівнянні із серединою XVII ст., фінансової дисципліни та стабілізація внутрішньоцерковного життя в Галичині забезпечили щорічне надходження до єпископської скарбниці від однієї до кількох тисяч золотих катедрадика. Проте отримуваних доходів вистачало далеко не на всі матеріальні потреби Православної Церкви. Щоб зрозуміти фінансову обмеженість львівських владик у бурхливому XVII ст., варто бодай вибірково порівняти їхні прибутки з економічним потенціалом Успенського ставропігійського братства у Львові. Згідно з опублікованими фінансовими звітами Ставропігії, лише протягом одного 1600 р. на хабарі Варшавському королівському дворові та сенаторам братчики зібрали 1 500 золотих. На початок повстання Хмельницького львівська конфрастернія володіла 8 215 золотих готівкою, ще 12 180 золотих перебувало у заставі, а 15 036 золотих – за закладними листами. У 1687 р. у братській касі налічувалося 57 174 золотих, у 1695 р. – 49 747 золотих. Заможність конфрастернії пояснюється головною соціальним складом його членів, серед яких було чимало багатих купців і ремісників, та успіхами в книгодрукуванні й поширенні богослужбових видань. Так, 1645 р. за продаж книг було виручено 3 948 золотих, упродовж 1676-1681 рр. – 12 851 золотий, а в 1690 р. – аж 17 517 золотих. На ці гроші братчики утримували школу, шпиталь, притулок, друкарню, двох священиків і проповідника, допомагали

⁵² Andrusiak M. Józef Szumlański... S. 176, 181-184.

коштами Крилоської катедрі, Скитові Манявському, багатом церковним братствам⁵³.

Натомість львівські єпископи не мали таких потужних фінансових джерел, тому систематично зверталися до Львівської ставропігії за принизливою матеріальною підтримкою. Так, після хіротонії Арсеній (Желиборський), аби належно виконувати свої святительські функції, в грудні 1641 р. змушений був позичати у братчиків єпископську митру та омофор. У 1647 р., щоб виїхати до Варшави у справах захисту православної віри, той самий владика взяв у братства в борг 2 000 золотих на покриття затрат на подорож і перебування у столиці. Загальновідомо, що Йосиф (Шумлянський), через брак єпархіальних фінансів, не зміг забезпечити функціонування владичої друкарні при соборі Св. Юра і дві його спроби (1686 і 1700 рр.) устійнити її діяльність завершилися невдачею. Через обмежений бюджет владництва Шумлянський мусив винаймати у Ставропігійського братства кам'яницю під свою резиденцію у Львові та неодноразово позичати у членів цієї конфратернії значні суми як на особисті потреби, так і на реалізацію своїх пастирських ініціатив. Однією з головних причин такого незадовільного матеріального стану Львівської єпархії, як і багатьох інших православних владичств Київської митрополії, була дискримінаційна політика світської адміністрації, яка від XIV ст., тобто з часу інкорпорації руських земель до складу Корони Польської, послідовно намагалася обмежити фінансові ресурси Православної Церкви, протегуючи натомість латинській єрархії⁵⁴. Яскравий приклад

---

⁵³ Крыловскій А. Львовское Ставропигіальное братство. (Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія). Київ, 1904. С. 73-74, 89, 131, 215-216, 277.

⁵⁴ Кметъ В. Юрисдикційний статус та організаційна структура Галицької (Львівської) єпархії... С. 147-148; Крыловскій А. Львовское Ставропигіальное братство... С. 120, 129-130 (Приложение; док. № LIX, LXIV).

такої політики подає історія Галицької (Львівської) єпархії, бенефіцій якої, правдоподібно, був конфіскований польським королем на користь латинського архієпископа Галича ще у XIV ст. – так само, як це трапилося у XV ст. з маєтками Перемишльського владичтва та земельними посіlostями Полоцької архієпархії в XVI ст.

Львівський владика Йосиф (Шумлянський)

Катедратик як «пастирський дохід» в унійних єпархіях Руської Церкви XVII–XVIII ст.

Перші згадки про практикування катедратика в з'єднаній з Римом Руській Церкві датуються 1612 р. Того року коад'ютор київського митрополита Іпатія (Потія, 1600-1613) – Йосиф (Велямин Рутський) – склав присягу перед архипастирем про свої нові повноваження, зобов'язавшись серед іншого віддавати Потієві половину катедратика, зібраного ним «у Литві», тобто в білоруській частині Київської єпархії⁵⁵. Очевидно, в перші десятиліття після Берестейської унії цей податок набув особливого значення, засвідчуючи інституційний зв'язок між єрархією та унійним духовенством, котрий намагалися підважити православні. В описі митрополичого архіву знаходимо реєстр протопопів і священників Київської архієпархії, котрі в жовтні 1626 р. зобов'язалися віддавати своєму пастиреві «по копії»⁵⁶, тобто сплачувати катедратик як визнання зверхності Римської Апостольської столиці та прерогатив київського унійного митрополита.

У другій половині XVII ст. у Великому князівстві Литовському податок з парохів стягувався переважно під час генеральних візитацій. Так, у посланні Кипріяна (Жоховського) 1687 р. єпископським комісарам наказувалося збирати «доходъ на митрополита» – по 2 битих талери «пастирського столового». Візитаторам надавалися широкі повноваження,

---

⁵⁵ «Katedratik ma iść wpuł» (Akt Regestru Archivi Metropolitani. 1768 // Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Менску (далі – НГАБ Менск), ф. 1774, воп. 1, адз. зах. 3, л. 885 адв.).

⁵⁶ «Karta różnych protopopow u kapłanow metropolitańskiey dyecezyi i obliguiących się dać po kopie» (НГАБ Менск, ф. 1774, воп. 1, адз. зах. 3, л. 974).

а парохі, згідно з розпорядженням Жоховського, не мали права ані опиратися реалізації фіскальних повноважень ревізорів, ані звертатися зі скаргами до світської влади. У цей період величина катедратика була встановлена в розмірі 12 золотих, причому, на відміну від більшості тогочасних унійних владицтв, його стягували як зі священників, так і з протопопів⁵⁷. Протягом першої чверті XVIII ст., із запровадженням унії на Правобережній Україні, пастирська фіскальна система була поширена і в коронних намісництвах Київської митрополічної єпархії. Її канонізував Житомирський собор 14 вересня 1727 р., який, зокрема, ухвалив рішення про те, «аби на пастиря не давали катедратика більше, ніж 6 золотих»⁵⁸.

Такий податковий тягар для парохів українських намісництв Київської архієпархії, на відміну від інших руських єпархій, був незначним (*табл. 1*). Зокрема, в Краснянському окрузі на початку 80-х рр. XVIII ст. ця квота складала 6 золотих 6 грошів. Польський дослідник Станіслав Набиванець пояснює відносно низьку ставку податку пауперацією клиру внаслідок спустошень російських військ, повстання гайдамаків і натиску російського православ'я⁵⁹. Щоб врегулювати проблему збору катедратика в незаможних парафіях, Володкович пропонував своїм офіціалам здійснити перерахунок суми столового податку в тих бенефіціях, де фіскальні повинності парохів були особливо обтяжливими. Проте митрополит не наважився обмежити фінансові

---

⁵⁷ Малишевский Н. О ревизиях приходских униатских церквей // Литовские епархиальные ведомости. Вильно, 1874. № 35. С. 279-280.

⁵⁸ «Od tego czasu postanawia się to, aby na pasterza nie dawano więcej na cathedricus nad zł[otych] sześć» (НМЛ, Ркл-113, арк. 18 зв.).

⁵⁹ Nabywaniec S. Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1762-1778. Rzeszów, 1998. S. 374.

зобов'язання бідних священників, покликаючись «на теперішні потреби єпархії»⁶⁰.

Опубліковані Рункевичем регестові описи архіву Київської митрополії в Санкт-Петербурзі інформують, що у XVIII ст. за сплату катедратика як у білоруській, так і в українській частинах архієпархії відповідали офіціали або уповноважені митрополита. Скажімо, у 1743-1746 рр. надходження пастирського податку від намісників Віленського та Новгородського крилосів контролював митрополичий комісар Іван-Антоній Завадський. У 1746-1747 рр. збирався катедратик і зі священників Гродненської «єпархії». Зокрема, збереглося поквитування волковиського, гродненського й підляського намісників про внесення ними грошових сум до митрополичої скарбниці. Такий самий нагляд за збором цього податку існував і в інших білоруських округах (табл. 2) – наприклад, у 1749-1750 рр. його сплачували паרוхи Циринського намісництва⁶¹ (табл. 3).

---

⁶⁰ «Neque Cathedratici exactione molestus debeam recenseri, cum solum in istis locis, ubi adhuc per Dei gratiam nullam afflictionem beneficiati patiuntur, ab ipsis quaerebatur; sed et hoc expenditur in praesentem necessitatem diaecesis» (Epistolae Feliciani Philippi Wolodkovycz, metropolitae kioviensis catholici (1762-1778) / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1967. Pars 2. P. 334 (док. № 208)).

⁶¹ Архіў уніяцкіх мітрапалітаў. Дакументы да гісторыі царквы ў Беларусі XV–XIX стст. у фондзе «Канцылярыя мітрапаліта грэка-уніяцкіх цэркваў у Расіі»: Даведнік. Мінск; Полацк, 1999. С. 86-89, 91, 95.

Таблиця 1

**Величина катедратика в українських
намісництвах Київської архієпархії (1751-1752 рр.)⁶²**

№	Назва намісництва	Число церков	Катедратик (у золотих)
<i>Київський крилос</i>			
1	Бердичівське	45	450
2	Білоцерковське	41	410
3	Богуславське	44	440
4	Животівське	18	180
5	Житомирське	51	510
6	Канівське	47	470
7	Корсунське	43	430
8	Любарське	44	440
9	Мошніянське	33	330
10	Паволоцьке	72	720
11	Погребиське	48	480
12	Смілянське	36	360
13	Тетіївське	55	550
14	Фастівське	37	370
15	Чигиринське	—	—
16	Чуднівське	50	500
Загалом		664	6 640
<i>Овруцький крилос</i>			
1	Барашовське	23	184
2	Брагинське	20	160
3	Димирське	34	272
4	Овруцьке	41	328
5	Радомишльське	42	336
Загалом		160	1 280
Сукупно з Київського та Овруцького крилосів		824	7 920

⁶² Укладено за: Рункевич С. Г. Описание документов... Т. 2. С. 148-149 (док. № 1583).

Таблиця 2

**Динаміка сплати катедра́тика
білоруськими намісництвами Київської архієпархії
в середині XVIII ст.⁶³**

№	Назва намісництва	Кіль- кість церков	Сума сплаченого катедра́тика (в золотих)				
			1743 р.	1744 р.	1745 р.	1746 р.	1747 р.
<i>Віленський крилос</i>							
1	Долгинівське	25(24)	120	?	?	?	?
2	Лідське	12	60	?	?	?	?
3	Мядзельське	21(19)	104	?	?	?	?
4	Ошмянське	24(22)	154	?	?	?	?
Загалом		82(77)	436	1 800	1 612	?	?
<i>Гродненський крилос</i>							
1	Волковиське	?	?	?	?	?	36
2	Гродненське	?	?	?	?	?	35
3	Підляське	?	?	?	?	?	18
Загалом		?	?	?	?	680	89
<i>Новгородоцький крилос</i>							
1	Клецьке	35	208	?	?	?	28
2	Несвізьке	31	160	?	?	?	29
3	Новгородоцьке	28	334	?	?	?	26
4	Слоні́мське	?	250	?	?	?	—
5	Циринське	16	128	?	?	?	16
Загалом		?	1 080	1 800	1 612	?	210

⁶³ Укладено за: Рункевич С. Г. Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов. 1701-1839. Санкт-Петербург, 1907. Т. 2. С. 84-85 (док. № 1374), 97 (док. № 1401), 103 (док. № 1422), 105 (док. № 1433), 113 (док. № 1461), 118 (док. № 1473).

Таблиця 3

**Співвідношення між кількістю поселень парафії,
числом вірних і величиною катедратика
в Циринському намісництві 1750 р.⁶⁴**

№	Назва парафії	Кількість поселень	Число родин	Величина катедратика (в золотих)
1	Адаховська	6	161	12
2	Голдовицька	13	167	10
3	Колпеницька	4	130	10
4	Крошинська	11	150	8
5	Луцька	9	151	10
6	Ляховицька	8	318	13
7	Мишська	26	626	14
8	Мотовидська	4	60	6
9	Островська	11	175	10
10	Сачивська	4	70	8
11	Стайська	3	62	5
12	Стволовицька	11	185	12
13	Циринська	20	34	12
14	Чернихівська	6	80	8
15	Ясенецька	25	293	14
16	Ястрембська	6	75	9

⁶⁴ Укладено за: Рункевич С. Г. Описание документов... Т. 2. С. 134 (док. № 1541).

У литовській частині Київської архієпархії фінансові зобов'язання духовенства перед митрополитом у XVIII ст. почасти контролювалися генеральними візиторами. Так, під час пастирської ревізії 1732-1734 рр. комісари спеціально з'ясовували, чи за всі роки парохи віддали податок⁶⁵. Ретельний нагляд візиторів у цій справі підтверджують протоколи обстежень Красносельської, Пожариської й Хожівської церков Мінського намісництва, а також Вілейського храму Долгинівського округу. Єпископські комісари не тільки стежили за своєчасною сплатою унійним клиром столового податку, але й часто самі його стягували на вимогу консисторії. Така фіскальна практика була зафіксована під час генеральних візитацій 1737-1738, 1743 і 1754 рр. (зокрема в Логойському, Мінському й Новгородському намісництвах). Однак пізніші єпископські ревізії, починаючи з 1745-1746 рр. і аж до кінця XVIII ст., значно рідше використовувалися для збору катедратика⁶⁶.

Процедуру сплати пастирського податку в Київській митрополічій єпархії та його величину устійнив єпархіальний собор, скликаний Атанасієм (Шептицьким) у Руті 3 жовтня 1736 р. для унійного духовенства у Великому князівстві Литовському. Отці собору постановили, що столове віддаватиметься не особисто парохами (ті рідко брали участь у щорічних конгрегаціях через віддаленість їхніх

---

⁶⁵ Наприклад, у протоколі візитації Крайської парафії Логойського намісництва візитатор занотував: «Cathedraticum za wszystkie lata [in plano] oddawał według remonstracyi kwitow» (ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 595, арк. 2).

⁶⁶ НГАБ Менск, ф. 1502, воп. 1, адз. зах. 1, л. 2 адв., 3 адв., 4 адв., 6 адв., 8, 9 адв., 11 адв., 13 адв., 16 адв., 18 адв., 20, 22, 25, 31, 32, 35, 36 адв., 38, 39 зв., 42 адв., 44, 45 адв., 47, 48 адв., 50, 51 адв., 53 адв., 55, 57, 59, 60 адв.; ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 127, арк. 9-9 зв.; спр. 128, арк. 15; спр. 133, арк. 3 зв.; спр. 136, арк. 2-2 зв.; спр. 149, арк. 3, 6; спр. 192, арк. 3-3 зв.; спр. 548, арк. 10-11 зв.; спр. 550, арк. 4, 6; спр. 577, арк. 3; спр. 579, арк. 1-2; спр. 595, арк. 4-4 зв.

парафій від єпархіальних центрів), а протопресвітерами, котрі відвозитимуть зібрані кошти до митрополичої скарбниці в час проведення собору. Очевидно, конституція 1736 р. про катедрастик мала довготривалу дію в архієпархії. В інструкції унійному клирові Ігуменського намісництва 1744 р. спеціально наголошувалося, що кожен священик мусить робити такий «внесок кафедральный», який встановлений у 1736 р.⁶⁷, тобто на єпархіальній конгрегації. Величина податку була визначена собором у 3 тинфи (в інших тогочасних джерелах його сума становила 8 золотих). Від сплати «пастирського доходу» звільнялися намісники⁶⁸.

У другій половині XVIII ст. функція збору катедратика в Київській архієпархії, передовсім в її українській частині, остаточно перейшла до інституту єпархіальних соборів. У пастирському посланні Лева (Шептицького) до духовенства і вірних від 17 серпня 1774 р. від намісників вимагалося подати докладну інформацію про сплату єреями столового за 1773-1774 р. та узгодити «диспартимент», тобто квоту цього податку для кожного з унійних намісництв у Київському й Брацлавському воеводствах⁶⁹. Фіскальні прерогативи єпархіальних соборів зберігалися аж до ліквідації унії на Правобережній Україні. Зокрема, на щорічних зібраннях духовенства початку 1780-х рр. консисторія розподіляла пастирський податок та здійснювала контроль за його своєчасною сплатою парафіяльними священиками⁷⁰.

---

⁶⁷ Konstytucye Diecezjalne // ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 3044, арк. 7; Рункевич С. Г. Описание документов... Т. 2. С. 86 (док. № 1379).

⁶⁸ Характерний запис у візитаційному описі церкви м-ка Нигневичі: «Cathedraticum z tego beneficium do skarbu nie dochodzi, poniewaz J[ego] m[óśc] x[iądz] paroch terazniejszy iest dziekanem nowogrodzkim...» (НГАБ Менск, ф. 1502, воп. 1, адз. зах. 1, л. 23 адв.).

⁶⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 3055, арк. 52.

⁷⁰ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, № 3124, s. 321 («диспартимент» Краснянського намісництва 1782 р.).

Прибутки від катедра́тика в білоруській частині митрополічої архієпархії становили близько 10 тис. флоренів, або п'яту частину всіх грошових надходжень (51 814 флоренів). Різні її крилоси-офіціалати вносили різні суми столового податку. Збереглися відомості, що за 1743 р. у Віленсько-му та Новгорододоцькому крилосах було зібрано 1 520 золотих «пастирського доходу», за 1744 р. – 1 800 золотих, а за 1745 р. – 1 612 золотих⁷¹. Натомість в українських намісництвах архієпархії, згідно з реєстром прибутків коад'ютора київського митрополита Лева (Шептицького), станом на 1768 р. збір катедра́тика давав додатково 13 496 флоренів доходу, тобто близько чверті всіх щорічних надходжень з українських маєтків (39 452 флорени). За даними 1783 р., з брацлавських, київських і поліських намісництв митрополит одержав сукупно 20 876 золотих прибутку від столового, проскурного й офіціальського податків. Загальна сума катедра́тика в Київській єпархії станом на 1785 р. складала 1 000 скудів (150 тис. польських флоренів), або половину всього річного прибутку митрополита. Регіонально отримуваний Радомишльською консисторією пастирський дохід, за реєстром 1789 р., розподілявся так: з 23 намісництв Київського воеводства – 7 044 золотих, з 23 намісництв Брацлавського воеводства – 11 362 золотих, із 6 намісництв на Поліссі – 1 704 золотих⁷². Для порівняння, земельні посілости київського унійного митрополита на Волині, Поліссі й Придніпров'ї (Барахтинський, Дідівський, Зоринський,

---

⁷¹ Рункевич С. Г. Описание документов... Т. 2. С. 84-85 (док. № 1374), 97 (док. № 1401), 103 (док. № 1422), 105 (док. № 1433), 113 (док. № 1461), 118 (док. № 1473).

⁷² Архив Санкт-Петербургского института истории (далі – Архив СПбИИ), кол. 52, оп. 2, картон 9, № 1, л. 35 об.-36 об.; Рункевич С. Г. Описание документов... Т. 2. С. 469-471 (док. № 2605); *Epistolae Leonis Ludovici Szeptyckij, metropolitae kioviensis catholici (1778-1779)* / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1970. P. 57-58 (док. № 25); *Nabywaniec S. Unicka archidiecezja kijowska...* S. 44-45.

Мироцький, Радомишльський та Унинський ключі), де на початку 1770-х рр. нараховувалося до 2,6 тис. дворів і 15 тис. підданих і де успішно розвивалися гутний, поташний і рудний промисли, а також бджільництво, гуральництво, ткацтво й діяла розгалужена мережа фільварків, приносили близько 60 тис. золотих доходу⁷³.

Величина катедратика впродовж XVIII ст. була різною, тому в січні 1770 р. митрополит Феліціан (Володкович) звелів визначити сталу квоту податку від духовенства. Проте озвучена проблема перетворилася на одне з джерел напруження між архиєреєм і клиром. Розпорядження Володковича 1773 р. з вимогою до намісників терміново зібрати заборгований катедратик вказує на поширеність явища в архієпархії⁷⁴. Водночас відомі випадки, коли святий використовував пастирський податок для потреб унійного клиру. Так було в розпал релігійного протистояння на Правобережній Україні, коли з'явилося шляхетне рішення Володковича про виділення частини катедратика (в розрахунку два флорени на кожного пароха), зібраного в намісництвах Київського воєводства, для матеріальної підтримки священників, ув'язнених російськими військами у Бердичеві. Цей жест архипастиря духовенство зустріло схвальною заявою єпархіального собору в Радомишлі⁷⁵.

У Київській митрополічій єпархії процедура сплати катедратика в 60–70-х рр. XVIII ст. несподівано ускладнилася специфічно регіональною проблемою, що мала суб'єктивне підґрунтя й була закорінена в історично обмежені канонічні прерогативи предстоятеля Унійної Церкви та тогочасну політичну кон'юнктуру. У суперечці зі своїми коад'юторами серед завданих йому кривд митрополит називав самовільне

⁷³ Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку... С. 30-33, 43, 52-54, 56, 59, 62-63.

⁷⁴ Nabywaniec S. Unicka archidiecezja kijowska... S. 373-374.

⁷⁵ Epistolae Leonis Ludovici Szeptyckij... P. 203-204.

збирання ними катедратика. Володкович оскаржив Лева (Шептицького) у привласненні 43 805 золотих податку, стягнутого ним в українських намісництвах Київської єпархії протягом 1768-1772 рр. Своєю чергою, Шептицький у 1774 р. доносить папському нунцієві, що під час апостольської візитації Правобережною Україною холмський владика Максиміліан (Рило) неправдо брав у священників катедратик, який, згідно з угодою, мав належати коад'юторові⁷⁶. Як з'ясувалося, такі фіскальні прерогативи Рилові надала ще 1762 р. нунціатура у Варшаві, дозволивши йому збирати столове у новофундованих унійних парафіях Брацлавського та Київського воєводств⁷⁷. У цей надзвичайно гострий конфлікт, в який було втягнуто частину руського єпископату, втрутилася Конгрегація поширення віри. На її засіданні 2 квітня 1770 р. кардинал Сербеллоні повідомив, що сукупно зібраний коад'юторами катедратик майже повністю витрачався на різні приватні й єпархіальні потреби, тож митрополитові залишалася тільки незначна сума⁷⁸. За посередництвом Риму, руській єпархії вдалося досягти порозуміння. Укладена угода між Володковичем та Млодовським і Шептицьким у 1772 р. передбачала виділення коад'юторам певної суми «пастирського доходу»⁷⁹. У вересні 1775 р.

⁷⁶ «Per quanto V[ostra] Eccellenza Rev[erendissi]ma mi esorta di sollevare il detto Prelato (Ryllo. – I. C.) col sussidio, senza vantarmi di quello già gli somministrai, scrivo che di quello del Cattedratico di questo anno, a tenore della Concordia a me dovuta, una parte sia a lui contata, pronto di somministrargli maggior somma, quando egli si porti a fare gl'inventari dei Beni Metropolitani, come da Vostra Eccellenza gli è stato raccomandato» (Epistolae Leonis Ludovici Szeptyckyj... P. 265 (док. № 100)).

⁷⁷ «Щоденник» Максиміліана (Рила) // НМЛ, Ркл-115, арк. 137.

⁷⁸ Acta S. Congregationum de Propaganda Fide ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia / Ed. A. G. Welykyj (далі – Acta SCPF). Romae, 1955. Vol. 5: 1769-1862. P. 16-17 (док. № 1319).

⁷⁹ Epistolae Feliciani Philippi Wolodkovycz... Pars 1. P. 162, 233, 239-240 (док. № 93, 145); Obiasnienie seu status caussae interessu J[asnie] W[ielmożnego] J[ego] M[ośc]i xiędza Felicianiana Filippa Wołodkowicza arcybiskupa

у Володимирі було підписано маніфест про новий розподіл церковних прибутків. Згідно з цим документом, катедра-тик належав до єпископської юрисдикції, тому його мали б отримувати і коад'ютори. Урешті-решт вирішили, що Лев (Шептицький) братиме з парафій Брацлавського й Київського воєводства 15 тис. флоренів цього податку, а Антоній (Млодовський) з парафій Володимирської єпархії – 5 тис. флоренів⁸⁰.

Щодо *Володимирсько-Берестейської єпархії* перші документальні відомості про збір катедратика маємо з теренів Західної Волині 1726-1727 рр.⁸¹ Натомість у Берестейському крилосі в цей час існували проблеми зі сплатою пастирського податку (*табл. 4*).

---

kijowskiego metropolity całej Rusi, biskupa włodziemskiego y brzeskiego, z J[aśnie] W[ielmożnym] J[ego] M[os]cia xiędzem Leonem Szeptyckim, biskupiem lwowskim, koadjutorem metropolii. [1773] // НМЛ, Ркл-1216, арк. 3 зв., б.

⁸⁰ «Cathedraticum, proventus contentiosi et gratiosi, jurisdictio Episcopalis ad Illustrissimos Coadjutores spectet. [...]. Quod Bona Metropoliae, excepto Cathedratico, contentiosis et gratiosis proventibus, important annui proventus m. 150 Florenorum Polonicalium, iam vero Bona Mensae Episcopalia Vladimiriensis et Brestensis, demptis Cathedratico, contentiosis et gratiosis proventibus important quotannis m. 100 Florenorum Polonicalium» (Epistolae Feliciani Philippi Wolodkoycz... Pars 2. P. 464-465 (док. № 287); див. також: Ibid. P. 497 (док. № 300)).

⁸¹ Biblioteka Narodowa w Warszawie (далі – BNW). Biblioteka Ordynacji Zamojskich (далі – BOZ), sygn. 930, s. 66.

Таблиця 4
Величина катедра́тика в намісництвах Володимирсько-Берестейської єпархії в 1726-1729 рр.⁸²

№	Назва намісництва	1727 р.	1729 р.	№	Назва намісництва	1726 р.	1727 р.	1727 р.
		(перша рата, у талерах)	(друга рата, у талерах)			(друга рата, у зол.)	(перша рата, у зол.)	(друга рата, у зол.)
<i>Берестейський кринос</i> ⁸³								
1	Берестейське	42	39,7	1	Володимирське	36	?	225
2	Білецьке	26	?	2	Камінь-Кошарське	124,13	235	?
3	Більське	26	25	3	Киселинське	158	151	?
4	Влодавське	17	19	4	Ковельське	?	264	232
5	Дорогичинське	21	?	5	Локацьке	96	?	?
6	Кам'янець-Литовське	27	?	6	Порицьке	?	86	64
7	Кобринське	25	25	7	Сокальське	?	122,22	?
8	Мельницьке	22	?	8	Тартаківське	119,22	?	?
9	Підляське	10	?	9	Торчинське	200	?	?
10	Поліське	16	?	10	Турійське	?	88	80
11	Пружанське	17	17	Загалом		?	?	601
Загалом		249	260					

⁸² Укладено за: НМЛ, Ркл.-113, арк. 24-24 зв., 27 зв.-28; BNW. BOZ, sygn. 930, s. 66, 67-67 v.

⁸³ Укладено за: НМЛ, Ркл.-113, арк. 24-24 зв.; BNW. BOZ, sygn. 930, s. 67-67 v.

⁸⁴ Укладено за: BNW. BOZ, sygn. 930, s. 66.

Як бачимо, чимало священиків не справлялися зі своїми фіскальними зобов'язаннями перед владикою. Наприклад, у Порицькому намісництві не сплатило катедратик (на суму 18 золотих) три парохі, в Сокальському – двоє (11 золотих)⁸⁵. Таку заборгованість записували на «ретентах», а деколи й просто «прощали». Так, у намісництвах Берестейського крилосу в 1727 р. 8 талерів значилося на «ретентах», а ще 3 талери були «пробачені парохам». У Киселінському окрузі духовенству було списано 17 золотих катедратика⁸⁶. 1775 року Антоній (Млодовський) провів у єпархії фіскальну реформу «на вічні часи», в результаті якої зібраний «пастирський дохід» (близько 5 000 золотих щорічно) мав надходити не в єпископську скарбницю, а на утримання шести пресвітерів відновленого Володимирського крилосукapітули (3 000 золотих) та на підтримку в належному стані катедрального собору у Володимирі (2 000 золотих). Конгрегація поширення віри, яка 26 січня і 15 червня 1778 р. розглядала справу фундації крилосу у Володимирі, підтвердила рішення єпархії про його «довічне» матеріальне забезпечення за рахунок катедратика⁸⁷.

У *Луцько-Острозькій єпархії* унійні владики отримували від священиків податок на щорічних соборах. На початку 1780-х рр. він складав близько 13-18 тис. польських флоренів, тоді як від столових дібр владики одержували щорічно 50-80 тис. флоренів⁸⁸. Те, що катедратик становив лише

---

⁸⁵ НМЛ, Ркл-113, арк. 24-24 зв., 27 зв.-28.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Acta SCPF. Vol. 5. P. 97, 105 (док. № 1349, 1351); Рункевич С. Г. Описание документов... Т. 2. С. 320 (док. № 2155).

⁸⁸ «De Cathedratico autem saepe Synodo Dioecesanæ praesens audivi ab ipsismet Decanis et aliis Presbyteris praefatam 18000 Summam annuatim comportare solitis» (Processus canonicus de persona Michaelis Matthaei Stadnicki, nominati in Coadiutorem Eparchiae Luceoriensis. 3.IX.1783 // Epistolae Jasonis Junosza Smogorzewskij, metropolitae kioviensis catholici (1780-1788) / Ed. A. G. Welykyj (далі – Epistolae

одну із незначних статей доходу місцевих ерархів, доводить статистика дарчих записів і заповітів для Унійної Церкви на Волині впродовж першої половини XVII ст., де за цей період нею було отримано рухомого та нерухомого майна на суму майже 35 тис. золотих⁸⁹. У Луцькому владичстві, на відміну від інших регіонів Київської митрополії, не практикувалося збирання столового під час генеральних візитацій. Принаймні протоколи єпископських ревізій 1730–1760-х рр. не документують цього⁹⁰.

У *Перемишльській єпархії* за пастирства руського католицького владика Атанасія (Крупецького, 1610-1652) податок «куниче» перетворився на один із публічних символів, що демонстрував підлеглість клиру новому ерархові. Вимагаючи беззастережної сплати катедра́тика, Крупецький тим самим домагався послуху духовенства. Та, як дізнаємося з рішення Люблінського трибуналу 1614 р., парафіяльні священники відмовлялися виявляти свою лояльність до владика, не віддаючи належний йому катедра́тик і схилиючи до цього інших душпастирів⁹¹. За урядування Єроніма

Smogorzewskyj). Romae, 1965. P. 325-326 (док. № 185); див. також: Ibid. P. 329, 331).

⁸⁹ Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. / Упоряд. М. В. Довбищенко. Київ, 2001. С. 90.

⁹⁰ ЦДДА України у Львові, ф. 199, оп. 1, спр. 19, арк. 3-8, 11-12 зв.; ф. 201, оп. 1а, спр. 3, арк. 9-9 зв.; оп. 46, спр. 162, арк. 1-2 зв.; спр. 1159, арк. 1-1 зв.; спр. 1168, арк. 1-2 зв., 5-6 зв.; спр. 1430, арк. 1-2 зв., 4-5 зв.

⁹¹ Трибунал змушений був зобов'язати єпархіяльний клир визнати юрисдикцію Крупецького: «Posłuszeństwa zwykłego onemu (тобто Атанасію (Крупецькому). – І. С.) jako swemu własnemu pasterzowi oddawać k temu y prowentów albo kun futrzanych według starych przywileiów na dzień Narodzenia Świętego Jana Krsciciela na każdy rok dawać y na sobory duchowne na tenże dzień [...] do cerkwi katedralney Przemyskiey chodzić [...]. Posłuszeństwo actorowi i kuny oddawali, albo za nich po dwa złotych polskich na dzień Świętego Jana Krsciciela actori płacili i na sobory duchowne na tenże praznik Świętego Jana sami osobami swemi do Przemysła na każdy rok abyście chodzili...» (Добрянский А.

(Устрицького, 1715-1746), як свідчили отці василіани, єпархія отримувала «пастирський дохід» у розмірі 16 000 золотих, тоді як загальний прибуток становив 26 000 золотих. Регіональні особливості розподілу катедратика між парохами відображено в табл. 5:

Таблиця 5

**Динаміка сплати катедратика
парохами Старосольського намісництва в 1731-1773 рр.⁹²**

№	Назва парафії	Роки сплати податку	Сума податку (зол. і флор.)
1	2	3	4
1	Береги	1759	13, 15
		1761	16
		1763	12, 8
		1764	14
		1769	18
		1771-1773	24
2	Березів	1759	16
		1762	20, 14
		1763	24, 6
		1764	20
		1768	6
		1769	13
		1770-1771	16
3	Бложів	1759	13, 20
		1761	22, 12
		1762-1765	25, 6
		1770	25, 6
		1771-1772	24, 6

История епископов... С. 29-30). Див. також: Nabywaniec S. Diecezja przemyska greckokatolicka w latach 1772-1795 // Premisla Christiana. Przemyśl, 1992-1993. Т. 5. S. 194.

⁹² Укладено за матеріалами деканських візитацій Старосольського намісництва: ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1205, арк. 2, 4, 6, 8, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52.

1	2	3	4
4	Букова	1742-1743 1757-1759 1763-1764 1765 1770-1771	20 20 22, 6 25, 6 23, 6
5	Вільча	1763-1765 1770-1773	25, 6 24, 6
6	Воля Кросенська	1757-1758 1759 1762 1763 1765-1766 1770, 1772, 1774	20 21 23 27, 6 27, 6 26, 6
7	Гродовиці	1742 1743 1744 1762, 1764	19 8 7, 9 22
8	Катина	1757 1758 1763 1764 1765 1771-1772	13 11 13, 6 13, 24 13, 6 12, 6
9	Конів Горішній	1743 1757 1758 1763-1765 1771-1772	9, 8 8 5 9, 24 8, 24
10	Конів Долішній	1757 1758-1759 1763 1764 1765 1770-1774	20 21 25, 6 26 25, 6 24, 6

1	2	3	4
11	Кросенко	–	?
12	Лісковате	1743 1757 1758-1759 1761 1763-1765, 1770-1771 1773	16 19, 20 24 16 27, 6 26, 1
13	Літовиська	1761 1762 1763-1765 1770-1772	18, 15 24 24, 6 24, 6
14	Лодина	1758 1759 1764 1770-1771 1774	9 10 12, 6 9 12, 27
15	Лопушниця	1742 1757 1762 1763-1765 1770 1771	16 20 17, 4 25, 6 23 24, 6
16	Ляшки	1757 1759	14 20
17	Поляна	1763-1765 1770-1771 1772	25, 6 25, 6 24, 6
18	Рівня	1758 1761 1763 1764 1765 1770-1771 1772	21 21 25, 6 24, 6 25, 6 25, 6 24, 6

1	2	3	4
19	Слохія	1763-1765 1770-1772	15, 18 15, 18
20	Старява	1742 1743 1757 1761 1763 1764-1765 1770-1771	20 21 21 21 26 23, 6 26, 6
21	Стрв'язик?	1758 1759 1761 1763 1764-1765 1770-1773	10 12 8 14, 18 13, 18 14
22	Сушиця Горішня	1742 1759 1761 1763 1764 1765-1766 1770-1771 1774	не сплачено 20 16 24, 8 25, 6 24, 36 14, 12 14, 2
23	Сушиця Долішня	1763-1764 1765 1770 1771 1773	24, 6 25, 6 25, 6 19, 2 24, 15
24	Товарна	1742 1759 1761 1763 1764 1765 1770-1774	20 10 16 24, 24 18 25, 6 24, 6

1	2	3	4
25	Устрики	1758	21
		1761	16
		1763	24, 6
		1764	24, 6
		1765	24, 6
		1770	24, 6
		1772-1773	22, 6
26	Фульштин (Фельштин)	1757-1758	20
		1761	16
		1763	24, 6
		1764	23
		1765	25 6
		1772-1773	25
27	Хирів	—	—

Матеріали Старосольського намісництва 1731-1764 рр. доводять активне використання інституту деканських візитацій для організації надходження «пастирського доходу» до єпископської скарбниці. Катедрастик під час таких ревізій збирали зазвичай у квітні або на початку травня⁹³. Намісники, одержавши від священників визначену суму, видавали письмові квити, котрі були єдиним легітимним документом, що засвідчував виконання отцем своїх фіскальних обов'язків перед владикою⁹⁴. Показовим у цьому контексті є випадок з парохом с. Поляна, який не зумів представити візитаторам квити за стягнений катедрастик, тому єпископські комісари не підтвердили у візитаційному протоколі сплату ним пастирського податку за 1733-1736 рр.⁹⁵ Іншим церковним інститутом Перемишльської єпархії XVIII ст., що забезпечував збір катедрастика, був намісницький соборчик

⁹³ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1205, арк. 18, 28.

⁹⁴ Див. звичний запис візитатора: «Katedratyk płaci, kwity ma» (ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1205, арк. 12, 26).

⁹⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1205, арк. 32.

духовенства. Саме відсутністю окремих священників на зібраннях клиру пояснювали єпархіальні урядники несплату цього податку. Так, парахи сс. Березів і Лодина не віддали столове за 1742 р., бо кожен з них «на soborze nie był»⁹⁶.

Візитаційна книга Старосольського намісництва містить рідкісні для Київської митрополії свідчення про фіскальні зобов'язання не тільки парафіяльного клиру, але й церковного причету. Так, у с. Товарна катедратик віддавав бакалавр у 1764 р. і дидискал у 1773 р. (кожен по 8 флоренів). Натомість у с. Бложів цей податок у 1761 р., поряд з місцевим священником, сплатив дяк (парох – 14 флоренів, а дяк – 8 золотих 12 грошів)⁹⁷. Єреї Старосільщини, як правило, вносили необхідну суму ратами (навіть по три-чотири рази в рік). Якщо в парафії було двоє парохів, то в такому разі квота катедратика ділилася на двох, але не завжди порівну. Для прикладу, 1758 р. о. Стефан з Волиці Кросенської віддав 8 золотих столового, а його співслужитель о. Лука – 12 золотих. Траплялося й так, що парох, не маючи змоги повністю виконати свій фінансовий обов'язок, давав якусь частку. Наприклад, у с. Гродовиці 1743 р. із 18 золотих катедратика візитатори зібрали тільки 8 золотих. В окремі роки деякі священники взагалі уникали сплати цього податку (парох с. Березів у 1733 р.)⁹⁸.

Із середини XVIII ст. інститут катедратика в єпархії набуває чіткіших форм і за цією процедурою встановлюється належний контроль церковної адміністрації (про це інформують нас збережені реєстри катедратика Перемишльської єпархії за 1755-1788 рр.)⁹⁹. Ще генеральний собор духовенства

⁹⁶ ЦДДА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1205, арк. 4, 28.

⁹⁷ Там само, арк. 6, 46.

⁹⁸ Там само, арк. 4, 14.

⁹⁹ Добрянский А. История епископов... С. 13, 19; Krochmal A. Akta wyznaniowe w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu. Przemyśl, 1993. S. 85.

1740 р. законодавчо устійнив засади функціонування пастирського податку. Відповідальними за його збір призначено офіціалів, які повинні були стежити за тим, аби намісники не надуживали своїми фіскальними повноваженнями й не домагалися сум «понад установлену норму». Собор вимагав від цих урядників «катедрастик в означеному речинці і в цілості по тарифі відбирати і доставляти до скарбу під карою, наложеною Замойським собором, [тобто] платити подвійно, хто в означеному часі не віддав би». Від сплати столового звільнялися перемишльські катедральні церкви, котрі «з давен давна» мають завжди бути готовими належно прийняти свого владику на час його побуту в столиці єпархії¹⁰⁰.

Проблеми зі сплатою парафіяльним духовенством катедратика в Перемишльській єпархії обговорювалися й на єпархіальному соборі у Валяві 1783 р. На цьому зібранні єпископ Максиміліан (Рило) визнав, що «жалувалися деякі Всч. декани, що Всч. парохі відказувалися без ніякої основи платити катедратик і других заохочували не платити цього податку». Щоб припинити непослух клиру, Рило звернувся до авторитету австрійського двору: «Це ясно противиться не тільки давній практиці, але теж і зарядженню Й. Ціс. Величності [...], тому Всч. оо. декани завізвуть таких і спонукають до заплати катедратика»¹⁰¹.

У *Полоцькій архієпархії* на початку XVIII ст. столове отримували під час генеральних і деканських ревізій. Так, візитаторам унійних церков у 1703 р. було доручено з'ясувати, за які роки й скільки кожен парох віддав «річного доходу» своєму пастиреві та чи має податкові квити. Та вже із середини XVIII ст. катедратик не завжди збирався у

---

¹⁰⁰ Лакота Г. Три синоди перемиські і постанови валявські. Перемишль, 1939. С. 39, 43 (український текст), 129-130, 133 (польський текст).

¹⁰¹ Лакота Г. Три синоди перемиські... С. 78.

період генеральних візитацій. Наприклад, обстежуючи храми 1741 р., єпископські комісари вже не цікавилися питанням сплати столового¹⁰².

Про фінансовий тягар, який несло духовенство Полоцької архієпархії, можна довідатися з матеріалів єпископської ревізії 1754 р. Розподіляючи катедратик між священниками намісництва, консисторія намагалася брати до уваги фінансовий стан церковного бенефіцію та чисельність парафіян, котрі частково утримували своїх душпастирів. Так, від парафії Битча (чотири села з 59 домами) комісари побирали 15 талерів 2 шестаки, а від парафій Нізиці (чотири села з 52 домами), Барань (сім сіл з 69 домами) та Слобода Кіщинська (одне село з 43 домами) – 12-13 талерів. Натомість із парафій Велятичі, Оздзятичі, Радзиці та Святомиколаївської церкви м. Борисів Борисівської протопопії було отримано однакову кількість податку – по 16 флоренів (двома рівними ратами – «березневою» й «жовтневою»). Інколи сума катедратика з однієї парафії могла сягати понад 20 талерів, як-от у Рогатці (налічувала 18 поселень з близько 180 домами) та Борисові (Спаська церква) (частина міста й п'ять навколишніх сіл – загалом 138 домів). В інших парафіях розмір податку обмежувався 10 талерами (с. Неманиця та ще чотири поселення з 69 господарствами) (табл. 6). Деколи (як у Лепельській протопопії) парохі вносили різні суми столового. Якщо в с. Малі Дольці вони віддавали по 2 польські талери 4 шестаки, то в с. Великі Дольці – 6 талерів 4 шестаки¹⁰³.

¹⁰² НГАБ Менск, ф. 3245, воп. 8, адз. зах. 1, л. 1-2; Малишевский Н. О ревизиях приходских... № 36. С. 283.

¹⁰³ НГАБ Менск, ф. 3245, воп. 8, адз. зах. 1, л. 11, 13, 15 адв., 17, 18а, 20 адв., 22-22 адв., 24, 27 адв., 29 адв., 31 адв., 33, 34 адв., 37, 39.

Таблиця 6

**Розподіл катедратика між парафіями
Борисівської протопопії в 1754 р.¹⁰⁴**

№	Назва парафії	Число поселень	Кількість родин	Величина катедратика (у талерах)
1	Барань (Барани)	7	69	13, 2
2	Битча	4	59	15, 2
3	Борисів (Воскресенська парафія)	7	42	16, 2
4	Борисів (Спаська церква)	6	138	20, 2
5	Велятичі	3	51	16
6	Лошниця	11	180	22, 4
7	Неманиця	4	69	10, 4
8	Нізичі	4	52	12, 2
9	Оздзятичі	1	42	16
10	Радзичі	6	45	16
11	Рогачі (Рогатка)	18	174	22
12	Слобода Кіщинська	1	43	12, 2
13	Сморки	2	67	18

Найменше відомостей про церковну фіскальну систему збереглося щодо *Турово-Пинської єпархії*. Вдалося тільки встановити, що катедратик сплачувався парохами під час генеральних соборів духовенства, як це відбувалося 13 травня 1731 р.¹⁰⁵ Виглядає на те, що інститут генеральних візи-

¹⁰⁴ Укладено за матеріалами генеральної візитації Полоцької архієпархії 1754 р.: НГАБ Менск, ф. 3245, воп. 8, адз. зах. 1, л. 11, 13, 15-15 адв., 20-20 адв., 22-22 адв., 24, 27 адв., 29-29 адв., 31-31 адв., 33, 34 адв.-35, 37, 39.

¹⁰⁵ Dziennik czynności Jerzego Bułhaka, biskupa pińskiego 1729-1737 // BNW. BOZ, sygn. 930, s. 94, 101.

тацій тут, на відміну від інших унійних владичств, не використовувався з фіскальною метою, – такий висновок можна зробити, проаналізувавши матеріали єпископських ревізій 1777-1778 та 1789 рр.¹⁰⁶ Загальна сума прибутку пинських владик від столового зафіксована в «Щоденникові чинностей» Юрія (Булгака) за 1729-1737 рр. Їхній річний дохід коливався в межах від тисячі до двох тисяч золотих. Так, у 1731 р. єпископська скарбниця отримала 1 110 золотих катедра́тика, наступного року – 1 711 золотих, у 1733 р. – 1 910 золотих, у 1734 р. – 2 035 золотих. Впадають у вічі регіональні особливості розподілу квоти цього податку в окремих намісництвах єпархії (табл. 7).

Таблиця 7

**Величина катедра́тика в намісництвах
Турово-Пинської єпархії в 1731-1732 рр.¹⁰⁷**

№	Назва намісництва	1731 р. (у золотих)	1732 р. (друга рата, у золотих)
1	Бездзеське	96	64
2	Дорогичинське	54	88
3	Логишинське	149	26
4	Любашівське	168	24
5	Нобельське	92	56
6	Пинське	142	52
7	Погосько-Заріченське	193	64
8	Погосько-Суходольне	73	39
9	Столинське	–	92
10	Турівське	–	–
11	Янівське	108	44
Загалом		1 075	473

¹⁰⁶ НГАБ Менск, ф. 136, воп. 1, адз. зах. 41240, л. 1-131; ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 671, арк. 1-2.

¹⁰⁷ Укладено за: BNW. BOZ, sygn. 930, s. 144, 146.

Як і для інших єпархій Східної Церкви в Речі Посполитій, до кінця XVIII ст. катедралик був одним з основних джерел утримання владик *Холмсько-Белзької єпархії*. Собор духовенства у вересні 1684 р. звернув особливу увагу на практику сплати парафіяльним клиром пастирського податку. На цьому зібранні Яків (Суша) вимагав від протопресвітерів, аби ті регулярно збирали столове й до кінця року віддавали його до єпархіальної скарбниці, і при цьому щоб «дрґгихъ не кривдили»¹⁰⁸. Поява такої соборової постанови, вірогідно, зумовлювалася також тим, що частина священників нехтувала своїм фіскальним обов'язком і виявляла непослух архиереєві, відмовляючись віддавати «пастирський дохід».

Про ігнорування унійним клиром своїх фінансових зобов'язань перед владикою та Річчю Посполитою свідчать і постанови єпархіальних зібрань Холмської єпархії середини XVIII ст. Зокрема, зібрання єреїв 11 квітня 1760 р. ухвалило декрет, з якого довідуємося, що в той період намісники скаржилися на підлеглих їм парохів, які вчасно не віддавали синодатик і поголовне. Собор постановив порушників фінансової дисципліни карати подвійним штрафом. Аби зробити дієвішою процедуру збору пастирського податку, було вирішено в кожному намісництві призначити по двох ексекуторів, які під наглядом намісників повинні були їздити по парафіях і стягувати зі священників заборгований катедралик. Ті з парохів, які з «непошануванням» поставилися б до виконання ексекуторами фіскальних повноважень, підлягали «єпархіальним карам»¹⁰⁹. І це не були лише

---

¹⁰⁸ BNW. Oddział rękopisów, Akc. 2890, s. 9. Опубл.: Skoczylas I. Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej. Lublin, 2008. S. 161.

¹⁰⁹ «Ustawiczne skargi Przew[ielebnych] xx. dziekanow na ww. parochow nas dochodzą, ze pogłownego Rzeczyp[ospo]l[i]tey u synodatyku, to iest katedratyku punktualnie nie oddaią. Więc my temu nieporządkowi zapobiegaiąc, ażeby otdąd był płacony Rzeczyp[ospo]l[i]tey, to iest pogłowne wczesnie pod winą płacenia in duplo, żeby zaś wszelka commoditas była

письмові застереження – згадаємо, для прикладу, хоча б розгляд справи пароха с. Могильниця на третій сесії того ж собору зі звинуваченням у привласненні протягом багатьох років синодатака, який належав правлячому архиєреві Холмського владичтва¹¹⁰.

У *Мукачівській єпархії*, котра не входила до складу Київської митрополії, проте підтримувала з нею тісні культурні й інституційні зв'язки, єдиним джерелом утримання місцевих владик у ранньомодерний період був саме катедра́тик – «від найдавніших часів [...] данина від кожної парафії на утримання катедрального храму й єпископа». Величина податку за владики Порфи́рія (Ардана, 1640-1643) складала 2 флорени від пароха. Відомо, що за єпископства Йосифа (Де Камеліса, 1689-1706) столове збиралося в час генеральних візитацій. Так, канонічний огляд церков Спішського намісництва 1701 р. передбачав серед іншого й контроль за сплатою духовенством цього податку – тоді було виявлено, що не всі священники свідомі такого обов'язку або ж вони неспроможні щороку віддавати своєму архиєреєві належну суму «пастирського доходу». Загалом дослідники оцінюють зиск мукачівських єпископів від катедра́тика як «непевні мізерні прибутки»¹¹¹. У 1730-х рр. Конгрегація поширення

Przew[iebnym] dziekanom odbierania onych podatkow w każdym dekanacie po dwoch exaktorow naznaczamy, zostawuiąc Przew[iebnym] dziekanom władzę odbierania onych, gdy zas tychze ww. exaktorow Przew[iebnym] dziekanow poszle na exekucyą do odebrania retentow całą sustentacyą kosztem W[iebnym] parochow miec powinni exekutorowie, y nagrodę onym za drogę płacic będą powinni, a zas za doniesieniem officio zroszcze kary onych zpadkaia, ieżeliby zas iakowe nieuszhanowanie spodkac miało ktorego z Przew[iebnym] xx. dziekanow, ostrzegamy, iż oprócz opisaney w kanonach kary przydane będą kary dyecezalne» (Archiwum Państwowe w Lublinie. Chełmski Konsystorz Greckokatolicki (далі – APL. ChKGK), sygn. 110, s. 227-228).

¹¹⁰ APL. ChKGK, sygn. 110, s. 224.

¹¹¹ Дулишкович И. Исторические черты уgro-русских. Унгвар, 1875. Т. 2. С. 91; 1877. Т. 3. С. 22-24; Лучкай М. Історія карпатських русинів //

віри звернула увагу на надуживання, пов'язані з незаконним побиранням столового в унійних парафіях Мараморощини. Римські кардинали навіть ініціювали канонічний процес між єпископами Мукачева та Фогарашу, які сперечалися між собою за контроль над катедратиком у цьому регіоні. 1738 року, у зв'язку з хіротонією нового владики Гавриїла (Блажовського, 1738-1742), австрійський імператор Леопольд підтвердив своїм дипломом право мукачівських святителів отримувати від підлеглого їм духовенства церковні податки¹¹².

*Похоронна процесія на передмісті Львова
перед Миколаївською церквою
(заставка Івана Глинського у Требнику 1668 р.)*

Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику. Пряшів, 1990. Т. 16. С. 100; Pekar A. Tribune to Bishop J. J. de Camellis, OSBM // Записки Чину Святого Василя Великого. Рим, 1985. Т. 12. С. 402-405.

¹¹² Iterum de controversia Maramorosiensi inter Episcopum Fogarasiensem et Munkacsiensem. 1732; De nova provisione Ecclesiae Munkacsien-sis in persona Gabrielis Blazovskyj eadem, difficultates, idemque debet observari modus. 1738 // Acta SCPE Romae, 1954. Vol. 3: 1710-1740. P. 255, 257, 293 (док. № 1084, 1123).

Канонічні приписи та парафіяльні реалії: столове у внутрішньому житті Львівського владцтва XVIII ст.

Згідно з церковними джерелами XVI–XVIII ст., у Львівській єпархії катедрастик фігурував під різними назвами, відображаючи як тогочасні релігійні стереотипи, так і еклезіальні реалії регіону, пов'язані із місцем, часом, процедурою сплати та функціональним призначенням цього податку, – «дохід річний пастирський», «доходи пастирські», «куниче», «провент пастирський», «провент столовий», «синодатик», «столове», «столове пастирське», «субсидія або столове».

Правовий статус і регламентація процедури сплати

Канонічні засади інституту катедрастика у Львівському владцтві, окрім партикулярного права Руської Церкви (зокрема постанов Замойського собору 1720 р.), розпоряджень Римської курії, декретів Конгрегації поширення віри та папської нунціатури у Варшаві, визначалися також рішеннями місцевих єпархіальних соборів, регулювалися пастирськими листами й посланнями львівських єпископів і були кодифіковані в богословських трактатах і підручниках з пастирського богослов'я. У XVIII ст. для устійнення правового статусу катедрастика найважливіше значення мав партикулярний збірник «Оуставы с[віатаго] соборѣ Замойскаго и дієцезалніє», виданий в Унівській друкарні 1744 р. за розпорядженням Атанасія (Шептицького). Саме цей кодекс уперше виразно означив на місцевому ґрунті єрархічне призначення податку: «Катедрастикъ для сѣстен- таціи еп[иско]пской с[віа]тыми канонамы оустановленный, кождей парохъ ведлугъ діспартиментѣ рѣкою нашею подпи- саннаго, без[ъ] жадной вимовки, под[ъ] карою сѣгѣбаго

даанїа, до рѣкъ протопресвѣтерскихъ, въ часѣ ѿ него назначенномъ ѿдавати повиненъ»¹¹³.

Церковні приписи забороняли єрархам звільняти священників від обов'язку сплати «пастирського доходу». Водночас цей податок не можна було вимагати від монахів і тих єреїв, котрі не мали власних бенефіціїв¹¹⁴. Так само податковий тягар оминав намісників і членів єпархіального крилосу, хоча ще в другій половині XVII ст. у Львівській єпархії, як уже зазначалося, траплялися випадки примусового стягнення столового з цих клириків. Від катедратика були звільнені й нововисвячені єреї та ті парохі, котрі нещодавно посіли церковний бенефіцій¹¹⁵.

«Оустави» 1744 р. фіксують і низку практичних адміністративних заходів, спрямованих на забезпечення регулярного надходження податку до єпископської скарбниці. Так, за ігнорування клириками своїх фіскальних зобов'язань передбачалося накладення штрафу в 3 польських золотих, причому з особистого, а не з церковного маєтку священника: «Которій бы же парохъ [...] доброволне гривень не хотѣлъ заплатити, албо столового ведлѣгъ дѣспартиментѣ ѿдати, таковаго протопресвѣтеръ маєть власть на забраніє грабѣжи съ власныхъ его вещей, а не церковныхъ, декретовати»¹¹⁶. Як вдалося з'ясувати, цей канонічний припис у загальних рисах наслідував третю конституцію єпархіального собору Львівської єпархії 1743 р., що накладала на порушників фінансової дисципліни подвійне оподаткування, а в разі ухиляння від такої карі йшлося навіть про від-

¹¹³ НМЛ, Сдк-723, арк. кс.

¹¹⁴ Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski / Układ i oprac. A. Baron, H. Pietras. Kraków, 2005. T. 4 (1511-1870). S. 737-739.

¹¹⁵ Див. виразне свідчення про це в протоколі візитації церкви с. Хрустова, де парох «prowentu stołowego to iest katedratykiem niedała w roku 1726, exquo przyszedł z Zadniestru iuż po Wielkiey Nocy» (НМЛ, Ркл-11, арк. 493 зв.; див. також: Там само, арк. 499).

¹¹⁶ НМЛ, Сдк-723, арк. кд. зв.

сторонення від священнодійства – до того часу, поки парох не віддасть-таки намісникові катедратик, удвічі більший від встановленої квоти¹¹⁷.

Як переконують матеріали духовного суду Львівської єпархії першої чверті XVIII ст., такі суворі застереження «Оуоставів» мали під собою реальне підґрунтя, відображаючи певною мірою тогочасний стан фінансової дисципліни клиру. Зокрема, у протоколах судових засідань занотовано низку фіскальних порушень, які хоч і не були масовими, однак вказували на недоотримання єпископською скарбницею відчутної, як для Руської Церкви, суми катедратика. Знаємо, наприклад, що в кінці грудня 1710 р. о. Григорій Росолянський оскаржив о. Ігнатія, духовного з Горохолина, за те, що той самовільно перебуває на парафії, побив отця, неправно забрав «пастирський дохід», тому суд усунув оскарженого від душпастирства в цьому селі. Того ж року інстигатор позивав о. Іллю, священника с. Побоч, який «затримав провенти [пастирські]» за декілька років¹¹⁸. У лютому 1712 р. чортківський намісник виступив проти о. Фоми

---

¹¹⁷ «Gdy niemało y takowych znajduię się parochów, ktorzy Przewielebnym x[ięzom] dziekanom swoim, a per consequens y władzy pasterskiej są nieposłuszni et refragarii, na soboryki nie stawaiący, należącego de praescripto kanonów ś[więtych] in honorem et recognitionem cathedrae episcopalis, według uczynionego dyspartymentu stołowego do rąk tychże x[ięży] dziekanów nie komportuią, owszem zuchwale w tey mierze sobie postępuią. Zaczym od tych czas P[rzewielebni] x[ięż]a dziekani mają władzę takowych nieposłusznych według ustawy, podczas synodu Zamoyckiego opisaney, zapłaceniem we dwoie tyła, iak według dyspartymentu dać powinien, karać w czasie od siebie naznaczonym. A ieśliby ktorzy parochowie znajdownali się renitentes, y w czasie przeznaczonym duplum oddać nie chcieli, ciż x[ięż]a dziekani moc mają takowych ѿ vsiakaго с[вя]щеннодѣйствиа wyraźnym писaniem suspendować, y od tey suspensy dopoty nie absolwować, poki obwinieni in vim kary stołowego in duplo nie zapłacą, praecommittit» (НМЛ, Ркл-199, арк. 14; див. також: Там само, Ркл-658, арк. 7 зв.-8 зв.).

¹¹⁸ НМЛ, Ркл-58/7, арк. 31; Ркл-175, арк. 29 зв.

з Коцюбинців, який не буває на намісницьких соборчиках і не платить «пастирський провент», відтак, згідно з судовим вироком, цього ерея було покарано штрафом у 10 золотих. У Сатанові в жовтні 1715 р. на виїзному засіданні духовного суду розглядалася справа проти о. Климентія Малаховецького, який неканонічно посідає парафію й до того ж не сплачує катедратик¹¹⁹. В окремих намісництвах проблема несплати столового податку набувала загрозливих масштабів, і місцеві єпископські урядники, неспроможні самостійно опанувати ситуацію, потребували судового захисту. Так, у жовтні 1710 р. намісник Кам'янки Струмилової змушений був визнати, що аж 15 священників його намісництва, «незважаючи на декрети собору намісницького у Львові», за два останні роки не віддали катедратик. Єпископський суд видав декрет, яким зобов'язав порушників фінансової дисципліни погасити протягом двох тижнів, під страхом екскомуніки, всю заборгованість¹²⁰. Отець Захарія Лазарович, намісник сатанівський, також процесувався зі своїми парохами за несплату столового. Одного з них – о. Теодора зі Скотинян – духовний суд звинувачував у непослухові й зневазі намісника, мандрівному способі життя, відмові брати участь у місцевих соборчиках духовенства та віддавати «провенти пастирські». Зважаючи на скандальну поведінку пароха, суд постановив «заперти о. скотинянського в карцер, доки [...] не заплатити провенти, [зобов'язати його] перепросити намісника і заплатити кару в 20 золотих»¹²¹.

---

¹¹⁹ «Ale też y sumy do depositu pasterskiego według karty należącej do tych czas nie oddaie» (НМЛ, Ркл-175, арк. 126; див. також: Там само, арк. 98 зв.).

¹²⁰ «Stosując się do deklaracyi y dekretu na soborze namiestniczym we Lwowie ferowanego, nakazuie, azeby prowenta stołowe pasterskie za dwie lecie po pięć złotych przytrzymane oddali we dwóch niedzielach pod excommuniką...» (НМЛ, Ркл-175, арк. 42).

¹²¹ НМЛ, Ркл-175, арк. 27.

«Оуставы» 1744 р. узаконили запровадження квитів з метою контролю за фінансовою діяльністю намісників: «При ѿбыраню катедратикѣ кождомѣ парохови маєть квѣты давати, и в[ъ] тыхъ много ѿ кого за який рокъ береть, выразати под[ъ] выною тридесати гривень заплаченА томѣ парохови, которомѣ таковаго квѣтѣ не хотѣль бы дати»¹²². Зокрема, парохі повинні були вимагали від них податкові квити із зазначенням прізвища ерея, назви парафії, терміну сплати й суми відданих грошей. У разі відмови намісника видати таке письмове підтвердження, на нього накладався штраф у 30 золотих. Було також визначено місце і час сплати податку – намісницький соборчик духовенства: «Кождаго рокѣ по сватахъ великоднихъ под[ъ] часть соборикѣ при ѿданію катедратикѣ»¹²³.

Сама процедура сплати податку у Львівській єпархії за часів Атанасія (Шептицького, 1715-1746) та Лева (Шептицького, 1749-1778) регламентувалася конституціями єпархіальних соборів і пастирськими листами й посланнями владик. Передовсім вони встановлювали персональну відповідальність намісника за організацію збору в своєму окрузі з підлеглих священників катедратика та його своєчасну передачу до єпископської консисторії. До речі, така сама практика існувала і в Латинській та Православній Церквах, де протопоп (декан) за певну винагороду мав надсилати куниче до катедральної (єпархіальної) каси¹²⁴. Уперше про цей фіскальний обов'язок намісників виразно мовиться у листі єпископа Атанасія 1731 р. до о. Теодора Підгорецького, намісника більчецького, з вимогою, аби той вчасно зібрав зі священників «пастирські доходи» та, «згідно зі звичаєм» і відповідними реєстрами, прибув на щорічне зібрання

¹²² НМЛ, Сдк-723, арк. кд. зв.

¹²³ Там само.

¹²⁴ Krętosz J. Organizacja archidiecezji lwowskiej... S. 139; Tymosz S. Synod archidiecezji... S. 144-145.

духовенства у Львові й особисто передав отримані кошти до єпископської скарбниці: «Прето [...] складаемъ и вчасне ωглашаемъ, архипастирско залъцаючи, аби Пречест[ность] Твоя без всакаго ѳреченіа, вибравше провента ѳ д[8]-ховных намѣсництва своего, кѳпно зъ сендииковскимъ, подлѳгъ ѳстановленнаго звичаю, и реєстровъ, до депозитѳ нашего належачіе, ѳсобисте на той соборный часъ и мѣсце ставаль, и ωпрочіе зѳпелне ѳдалъ»¹²⁵. Парафіяльна практика Львівської єпархії першої половини XVIII ст. показує, що в цей період священники майже завжди віддавали столове до рук намісників, як правило, отримуючи за це поквитування. Очевидно, фіскальна дисципліна парафіяльного клиру була безпосередньо пов'язана із канонічним послухом своїм зверхникам, на що відверто натякали єпископські урядники¹²⁶.

Механізм сплати катедратика був відшліфований низкою подібних за змістом пастирських послань львівських архиєреїв у 1740-1778 рр., що видавалися з нагоди проведення щорічних зібрань духовенства в Уневі, Перегінську та Львові. Скажімо, послання Атанасія (Шептицького) 1740 р. передбачало (під карою 4 польських золотих та усунення від церковного уряду) вчасне стягнення намісниками податку (згідно з «диспартиментом», попередньо укладеним для кожного з парохів) та особисту доставку ними грошей до єпархіальної скарбниці. Окрім того, протопоп був зобов'язаний привезти із собою заборговані суми столового за

¹²⁵ НМЛ, Ркл-83, с. 58-59. Опубл.: Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть / Упоряд. та іст. нарис І. Сकोчиляса. Львів, 2006. С. 136 (док. № 2).

¹²⁶ Зокрема, саме так чинив священник с. Ботушани Рашківсько-Ягорлицького намісництва в 1724-1726 рр., який відвіз катедратик «до рук отця рашківського намісника». Щодо пароха с. Маньківці Барського намісництва комісари в 1726 р. відногували, що він «prowent archypasterski oddaіe y posłuszny W[ielebnemu] o[jcu] namiesnikowi we wszystkim» (НМЛ, Ркл-11, арк. 424; див. також: Там само, арк. 489 зв.).

попередні роки, а також податкові квити, які підтверджували сплату «пастирського доходу» всім клиром церковного округу: «Преч[ε]стности Твоей въ силѣ послѣшаніа с[в]ятаго, и под выною четырохъ гривень за каждый день не[ѿ] пѣстне, и нызложеніа зъ оурадѣ протопрезвитерскаго повелѣваемъ, дабысь ѿдобравши ѿ Ч[ε]стныхъ презвитеровъ ведлѣгъ діспартиментѣ такъ за рокъ теразнѣйшій, іако и за перешліе, гдѣ залегла, належитость звиклѣю, зъ тоеюжде на мѣсце и часть предреченній ѿсобисте, неѿвлочне и без жадной вымовки ставилъса, [...] и квѣти за лѣта перешліе продаѣковаль»¹²⁷.

Наскільки скрупкульозними щодо регламентації процедури й суспільних обставин сплати катедратика були тогочасні приписи, свідчать події 1771 р. Тоді, у зв'язку з поширенням у Галичині та на Правобережній Україні епідемії холери й чуми, Лев (Шептицький) у своєму пастирському посланні повідомив про новий порядок надходження столового податку, з огляду на відсутність протягом останніх п'яти років єпархіальних соборів. Водночас Шептицький, турбуючись про безпеку духовенства, пояснював, як саме повинні поводитися намісники під час збору катедратика, аби не захворіти (рекомендувалися народні методи медицини)¹²⁸. Серед іншого зазначалося, що тепер урядники

¹²⁷ НМЛ, Ркл-1216, арк. 8. Опубл.: Собори Львівської єпархії... С. 143-144 (док. № 4). Аналогічні за змістом пастирські листи Лев (Шептицький) видавав у 1760-х рр.: Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ф. XVIII, № 202, арк. 1; НМЛ, Ркл-1216, арк. 11; ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 3055, арк. 7; ф. 408, оп. 1, спр. 1108, арк. 7-8.

¹²⁸ «Každy dziekan [...] należące za rok terażniewszy według dyspartymentu stołowe y kollektę, żadnych nie zostawując remanentów, złotem ważnym obrączkowym każdy czerwony złoty spełna po złotych ośmnaście [...] odebrawszy przed Szrodopostną Niedzielą, do x[ięży] officialów każdy respective swego lub który zechce sam do nas do Lwowa tak wspomnionie desideria, іако у należytość pieniężną przywoził, y przy oddaniu zawakowane dekanatu swego cerkwie z wyrażeniem parochów, wiele w

мали віддавати столове своєму офіціалові або ж безпосередньо єпископові, але вже не в період Пасхи, як було досі, а на Св. Миколая і Різдво Христове. Нова фіскальна практика проіснувала до смерті Лева (Шептицького) в 1779 р., причому в останні роки його пастирства, задля запобігання можливим фінансовим надуживанням і через потребу оподаткування новопосталих бенефіціїв, було запроваджено т. зв. «Таблиці», тобто реєстри церков і священиків із статистичними даними про них¹²⁹.

Конституції соборів 1750 і 1783 рр. унормували також процедуру сплати катедратика в разі смерті пароха. Передбачалося, що у вакантних бенефіціях удови священиків не втручатимуться у фінансові й майнові справи парафії, а за сплату столового в цей час відповідатимуть тимчасові адміністратори церков¹³⁰. Щоб не загострювати і так непрости

---

czasie tej zarazy wymarło, rejestrem podał, a x[ięża] officiałowie na same Szrodoposćie przyszłe tak komportowane do siebie stołowe y kollektę iako y partykularne żądania y interessa diecezji zebrawszy, sami do nas przy katedrze naszey Ś[więtego] Jerzego Lwowskiey szczęśliwie na ten czas z dworem naszym znajdujących się, odwozić [...]. Ostrzegamy przytym wszystkich was płacących y odbierających należytość pieniężną, aby dla uchronienia się, uchoway Boże! iakowey zarazy sposób pospolicie w takowym razie wzięty zachowali, to iest: nie pierwey do rąk swoich odbierając y rachując pieniądze, poki przez kilka godzin w gorącym occie moczone, a potym z tegoż osuszone nie będą» (НМЛ, Ркл-1218, арк. 15).

¹²⁹ Про це йдеться в пастирському листі Шептицького з 1778 р.: «Do dnia 6 grud[nia], to iest do Ś[więtego] Mikołaja roku terazniejszego, każdy dziekan ma wybrać, a do 24 tegoz miesiąca y roku lub sam do Lwowa do kassy komportować, lub do Przew[ielebnego] officiała moiego respective oddać. A że nad różne płacą W[ielebn]i parochowie, z tego dziekan oddający stołowe officiałowi, ma połowe dać pro vialibus. [...] Tabella wszystkich cerkwi każdego dekanatu podług formy a tergo tego instrumentu położoney ma byđь sporządzona y przy oddaniu pieniędzy czyli to w cancellaryi naszey, czyli in officio złożona» (Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 2, картон 9, № 1, л. 386-386 об.).

¹³⁰ «I to nie z ukontentowaniem slyszemy, że po niektórych parochiach wakujących pozostałe po kapłanach wdowy, nie kontentujące się tym, że

стосунки між родиною померлого й адміністратором парафії та закріпити церковні ґрунти за новим парохом, собор 1783 р. постановив виплачувати катедратик не з церковних прибутків, а з доходів від земельних угідь¹³¹.

*Засади оподаткування клиру
та принципи розподілу катедратика між парохами*

Опрацьовані архівні матеріали засвідчують, що початково величина катедратика не регламентувалася церковним законодавством, а детермінувалася звичаєвим правом і регіональними особливостями розвитку місцевих християнських спільнот. У середньовічній Латинській Церкві пересічно сума цього податку становила 2 соліди, тобто 2 дукати. У 1731 р. Римська курія, з огляду на численні надуживання ерархії, заборонила єпископам самовільно підвищувати таксу катедратика¹³². У Київській митрополії за архиєрейства

---

na gruncie cerkiewnym do iakiego czasu siedzą, ale ieszcze do akcydensow cerkiewnych iakoby w samey rzeczy do onych należeli, y im przez wikariuszow oddawane bydż powinni, wtrącaią się y o nie upominaią się. Więc abusum hunc kassuiąc, postanawiamy, aby nie tylko takowych akcydensów parochialnych W[ielebni] wikariuszowie lub parochowie poblizsi, którym wakuiące beneficia do czasu powierzone będą [...] obligati będąc do oddawania in tempore prowentu stołowego» (НМЛ, Ркл-199, арк. 17-19; Ркл-658, арк. 9 зв.-11; див. також: Archiwum archidiecezji lwowskiej w Krakowie (Archiwum arcybiskupa B. Baziaka). Akta Dekanatu Żółkiewskiego (далі – AALK. ADŻ), № 60, s. 27-30).

¹³¹ «Ma bydż udysponowane po zmarłych kapłanach używanie ґрунтів zasianych, y kto ma zasiewać? Kto zwykły katedratyk zapłacić? Ile ten nie z akcydensów cerkiewnych, ale z ґрунтів оплсаны, otdąd mieć chcemy y ustanawiamy, poniewаż successorowie zmarłych kapłanów wżywaią ich częstokroć z ubliżeniem dla ulokowanego administratora nadgrody, bez której należycie duchowney odbywać posługi y siebie żywić nie może» (НМЛ, Ркл-199, арк. 28 зв.-29; див. також: Там само, Ркл-279, арк. 17 зв.-18; Ркл-425, арк. 12 зв.-13 зв.).

¹³² [Goeke J. W.]. Cathedricum... P. 250-251; May G. Cathedricum // Lexikon für Theologie und Kirche / Hrsg. J. Höfer, K. Rahner. Freiburg,

Макарія (1495-1497) квота пастирського податку була доволі помірною – 12 грошів, однак і вона виявилася обтяжливою, навіть для священників соборних храмів Вільна. В Унійній Церкві другої половини XVIII ст. величина катедратика сягала пересічно 8-12 польських золотих. Уважається, що це було досить важким фіскальним зобов'язанням для клиру, тож збір цих коштів утруднювався пасивним, а то й відвертим опором з боку самих парохів. А отже, немає нічого дивного в тому, що катедратик на практиці сприймався священниками радше як тягар, а не «дар любові»¹³³.

Сума столового, як довідуємося з джерел, залежала від величини бенефіцію й матеріальної спроможності клиру. Владика Атанасій (Шептицький) напередодні Замойського собору пропонував встановити однаковий розмір пастирського податку¹³⁴, але реалізувати цей задум виявилось неможливим. У перше десятиліття єпископства Атанасія кожен священник пересічно сплачував таку саму квоту катедратика, як і в православний період, – 5 золотих. Так, у 1722 р. протопоп о. Яків Кривуленко з Брацлавського й Немирівського намісництв віддав до владичої скарбниці по 5 золотих від кожного пароха. До речі, подібна сума вноси-

---

1958. Bd. 2. S. 979; S. J. Katedratyk, cathedraticum, biskupizna... S. 234; Wójcik W. Biskup... Col. 590.

¹³³ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5. С. 478; Nabywaniec S. Unicka archidiecezja kijowska... S. 373; Śliwa T. Kościół unicki w Polsce w latach 1596-1696 // Historia Kościoła w Polsce. Poznań; Warszawa, 1974. T. 1: Do roku 1764. Cz. 2: Od roku 1506. S. 290; Ejusd. Kościół greckokatolicki w Rzeczypospolitej (1764-1795) // Ibid. T. 2. S. 113.

¹³⁴ «Cathedraticum aut Synodaticum in omnibus Dioecesisibus simile in quantitate constituitur, si quidem prae caeteris Dioecesisibus in mea Dioecesi est discretissimum, prout suo tempore patebit» (Puncta Desideriorum nonnullorum, quae necessario sunt proponenda in Synodo Provinciali Leopoliensi proxime celebranda // Epistolae metropolitanarum kioviensium catholicorum: Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckyj, Floriani Hrebnyckyj 1714-1762 / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1959 (далі – Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj). P. 174 (док. № 3)).

лася й духовенством сусідньої Перемишльської єпархії – тут у другій половині XVII ст. вона складала 6 золотих. У 1726-1727 рр., як інформують матеріали візитацій, величина сплачуваного єреями Поділля та Брацлавщини катедратика становила в середньому 5 золотих, або 2 талери¹³⁵, хоча інколи вона могла сягати 10 і навіть 14 золотих¹³⁶. Про обтяжливість такої суми для звичайного сільського пароха свідчить випадок зі священником с. Митки Копайгородського намісництва, який, покидаючи парафію, через зубожіння не зумів заплатити «пастирський провент», тому місцевий колятор-шляхтич віддав за катедратик корову отця¹³⁷. Упродовж наступних десятиліть податок у Львівській єпархії суттєво зріс, досягнувши 12 золотих щорічно. Саме стільки стягував о. Михайл Блонський з парохів Войнилівського намісництва у 1735, 1741 і 1743-1745 рр. Ці зміни в оподаткуванні пояснюються як загальним покращенням матеріального становища клиру, так і зміцненням канонічної дисципліни¹³⁸.

Катедратик у той період визначався відповідними пастирськими посланнями львівських владик, а його практикування опиралося радше на церковне звичаєве право, аніж на канонічне право Церкви. На це, зокрема, вказують нотатки у візитаційних протоколах с. Качмарів Шаргородського

---

¹³⁵ «Prowent oddał za lat 4 to iest za rok 1722, za rok 1723, za rok 1724 y za rok 1726, tylko że nowych niedał jako insi duchowni dawali po polskich 5 na drogę»; «prowent pasterski zawsze oddaie y teraz za rok 1726 dał talerów 2» (НМЛ, Ркл-11, арк. 399-400).

¹³⁶ НМЛ, Ркл-11, арк. 452, 472 зв.

¹³⁷ «Niedawno [...] był duchowny o. Hryhory, ktory poszedł z Mytek 1726 roku, jednak jak odchodził ten o. Hrehory, to sam J[ego] M[oiś] Pan Mytko dał za prowent pasterski krowe tego duchownego, za te katedratykum więcey niema co opisywac, bo wszystko chudo» (НМЛ, Ркл-11, арк. 505).

¹³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 182, арк. 12, 24, 57-59, 61, 71.

намісництва й м. Снітків Копайгородського намісництва (де парох віддавав «пастирський провент» згідно із «універсалом», тобто пастирським посланням архиєрея) та с. Головчинці Барського церковного округу (де катедрастик сплачено на підставі «[єпархіальної] постанови») ¹³⁹. Львівська консисторія встановлювала відповідний термін, протягом якого треба було виплатити столове, про що дізнаємося зі слів пароха с. Васютинці (Східне Поділля) ¹⁴⁰.

Час і періодичність сплати столового

Канонічне право Церкви не регламентувало часу сплати пастирського податку. Із джерел відомо, що в українській частині Київської архієпархії середини XVI ст. куниче збиралося, як правило, взимку кожного третього року ¹⁴¹. Принципи розподілу столового між священниками визначав здебільшого протопоп. Проте така практика, на думку ереїв, не завжди гарантувала справедливий «диспартимент». Наприклад, парох с. Турильче Скальського намісництва о. Іван Сваричевський говорив єпископським комісарам: «Я маю кривду, бо отці з Пукляків і Підпилип'я тримають від мене значно більші бенефіції, однак дають менше [катедрастика]» ¹⁴². Збереглися скарги й багатьох інших душпастирів, що розкривають механізм формування катедрастика й незадоволення з цього приводу місцевого клиру. Опитуючи 1738 р. місцевих парохів, візитатори з'ясували цікаву деталь: священники, не довіряючи єпархіальним урядникам, самі вирішували між собою про розмір катедрастика, став-

¹³⁹ НМЛ, Ркл-11, арк. 413, 425, 465 зв., 502 зв.

¹⁴⁰ «We wszystkim W[ielebnemu] o[ycu] namiesnikowi posłuszny u prowent zawsze podług czasu oddaię» (НМЛ, Ркл-11, арк. 431 зв.).

¹⁴¹ Акты ЮЗР. Т. 1. С. 300 (док. № 238).

¹⁴² «Ja tylko krzywdę mam; bo oycowie poklacki u podfilipski daleko większe odemnie trzymaią beneficia, a mniej daią» (НМЛ, Ркл-13, арк. 123 зв.).

лячи таким чином протопресвітерів перед доконаним фактом¹⁴³. У непоодинокості подібних випадків у Львівській єпархії переконує нас приклад Коломийського намісництва, де в 1758 р. тутешнє духовенство скаржилося консисторії, що їхній зверхник – о. Петро Козилковський, самовільно встановлює величину катедратика, збирає його без поквитування, змушує священників пішо верстати довгий шлях у горах «для віддачі провенту архипастирського», через що отці змушені надовго залишати своїх вірних без пастирської опіки¹⁴⁴.

Укладений намісником за погодженням зі священниками реєстр «диспартименту» відсилали до Львівської генеральної або місцевих крилоських консисторій, де його вносили до загальної книги катедратика єпархії. Регіональну специфіку «розкладки» пастирського податку покажемо на прикладі Скальського 1738 р. та Долинського 1758 р. церковних округів, які розташовувалися, відповідно, у прикарпатській і подільській частинах розлогого Львівського владництва (табл. 8 і 9).

---

¹⁴³ Про це відкрито заявили кілька парохів, покликаючись на практику своїх попередників: «sami kapłani dispartyment układali na kathedraticum»; «sami kapłani między sobą czynią dispartyment kathedratyku; poczem postanią, to bierze x[iądz] dziekan»; «według dyspartymentu ieszcze za jego oycy, przez samych kapłanów uczynionego, odbiera x[iądz] dziekan kathedratyk»; «jeszcze rodzic x[iądz]a dziekana uczynił dyspartyment kathedratyku, według którego dotychczas exsoluit» (НМЛ, Ркл-13, арк. 118, 118 зв., 119 зв., 121 зв., 123).

¹⁴⁴ «Iż musimy [...] piechotów chodzić o pięć mil, y tam się musimy bawić po trzy dni [...] do oddania prowentu archypasterskiego [...], przez co trafia się w parochiach, że nie jedna dusza z tego świata bez sakramentu św. zeyszła [...]. Iż z despartamentu bierze u nas, co sam chce, kwitów nam nie daie». (Цит. за: Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині XVIII в. // Записки НТШ. Львів, 1912. Т. 110. С. 94).

Таблиця 8

**Величина катедратика в парафіях
Скальського намісництва 1724-1738 рр.¹⁴⁵**

№	Назва парафії	Роки сплати катедратика	Сума податку (в золотих)
1	2	3	4
1	Бабинці	1735-1737	19
2	Бережанка	1737	12
3	Босири	1737	10
4	Бурдяківці	1734-1736 1737	9 11
5	Вовківці	1737	17
6	Гермаківка	1729-1737	14
7	Горошова	1734-1737	13
8	Гуків	1736 1737	11 13
9	Давидківці	1736-1737	7
10	Жабинці	1737	16
11	Залісся	1737	14
12	Збриж (намісник)	звільнений від сплати	—
13	Збриж («друга церква»)	1737	16
14	Зозулинці	1732-1737	15
15	Іване-Пусте	1729-1737	17
16	Іванків	1732-1733 1734 1735 1737	13 15 18 23

¹⁴⁵ Укладено за: Scheda annui cathedratici z dekanatu Skalskiego provenientis, weryfikowana z kwitów przez Przew[ielebnego x[iędz]a dziekana, parochom dawanych. 28 aprilis 1738 // НМЛ, Ркл-13, арк. 109-113 зв.

1	2	3	4
17	Колодрібка	1724-1737	14
18	Коцюбинчики	1730-1737	11
19	Коцюбинчики Малі	1728-1737	13
20	Кривче (міська церква)	1737	23
21	Кривче (передмістя)	1727, 1735, 1737	23
22	Летава	1730-1737	14
23	Лосяч	1737	23
24	Лянцкорунь	1733 1736 1737	18 17 19
25	Мельниця («перша церква»)	1737	10
26	Мельниця («друга церква»)	1737	10
27	Михалків	1736-1737	7
28	Мушкатівка	1737	7
29	Назва не зазначена	1733-1736 1737	15 13
30	Назва не зазначена	1737	24
31	Ніверка Мала	1737	6
32	Нівра Велика	1737	11
33	Новосілка	1734 1737	9 9
34	Пилипче	1733-1737	10
35	Підпилип'є	1721-1736 1737	7 9
36	Почапинці	1735-1737	11
37	Пукляки	1727-1737	11

1	2	3	4
38	П'ятничани	1731-1737	9
39	Сапогів	1731-1733 1735-1737	9
40	Синьків	1732-1737	19
41	Скала (Вознесенська парафія)	перед 1737 1737	16 13
42	Скала (Миколаївська парафія)	1733-1737	9
43	Скала («третя церква»)	перед 1731 1737	16 15
44	Турильче	1736 1737	8 12
45	Устя	1730-1737	16
46	Худіївці	1737	8
47	Худиківці	1730-1737	7
48	Чорнокозинці («перша церква»)	1737	15
49	Чорнокозинці («друга церква»)	1737	15
50	Шестівці	1737	8

Таблиця 9

**«Диспартимент» катедратика
Долинського намісництва 1758 р.¹⁴⁶**

№	Назва парафії	Сума податку (в золотих)
1	2	3
1	Долина («На Загір'ї»)	11
2	Долина («Миколинська»)	7

¹⁴⁶ Укладено за: ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 1а, спр. 5, арк. 1.

1	2	3
3	Надіїв	17
4	Раків	17
5	Креховичі	15
6	Струтин [Нижній]	17
7	Підмочари	14
8	Струтин Шляхетський	16
9	Ясеновець	14
10	Янівка	12
11	Княже	15
12	Ценява	14
13	Дуба	16
14	Рипне	9
15	Лецівка	9
16	Дубшара	7
17	Спас («Над річкою»)	17
18	Спас	17
19	Лоп'янка	15
20	Грабів	17
21	Ілем'є	12
22	Суходіл	11
23	Липовиця	9
24	Лолін	16
25	Максимівка	8
26	Новоселиця	7
27	Новоселиця	9
28	Кропивник	17
29	Мізунь	17
30	Кальне	15
31	Княжолука	17
32	Тяпче	14

1	2	3
33	Підбереж	17
34	Яворів	9
35	Сулуків	11
36	Якубів	11
37	Тростянець	17
38	Слобідка	9
39	Рахиня	9
40	Тур'я	10

Інституційний контроль за сплатою катедратика

Пастирські візитації. У латинському християнстві Тридентський собор 1545-1563 рр. заборонив єпископам отримувати катедратик у період візитацій ними своєї пастви. Натомість у середньовічній Руській Церкві владики продовжували в окремих випадках збирати куниче особисто, під час своїх епізодичних пастирських подорожей¹⁴⁷. Як відомо, в унійних єпархіях генеральні візитації проводили зазвичай не самі архиєреї, а їхні урядники – офіціали. Згідно з тогочасними вимогами, єпископські комісари були зобов'язані щороку візитувати храми в намісництвах свого крилосу та «наглядати за деканами, чи не побирають понад норму від парохів катедратика». Перші свідчення з теренів Київської митрополії про те, що офіціали контролювали в парафіях сплату священниками столового, подає візитаційний протокол церкви с. Любищиці 1681 р.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Голубинский Е. История... Т. 4. С. 98-100, 102, 529; Bieńkowski L. Organizacja Kościoła wschodniego... S. 915; Dokumenty Soborów Powszechnych... Т. 4. S. 737-739.

¹⁴⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 4, спр. 338, арк. 3-3 зв. Див. також: Скочиляс І. Генеральні візитації в українсько-білоруських єпархіях Київської уніатської митрополії. 1596-1720 роки // Записки НТШ. Львів, 1999. Т. 238. С. 63.

Матеріали архіву Львівської єпархії доводять, що від часу переходу владицтва на унію й зонайменше до першої третини XVIII ст. інститут генеральних візитацій активно використовувався єпархією не лише для контролю за стягненням катедратика, але й для збору цього податку. Інструкція 1732 р. також передбачала покладення на генеральних візитаторів фіскальних функцій. Зокрема, вона зобов'язувала ревізорів збирати від протопресвітерів (намісників) податкові квити, що підтверджували сплату священиками «пастирського доходу», та фіксувати величину заборгованості владиці. Статистичні дані про внесений духовенством у єпископську касу катедратик, за інструкцією, комісари мали занотовувати не у візитаційній книзі, а в спеціально підготовленому для цього реєстрі¹⁴⁹. Появу в інструкції такого пункту треба, вочевидь, пов'язувати з вимогами Апостольської столиці до унійної єпархії рішуче покінути із симонійними практиками, одним з виявів яких було надмірне побирання столового та довільне встановлення його такси¹⁵⁰.

Виконання єпископськими комісарами своїх фіскальних повноважень відображають протоколи двох найдавніших генеральних візитацій єпархії – 1726-1727 і 1730-1733 рр. Під час першої пастирської ревізії офіціали особливо ретельно перевіряли фінансові зобов'язання священиків на Брацлавщині та Поділлі, де унійний єпископат мав надзвичайно

---

¹⁴⁹ «Przy tym każdego prezbytera o kwity (ktore P[rzewielebni] oycowie protoprze[z]byterowie przy odebraniu annui cathedratici dawać powinni) requirent, wiele który in vim eiusdem cathedratici daie explorabunt, y to wszystko nie w generalney w wizycie, ale in seorsiva et particulari scheda fideliter adnotabunt; oycowie wizytatorowie diligenter adnotowali [...] nie w wizycie, ale in particulari et seorsiva scheda fideliter spiszą» (НМЛ, Ркл-83, с. 223).

¹⁵⁰ Ширше про це йдеться у статті: Сковчиляс І. Програма реформ у Львівській єпархії в післязамойський період: візитаційні інструкції Атанасія (Шептицького) 1732 та 1739 років // Ковчег: Наук. зб. із церковної історії. Львів, 2000. Ч. 2. С. 352-354, 362-365.

великі труднощі в наведенні канонічної дисципліни серед клиру. Однак у більшості парафій у 1726-1727 рр. візитатори з'ясували, що парохі сумлінно сплачували катедратик протягом десяти і більше років, тобто фактично від часу утвердження унії в цьому регіоні. Так, столове за всі роки свого душпастирства в парафії виплатив настоятель у с. Маньківці Уманського намісництва, як і священник Гранова, який «проwent пастирський завжди віддає», та парох с. Носівці Немирівського округу, котрий «столове давав від свого висвячення»¹⁵¹.

У візитаційній книзі Ркл-11 неодноразово знаходимо схвальні відгуки про багатьох єреїв, котрі щороку сумлінно сплачували катедратик¹⁵². Священники двох шаргородських парафій незмінно віддавали пастирський податок, починаючи з 1718 р., душпастир Коханівки Вінницького намісництва – з 1719 р., а отець Іллінської церкви в Хмільнику Меджибізького округу – з 1721 р. Своєрідним «рекордсменом» на Поділлі був парох с. Біла Могилівського намісництва, який представив єпископським комісарам документальне підтвердження про сплату катедратика ще з 1713 р.¹⁵³ Подекуди (зокрема в Летичівському окрузі) катедратик не переставали віддавати навіть у період вакантності місцевого престолу¹⁵⁴. Дуже виразно ця тенденція

---

¹⁵¹ «Prowent stołowy pasterski wypłacił za wszystkie lata, jak tu mieszka, tylko tych złotych 5 polskich nieoddał, co zimy przeszley należeli 1725 roku» (НМЛ, Ркл-11, арк. 398, 404, 477).

¹⁵² Найкраще візитатори відгукувалися про священників Шаргородського намісництва, де майже кожен душпастир «prowent stołowy każdego roku, co na niego należy oddaie» (НМЛ, Ркл-11, арк. 410-410 зв., 412-412 зв.; див. також: Там само, арк. 414, 421, 424, 440-441, 445 зв., 463, 464 зв., 466 зв., 492 зв.-494, 495, 496-496 зв., 506, 509, 510 зв., 512-512 зв.).

¹⁵³ НМЛ, Ркл-11, арк. 409-409 зв., 438 зв., 463 зв., 508 зв.

¹⁵⁴ «Duchowny lubo tego roku przyszedł, ale iednak zawsze tam duchowny bywał y prowent każdego roku do depozytu pasterskiego oddawano» (НМЛ, Ркл-11, арк. 434 зв.); «duchowni lubo się odmieniaią, ale iednak zawsze każdego roku pasterski prowent oddawano» (Там само, арк. 435).

простежується від початку 1720-х рр. Наприклад, у сс. Бабанівка, Берлинці, Воронівка, Салаші, Широка Гребля та низці інших поселень краю духовні отці мали численні квити про стягнення з них «пастирського доходу»¹⁵⁵. В окремих випадках (парафії Клітища та Йовче) візитатори підозрювали, що намісники привласнили собі частину зібраної для єпископа суми, позаяк ті відмовлялися видавати пресвітерам податкові квити¹⁵⁶.

Очевидно, саме в 1720-ті рр. відбулося устійнення фіскальної системи Львівської єпархії в цьому регіоні Правобережної України, оскільки тоді катедратик почали сплачувати навіть незаможні клирики, як-от парох с. Городок Уманського намісництва¹⁵⁷. Водночас матеріали візитації 1726-1727 рр. засвідчують, що в деяких парафіях існували проблеми із катедратиком, що зумовлювалося різними чинниками, серед яких релігійний був вторинним. Візитатори з'ясували факт несплати пастирського податку о. Лукіяном з Мервинців Шаргородського намісництва за 1726 р. та ще десятка інших душпастирів¹⁵⁸.

Останньою генеральною візитацією, що виконувала фіскальні функції в таких масштабах, стала надзвичайна пастирська ревізія Скальського намісництва 1738 р. Тоді

---

¹⁵⁵ «Za każdy rok stołowe pasterske zawsze oddawał, [...] tak za rok 1724, za rok 1725 y za rok 1726, na co tenże y kwity prezentował» (НМЛ, Ркл-11, арк. 397 зв.; див. також: Там само, арк. 408 зв., 435 зв.-436, 438, 451, 453, 455 зв., 461-461 зв., 469-469 зв., 471, 476 зв.-477, 484 зв., 488, 489 зв., 490 зв.-491 зв., 493 зв., 496, 498-498 зв., 502, 503, 504-504 зв.).

¹⁵⁶ Див. характерні записи: «prowent pasterski zawsze każdego roku oddaie, tylko W[ielebny] o[yciec] namiesnik kwitów niewiedziec dlaczego niedaie za każdy rok»; «prowent pasterski zawsze nalezycie [...] co naszego nalezy, ale kwitów W[ielebny] o[yciec] n[amiestnik] nie daie duchownym, nie wiedziec dla jakiej racyeu» (НМЛ, Ркл-11, арк. 436 зв., 438).

¹⁵⁷ «Ten duchowny lubo ubogi, iednak prowent każdego roku jak nalezy do despozytu pasterskiego oddaie» (НМЛ, Ркл-11, арк. 399).

¹⁵⁸ НМЛ, Ркл-11, арк. 408.

перед єпископськими комісарами було поставлено завдання виявляти можливі надуживання місцевого намісника о. Ломиковського під час збору катедратика, які він допустив за свого урядування. У запропонованих парохам інквізиційних «Артикулах» фігурувало й питання про таксу податку для кожного зі священників, яку побирав намісник, та можливе приховування ним справжньої кількості церков задля привласнення частки отриманих коштів¹⁵⁹.

Єпархіальні собори. У Київській митрополії священники віддавали владикам належні їм податки на т. зв. «сборах», тобто єпархіальних соборах духовенства, ще з давноруського періоду. З XVI ст. в українсько-білоруських землях остаточно устійнилася практика, за якої сплату ереями катедратика єпископи перевіряли головню на щорічних зібраннях клиру¹⁶⁰. Важливість соборового інституту для фінансового забезпечення єрархії в Львівському владицтві підкреслювала, зокрема, генеральна конгрегація духовенства 1754 р., яка зобов'язувала всіх протопопів віддавати столове тільки «на термін собору»¹⁶¹.

У Галичині та на Поділлі сплата духовенством столового податку під час єпархіального з'їзду регламентувалася єпископськими ординаціями (такі пастирські розпорядження збереглися за 1755, 1756, 1758 і 1760 рр.). Згідно з ними, кожен протопресвітер, прибувши на собор, повинен був «без зволікань і виправдання» передати катедратик і колекту (збірку на будову Св. Юра) на руки генерального офіціала Антонія Левинського або Антонія Завадовського, соборового екзамінатора¹⁶². Ординації 1756 і 1758 рр. особливо акцентували на

¹⁵⁹ НМЛ, Ркл-13, арк. 115-115 зв.

¹⁶⁰ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / Репр. вид. Київ, 1998. Т. 1. С. 210; Голубинский Е. История... Т. 4. С. 98-100, 102, 529; Bienkowski L. Organizacja Kościoła wschodniego... S. 804, 900.

¹⁶¹ Konstytucje Diecezjalne // НМЛ, Ркл-199, арк. 21 зв.

¹⁶² «Wszystcy x[ie]ża] dziekani bez protellacyi y exkuzy pieniądze stolowe y kollekte na fabrykę za ten rok y za przeszle retenta u k[ot]orego zaległy,

тому, аби намісники, привозячи до Львова податок, враховували (під загрозою покарання в 30 золотих) у реєстрах й ті парафії, які з певних причин не були внесені до «диспартименту» катедратика або ж які протягом останнього часу були засновані «на новому ґрунті» чи де еромонахи відмовилися душпастирювати¹⁶³. На поширеність такої практики замовчування серед духовенства вказує пастирське послання Лева (Шептицького) від 3 січня 1751 р., в якому владика виразно застерігає деканів не затаювати реальної кількості храмів у реєстрах катедратика: «Аби Преч[ε]стность Твоа всѣ ц[ε]ркви, жадной не опѣскаючи, въ предреченной протопрезвитеріи обрѣтающіася, зреестровалъ, и зъ которой многω столового назначенно описал, такожде много въ помененной протопрезвитеріи обрѣтаеться монастырей, парохіи имѣщихъ, поистиннѣ изавилъ, и той реестръ до Преч[ε]стнѣйшаго оффѣциала своего, встѣпивши в Постъ Великій, а сей до насъ неѡвлочне одослалъ. Аще бже зъ вѣзити енеральной воскорѣ начати и совершитися имѣщой, показалоса, жеби якаа ц[ε]рковь била оутаеннаа, то вѣдавши, какω за негодивое дѣланіе гривнами великими, ѡсѣжд[ε]-ніємъ ѡ оурадѣ и иними карами томаенъ бѣдѣши»¹⁶⁴.

Водночас єпископські урядники мали стежити, щоб ті протопопи, котрі не представили для верифікації даних свої «диспартименти», негайно відіслали їх до єпископської канцелярії. Так, у 1758 р. Лев (Шептицький) зобов'язав

---

oddawać maia do rąk J[ego] M[oś]ci x[iędz]a Lewińskiego, officiala lwowskie[go]» (НМЛ, Ркл-1216, арк. 4; див. також: Там само, арк. 10).

¹⁶³ «Každy Przew[ielebny] dziekan znayduiace się cerkwi w dekanacie swoim, w dyspartymencie nie wyrażone, sobie podanym, albo teraz de nova radice w roku przeszłym pofundowane, y te od których x[ięża] bazylianе odstapili, aby rejestrem specyfikowane podali do kancellaryi pod karą 30 grz[ywien] irremissibiliter zapłacić się mających» (НМЛ, Ркл-1216, арк. 6-6 зв.; див. також ординацію 1758 р.: Там само, арк. 8).

¹⁶⁴ ЦДДА України у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1108, арк. 3, 5. Опубл. у: Собори Львівської єпархії... С. 150 (док. № 7).

болехівського, дунаївського, зарваницького, зборівського, підгаецького, поморянського і скальського деканів, під карою 30 польських золотих штрафу й усунення з уряду, негайно представити на соборі нові реєстри катедратика. У разі відсутності в когось із протопресвітерів на єпархіальному зібранні «диспартименту з печаткою і підписом пастирським», такий духовний мусив негайно з'явитися до канцелярії, належно оформити документ і подати його під час наступної генеральної візитації єпископським комісарам¹⁶⁵.

Єпархіальні доходи від церковних податків

Катедратик. Загалом простежити важливість столового для фінансової стабільності Львівської єпархії можна лише в контексті з'ясування дохідності інших церковних податків, що стягувалися з духовенства у XVIII ст., – «канцелярійного», «колекти», «подорожнього», «синдиківського» та ін. З одного боку, це дає змогу обчислити фінансові обтяження парафіяльного клиру, а з іншого, хоча б приблизно дізнатися про економічний потенціал владицтва, який у ранньомодерний період відігравав часто провідну роль у матеріальному забезпеченні життєдіяльності організаційних структур Унійної Церкви.

Про остаточну стабілізацію фіскальної системи Львівської єпархії можемо говорити щойно з середини XVIII ст. Ці висновки ґрунтуються на аналізові «Книги катедратика» 1747-1779 рр., де збереглася надзвичайно вартісна статистика сплати цього податку протягом усіх років архиерейства Лева (Шептицького). Сумарна величина столового залежала

---

¹⁶⁵ «Cerkwie znajdujące się w którym dekanacie aliquo casu w dyspartymencie nie wpisane, jako ta y w tym roku de nova radice ufundowane y wystawione, do dyspartymentu podane bydź mają y ktorzyby z x[ięży] dziekanow nie miał dyspartymentu z podpisem y pieczęcią pasterską, ten w kancelaryi in forma authentica powinien odebrać, y podczas generalnej wizyty produkować, alias animadwersyi będzie obnoxius» (НМЛ, Ркл-1216, арк. 10; див. також: Там само, арк. 8).

в той час від двох чинників – кількості парафій та фінансової дисципліни унійного клиру. «Книга катедратика» засвідчує сталість надходження «пастирського доходу» до єпископської каси впродовж цього періоду (від 29 тис. до майже 35 тис. польських золотих щорічно)¹⁶⁶. Так, у 1747 р. сума податку склала 29 785 золотих, а в 1752 р. – 34 737 золотих. Натомість уже 1755 р. цей дохід зменшився до 29 099 золотих, у 1762 р. він становив 29 147 золотих, у 1765 р. – 30 168 золотих. Така динаміка пояснюється втратою Львівським владицтвом у 1754 р. понад 400 церков Брацлавського крилосу, які відтоді перейшли під омофор київського митрополита¹⁶⁷. Побіжно зауважимо, що з самого початку свого єпископства Лев (Шептицький) мав проблеми зі своєчасним надходженням катедратика від парохів Брацлавщини. Зокрема, в 1750 р. він безрезультатно домагався послуху від чечельницького намісника, закидаючи йому серед іншого, що той не віддає своєму пастиреві столове, котре мав сплатити по Великодніх святах, «згідно з диспартиментом, укладеним нашим попередником», тобто Атанасієм (Шептицьким)¹⁶⁸.

¹⁶⁶ ЦДДА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 244, арк. 1-50.

¹⁶⁷ Згадані події розглядаються у статті: Скочилиас І. Брацлавський територіальний конфлікт 1747-1754 рр.: правові аргументи, еклезіальні й соціальні практики «впорядкування» географічного простору та історична пам'ять // Соціум: Альманах соціальної історії. Київ, 2010. Вип. 9. С. 174-218. Географія юрисдикції львівських владик на Правобережній Україні представлена у: Скочилиас І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Львів, 2004. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. С. clxviii-clxix, clxxii.

¹⁶⁸ «Bo lubo na ten czas, gdy te dyocessyie, bez własnego pasterza osierociąle zostawali, J[aśnie] W[ielmożny] J[ego] M[ości] x[ia]d[zi] administrator pod inne dyzpozycye Wielebność wasze poddał, ale kiedy nas dobroć Boska na ten stopien powołała, należało wam, iako poprzysiężonym owieczkom, nas właściwego pasterza swego poznać, dlaczego tym listem naszym Przew[ielebności] waszey W[ielebnym] parochom pastersko napominamy, y onym w mocy posłuszeństwa ś[więte]go przykazuiemy,

У другій половині XVIII ст. львівським владикам вдалося усталити фіскальний інститут, надавши йому динамізму й прагматизму. У своїй реляції до Риму про стан Львівської єпархії Лев (Шептицький) доносив, що «світське духовенство, згідно зі звичаєм і приписами святих канонів Замоїського собору, звикло сплачувати щорічно катедрастик, котрий іноді, хоч і не завжди, сягає суми 30 тис. польських золотих», та що «кожен парох щорічно платить 12 польських золотих»¹⁶⁹. Це давало змогу владиці не тільки забезпечувати найнеобхідніші єпархіальні потреби, але й скеровувати частину коштів на підтримку пастирських, адміністративних і навіть культурних ініціатив. Так, у 1747 р. архиєрей дозволив залишити кам'янецькому офіціалові 1 183 золотих на будову («фабрику») катедрального храму в Кам'янці-Подільському, а бережанському офіціалові в 1750 р. – «видати на співачків» 437 золотих¹⁷⁰. Регіональні особливості квоти катедратика та його величину в окремих крилосах і намісництвах представлено в табл. 10, укладеній на основі офіційної статистики Львівської консисторії в другій половині XVIII ст.

---

ażeby od tych czas żadney penitencyi nam pasterzowi swemu nie czyniąc, po następujących świętach Wielkonocnych katedratyk węglug dyzpartymentu przez ś[więtey] p[amięci] przeszłego antecessora naszego włożony u ręką jego podpisany, Przew[ielebność] wasza oddali» (Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 2, картон 9, № 1, л. 425).

¹⁶⁹ «Clerus, ex usu et praescripto Sacrorum Canonum, quotannis cathedra-
raticum consuevit contribuere, qui ad triginta millia flor. pol. quandoque non semper tamen ascendere solet. Unusquisque enim parochus, computando unum pro alio, solvit per floren. polon. duodecim» (Epistolae Leonis Ludovici Szeptyckyj... Р. 34 (док. № 14)). Тогочасною українською мовою реляцію опублікував: Головацкий Я. Львовская руская епархия перед стома леты, описана по донесению, поданому до Римской курии Преосвященнейшим Львом Шептицким, Епископом Львовским, Галицким и Каменецким. Львов, 1860. С. 14. Її зміст переказує також: Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись 1700-1772. Львов, 1887. Ч. 1. С. 217-231.

¹⁷⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 244, арк. 2, 8.

Таблиця 10
Динаміка сплати катедратика духовенством Львівської єпархії в 1747-1779 рр.¹⁷¹

№	Намісництво	Величина податку (в польських золотих)										
		1747 р.	1751 р.	1755 р.	1759 р.	1763 р.	1767 р.	1771 р.	1775 р.	1779 р.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		
<i>Барський крилос</i>												
1	Барське	720	960	618	1068	1044	1056	1080	660	420		
2	Деражнівське	336	?	284	-	-	-	-	360	372		
3	Копайгородське	336	372	396	432	432	444	444	444	420		
4	Летичівське	358	420	432	432	444	444	444	492	492		
5	Меджибівське	348	384	372	384	396	384	384	408	396		
6	Межирівське	-	-	-	-	-	-	-	-	360		
7	Мотилівське	456	468	400	516	504	345	384	384	384		
8	Пилявецьке	288	360	396	420	420	408	432	408	408		

¹⁷¹ Величину пастирського податку в парафіях унійних намісництв Львівської єпархії визначено за «Книгою катедратика» 1747-1779 рр. (ЦДА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 244, арк. 2-3, 8-9, 14-15, 22-23, 28-29, 33-33 зв., 38-39, 43 зв.-44, 49-50 зв.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
9	Снітківське	-	360	318	372	384	384	384	384	420
10	Соколицьке	480	372	384	372	372	360	360	360	360
11	Шаргородське	336	384	384	384	432	564	564	504	516
<i>Бережанський крилос</i>										
1	Бережанське	420	432	744	444	444	456	456	444	444
2	Бучацьке	659	672	672	608	480	480	480	480	480
3	Гримайлівське	252	?	?	?	?	276	276	276	276
4	Дунайське	240	240	528	528	528	240	240	252	228
5	Завалівське	216	216	216	216	348	348	348	348	348
6	Зарваницьке	-	588	600	540	540	540	540	540	540
7	Зборівське	420	444	456	455	468	456	456	456	456
8	Козівське	300	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Козлівське	228	?	?	420	420	420	420	420	420
10	Поморянське	264	288	?	?	?	288	288	288	288
11	Рогатинське	260	335	348	360	360	360	360	360	348
12	Скалатське	312	324	336	336	336	348	348	348	348

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
13	Теребовельське	384	432	444	456	456	456	456	456	456
14	Тернопільське	444	468	456	468	468	468	468	456	456
15	Чортківське	228	240	228	216	228	240	228	228	228
16	Янівське	276	552	552	576	576	300	300	300	300
<i>Брацлавський крилос</i>										
1	Браїлівське	480	563	-	-	-	-	-	-	-
2	Брацлавське	481	696	-	-	-	-	-	-	-
3	Вінницьке	492	576	-	-	-	-	-	-	-
4	Животівське	-	504	-	-	-	-	-	-	-
5	Кальницьке	660	777	-	-	-	-	-	-	-
6	Комаргородське	-	564	-	-	-	-	-	-	-
7	Краснянське	384	432	-	-	-	-	-	-	-
8	Немирівське	442	600	-	-	-	-	-	-	-
9	Рашківське	-	492	-	-	-	-	-	-	-
10	Уманське	-	552	-	-	-	-	-	-	-
11	Чечельницьке	-	?	-	-	-	-	-	-	-
12	Ямпільське	432	528	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
<i>Галицький крилос</i>										
1	Богородчанське	252	444	431	444	444	444	444	444	444
2	Бурштинське	300	360	300	360	360	305	360	360	360
3	Войнилівське	312	?	?	?	396	408	408	408	408
4	Галицьке	300	336	456	456	468	480	480	480	480
5	Городенківське	336	796	751	612	600	612	624	624	624
6	Жуківське	336	444	380	432	420	394	444	444	444
7	Заболотівське	264	264	264	276	276	85	276	264	264
8	Калуське	198	756	720	732	-	-	-	-	-
9	Колачківське	384	?	-	-	-	-	-	-	-
10	Коломийське	348	384	468	456	408	420	420	420	444
11	Косівське	272	308	408	384	432	480	480	480	480
12	Нижнівське	228	?	-	-	-	-	-	-	-
13	Отинійське	312	?	436	456	468	456	468	468	432
14	Перегінське	-	-	-	-	548	588	588	588	588
15	Підгацьке	276	300	-	-	-	-	-	-	-
16	Рожнятівське	160	252	212	252	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
17	Снятинське	252	288	324	384	372	372	372	372	360
18	Солотвинське	300	?	?	?	?	-	-	-	-
19	Станіславівське	264	720	660	660	660	648	660	660	660
20	Тисменицьке	324	?	?	?	?	-	-	-	-
21	Товмацьке	228	516	504	636	660	648	648	624	636
22	Устецьке	348	360	348	348	336	336	336	336	336
<i>Кам'янецький крилос</i>										
1	Більчецьке	240	252	318	384	396	396	396	384	384
2	Городоцьке	288	348	384	384	384	384	384	396	396
3	Гусятинське	444	468	468	480	492	492	492	492	492
4	Зіньківське	468	335	372	372	420	408	396	396	396
5	Кам'янець-Подільське (об'єднане)	1183	1104	967	996	996	1008	972	984	996
6	Китайгородське	372	384	408	420	420	420	408	408	408
7	Королівське	228	234	-	-	-	-	-	-	-
8	Плоскирівське	276	298	348	336	336	348	360	360	348
9	Саганівське	348	372	372	360	359	360	360	360	360

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
10	Скальське	576	568	756	756	768	768	768	780	780
11	Смогрицьке	336	312	468	480	480	480	480	480	480
12	Солопківське	324	358	420	420	444	432	444	444	444
13	Червоногородське	468	504	516	516	516	516	516	516	516
14	Чорноострівське	420	432	444	444	456	456	456	456	456
15	Ягільницьке	292	324	360	360	360	360	360	360	360
<i>Львівський крилос</i>										
1	Бібрське	260	571	408	408	420	408	396	396	396
2	Білокам'янецьке	264	264	264	?	?	?	?	?	?
3	Болехівське	240	432	398	432	432	432	432	432	432
4	Глинянське	288	275	300	300	636	300	300	300	300
5	Гологірське	288	336	360	360	360	348	360	360	360
6	Долинське	312	468	468	480	492	385	492	480	480
7	Жидачівське	240	264	259	563	276	588	276	264	264
8	Жовківське	324	324	324	624	624	624	336	336	324
9	Журавненське	240	288	288	?	300	?	288	288	288

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
10	Золочівське	348	372	360	636	636	636	636	636	636
11	Кам'яно-Струмилівське	223	284	300	?	?	?	288	288	288
12	Куликівське	331	342	336	324	?	311	348	348	348
13	Львівське ¹⁷²	600	645	653	640	684	684	684	432	444
14	Миколаївське	240	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Оброшинське	-	-	-	-	-	-	-	348	348
16	Роздільське	276	576	588	588	588	588	600	612	612
17	Соколівське	186	-	-	-	-	-	-	-	-
18	Стрілиське	276	267	432	444	413	444	456	456	456
19	Стрягинське	-	?	-	-	-	-	-	-	-
20	Ходорівське	252	?	-	-	-	-	-	-	-
21	Щирецьке	444	445	468	468	468	480	480	360	360

¹⁷² Не враховано катедральних церков Галича, Кам'янець-Подільського та Львова, священики яких були звільнені від столового податку (див.: Скочляс І. Соборний храм Святого Йоана Хрестителя в Кам'янці: конкатедра Львівської єпархії на Поділлі в останній чверті XVIII століття // Кризь століття: Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. Львів, 2012. С. 606-616).

Синдиківське. Одночасно з катедратиком священники сплачували й інший церковний податок – синдиківське, яким передбачалося покривати кошти на утримання урядників консисторії. Канонічну легітимацію він отримав у збірникові соборових постанов Львівської єпархії 1744 р.: «Кроме катедратикѣ въ дієцезїахъ Львовской, Галицкой и Каменецкой на синдика по золотомѣ единомѣ, а в[ъ] Кіевской на офѣціала тинфа единого, [...] ведлѣгъ давнаго оуставѣ и звичаю давати мають»¹⁷³. У перше десятиліття австрійського панування в Галичині синдиківське стягувалося зі всіх священників Львівського владцтва, крім намісників. Величина податку тоді складала 2 золотих. У 1779 р. від 713 церков Львівського крилосу було зібрано 1 422 золотих синдиківського, від Галицького та Бережанського крилосів – 1 702 золотих, від Барського й Кам'янецького крилосів – 1 750 золотих, а ще 200 золотих залишено на утримання кам'янецького прокуратора та 12 золотих – на «післанця». Усього ж за 1779 р. Львівське владцтво внесло 4 874 золотих синдиківського, наступного року – 5 138 золотих¹⁷⁴. Отримані кошти від цього податку йшли, зокрема, на оплату перебування у Відні єпархіального священника Івана Гудза (1 200–1 700 золотих щорічно), та ще одного віденського агента (510 золотих), на покриття видатків під час подорожі канцеляристів, подарунки різним особам, переважно у столиці держави, на одноразові потреби (у т. ч. публікацію тексту обряду хіротонії Петра Білянського в 1781 р. – 100 золотих)¹⁷⁵.

Канцелярійне. Після постанови Замойського собору пастирі отримали право збирати від нововисвячених парохів канцелярійні оплати *pro juribus Cancellariae*, які теоретично мали б покривати витрати, пов'язані із вписуванням руко-

¹⁷³ НМЛ, Сдк-723, арк. кс. – кс. зв.

¹⁷⁴ Там само, Ркл-180, арк. 1-1 зв., 3.

¹⁷⁵ Там само, арк. 4-6.

положених священників до «Метрики ординованих» і виготовленням для них інсталяційних (ставлених) грамот, а також «інструментів» про переведення на інші бенефіції. Згідно з рахунковою книгою Львівського владичтва за 1757-1779 рр., кожен аколіт з нагоди своїх свячень мусив віддати до єпископської каси 40 золотих, що на той час було досить значним видатком¹⁷⁶. З цієї суми 8 золотих призначалися на оплату послуг надвірного єпископського писаря Даниїла Верхратського. Протягом 1760-1779 рр., за час урядування особистого капелана Лева (Шептицького) і схоластика львівського катедрального собору о. Олексія П'ясецького, який відповідав за збір і розподіл канцелярійного податку, від 1 755 новоереїв Львівської та 453 – Київської митрополичої єпархії було одержано 88 490 золотих. Щорічно до єпископської каси надходило, залежно від числа висвячених, від 2 до 4,5 тис. канцелярійного податку¹⁷⁷. Більшу частину цієї суми використовували на утримання єпископського двору й, почасти, на покриття особистих витрат львівського владики. Головною статтею видатків була винагорода членам «капели» при соборі Св. Юра – музикантам і «співачкам», що зазвичай перевищувала 1 000 золотих. Зібрані гроші йшли також на оплату прислуги та «міністрів» єпископа – членів архиерейського двору (аудитора, захристиянина, капелана, писаря та ін.). Їм виплачували близько третини канцелярійного (для прикладу, впродовж 1758-1759 рр. з цих коштів було видано 3 613 золотих, з яких 956 золотих – «міністрам» владики¹⁷⁸). Іншу частину надходжень від податку спрямовували на виготовлення антимінсів¹⁷⁹ і закупівлю необхідних складників для посвячення

¹⁷⁶ НМЛ, Ркл-146, арк. 4.

¹⁷⁷ Там само, арк. 51 зв.-52 зв.

¹⁷⁸ Там само, арк. 5-5 зв.

¹⁷⁹ Як відомо, без антимінса відправлення у храмах і каплицях Св. Літургії та інших богослужінь було неможливим. Традиція надання

св. мира у Великий Четвер¹⁸⁰. Саме з канцелярійних оплат протягом 1761-1765 рр. було видано 448 золотих на «вибиття 56 антимінсів», а в 1768-1772 рр. – 800 золотих на 100 антимінсів. У 1773 р. виготовлено 166 антимінсів за 31 золотий канцелярійного, а в 1775 і 1778 рр. на цю справу витрачено, відповідно, 40 і 80 золотих. Ще 100 золотих у 1775 р. віддали за складники до св. мира¹⁸¹ для парохів Київщини та

християнським церквам антимінсів пов'язана зі звичаєм першої Церкви покладати мощі святих при посвяченні храмів, що символізувало принесення безкровної жертви та нав'язувалося до слів св. апостола Йоана про душі мучеників, котрі перебувають під небесним вітарем (Апок. 6, 9) (Никодимъ. Правила Православної Церкви с толкованиями / Репр. изд. Москва, 2001. Т. 1. С. 513-515, 612-613; Т. 2. С. 574). Антимінси посвячували у Великий Четвер, по чергово у кожній з конкатедр епархії. (Один з найдавніших формулярів такого антимінса з 1476/77 р., що його руські владики надавали до вітарів православних храмів, описаний у: Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики / Сост. Я. Н. Шапов. Москва, 1976. Ч. 1. С. 151). Антимінси вперше згадуються в канонічних відповідях Теодора Студита Навкратію з бл. 809 р. У Візантії вони набули поширення (зазвичай у вигляді дощечок з іконографічними зображеннями) в епоху іконоборства і стали обов'язковими на території Царгородського патріархату в XIII ст. Найдавніший збережений антимінс, що побутував у Київській митрополії, датується 1148/49 р. Друковані антимінси в українсько-білоруських епархіях Руської Церкви з'явилися на початку 1620-х рр. у Києві, згодом – у Львові, звідки вони й потрапили до Росії. У Московській Церкві їхнє обов'язкове використання під час Літургії підтвердив собор 1675 р. (Никольский К. Об антиминсах Православной Русской Церкви. Санкт-Петербург, 1872; Желтов М. С., Попов И. О., Силкин А. В. Антиминс // Православная энциклопедия. Москва, 2000. Т. 2. С. 489-493).

¹⁸⁰ Правило 6 Картагенського помісного собору (Никодимъ. Правила... Т. 2. С. 148-150).

¹⁸¹ Святе миро посвячував єпископ, і цей обряд, як і саме приготування мира, потребував значних фінансових затрат. Порядок роздавання намісниками св. мира у Львівській епархії регламентувала четверта конституція собору 1731 р. (Собори Львівської епархії... С. 288). Саму ж процедуру отримання парафіяльним клиром св. мира

Брацлавщини¹⁸². Наступного 1776 р. на ці інгредієнти виділено 120 золотих, у 1779 р. – вже 269 золотих¹⁸³.

Колекта. Цей податок у Львівській єпархії, який мав статус надзвичайного, був запроваджений навесні 1750 р. для покриття частини видатків на будову Святоюрського храму, що саме тоді розпочалася. Офіційно про його уконституювання оголосив єпархіальний собор, який з ініціативи владики Лева (Шептицького) прийняв спеціальну постанову про обов'язкову сплату кожним священиком т. зв. колекти, тобто збірки на зведення нової катедри. Згідно з цим документом, що покликався на декрети Тридентського собору, було вирішено кошти (116 820 золотих), залишені покійним Атанасієм (Шептицьким) на заснування єпархіальної семінарії, спрямувати на «фабрику» Львівської катедри¹⁸⁴. Ця конституція собору вийшла друком і поширювалася

найповніше описує одна з конституцій собору 1790 р. (ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 143, арк. 8 зв.-9 зв.).

¹⁸² Антимінси виготовляли при єпископському дворі та надавали до престолів парафіяльних чи монастирських храмів. У Львівській православної єпархії в останній третині XVII ст. кожен парох сплачував владиці Йосифові (Шумлянському) за антимінс 8 польських золотих, а в разі відмови його прийняти – 10 золотих штрафу (НМЛ, Ркк-151, с. 27). Іконографії цих церковних пам'яток та їхньому побутуванню в різних регіонах України (в т. ч. на теренах Галицької (Львівської) єпархії) присвячена низка розвідок, найгрунтовнішою з-поміж яких є: Сидор-Ошуркевич О. Українська антимінсна гравюра XVII–XVIII століть // Записки НТШ. Львів, 1994. Т. 227. С. 171–182. Загальні відомості про антимінси, що належали церквам Львівського владичства на території Поділля, наводить: Лобатынській С. О св. антимінсахъ конца XVII, XVIII и начала XIX ст., представленныхъ изъ разныхъ церквей Подольской епархїи и хранящихся при крестовой архіерейской церкви // Подольские епархиальные ведомости. Каменец-Подольский, 1888. № 19. С. 423–434; № 20. С. 455–462; № 21. С. 484–495; № 22. С. 515–525; № 23. С. 541–553; № 24. С. 583–593.

¹⁸³ НМЛ, Ркл-146, арк. 98 зв., 108–108 зв., 113, 128 зв.-129, 139.

¹⁸⁴ «Wyrażnie to statutum in sacro concilio Tridentino, aby in una qu[ue] diocesi seminaria były erecta propter crudiendas personas ad statum

в усіх церквах владицтва, заохочуючи клир до жертвовності: «Мы [...] оустановихом, даби кїиждо ѿ Ч[ε]стностей В[а]-шихъ на соврѣженіе разоренной чрезъ с[вѣ]т[ой] пам[ати] Преос[вѣ]щеннаго антецесора н[а]шегѡ ц[ε]ркви н[а]шой катедральной Лвовской [...] кождогѡ рокѡ дотолѣ, донелѣже не совершится, до рѣкѣ Преч[ε]стныхъ протопрезвитеровъ своихъ предъ постомъ до Рождества Х[ри]с[то]ва, по толико малихъ шостачковъ [...] ѡдавалъ, по елико золотихъ столового з сендииковскіѣмъ подлѣгѣ диспартиментѡ звиклѣ ѡдавати. [...] Аще бы же которій ѿ Ч[ε]стностей В[а]шихъ болше что надѣ оустановленнѡю часть, д[ѡ]шеполезнаго ради спасенїа своегѡ восхотѣлъ дати, сіе ѡсобно Преч[ε]с[т]нїи протопрезвитеръ иматъ написати, и до оффїциала ѡсилати, ибо посеѣмъ за таковихъ бл[а]годѣтелей израднїе м[о]-л[и]твы и м[о]ленїа творити бѣдѣтъ»¹⁸⁵. Як і стосовно катедр-

spiritualem aspirantes, na które obligowani są parochi quot annis certam quotam moderatam contribuere. Więc my usiłując koniecznie erigere w naszej dyecezyi necessariam ejusmodi seminariam ex propensu ku duchowieństwu amore widząc ich ubustwo, aby in perpetuum ad solvendam talem quantitatem pro seminaristis nie byli obligowani, a mając legacyi na summę złotych polskich 116820 przez ś[więtey] p[amięci] antecessora naszego na reaedyfikacyę demoliowanej przez niego cerkwi katedralnej lwowskiej pod tytułem Ś[więtego] Jerzego Menczennika, umyśliliśmy z prowizyi od teyże summy fabrykę pomienionej katedry kontynuować. A z ocalałej summy na fundacye seminarii partem diaecesani obrocić, że zaś ta prowizya na прѣдкіе murѡвъ konczenie non sufficit, przeto inito consilis z Przewielebnemi x[ie]żami] officialami, dziekanami postanawiamy, aby кожды paroch corocznie około festu Bożego Narodzenia po тыло szostakow na przerzeczoney cerkwi fabrykę dopuki ab extra nie zakończy się, corocznie dawał. Po siła złotych według dyspartymentu procentu stołowego płaci. Jeśliby też kto z dobrej swoiey woli co offiarował, to osobno adnotowane y w całości oddawane bydź powinno» (НМЛ, Ркл-199, арк. 17-19; див. також: Там само, Ркл-658, арк. 9 зв.-11; AALK. ADŽ, № 60, s. 27-30).

¹⁸⁵ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописів (далі – ІЛШ), ф. 3, од. зб. 4819, с. 53. Опубл.: Франко І. Чотири пастирські листи єпископів Афанасія і Льва Шептицьких з рр.

ратика, була визначена спеціальна процедура сплати цього податку священиками: «Повелѣваемъ, дабисте до Преч[ε]стнаго ѿца протопрезвитера в[а]шего на д[ε]нь и мѣсто ѿ него назначенное собравшеса, до рѣкъ тогожде безъ всакаго прекословіа оустановленнѣю квотѣ ѿдали, шнже тѣюжде самѣю з реестромъ, что кто дастъ, до Преч[ε]стнѣ[й]шаго оффїциала своего, а сей до насъ самихъ, или оффѣциала н[а]шего лвовскаго ѿ Рождествѣ Хр[и]стовомъ немедленно ѿсилати бѣдетъ долженъ»¹⁸⁶.

У 1754 р. один з наступних єпархіальних соборів ухвалив нову постанову про колекту, що передбачала поширення обов'язку її сплати й на вищих урядників – офіціалів. Відтоді кожен з них мав віддавати певну суму (залежно від величини крилосу) до загальної каси до тих пір, поки не буде завершено будівництво Св. Юра. Конституція 1754 р. також впорядкувала саму процедуру збирання цього податку та запровадила додаткові внески для духовенства, узгодивши їх із квотою катедратика кожного з парохів за для «якнайшвидшого завершення фабрики»¹⁸⁷. Оскільки

1745(?)–1759 // Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку, зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким, Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком / Під ред. І. Франка. Львів, 1902. С. 7–8; регест: Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Львів, 1984. Кн. 2: 1701–1800. С. 35; Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках (1574–1800). Зведений каталог / Уклав Ф. П. Максименко. Львів, 1975. С. 24 (№ 102).

¹⁸⁶ ІЛШ, ф. 3, од. зб. 4819, с. 53.

¹⁸⁷ «Kollektę na fabrykę katedry Lwowskiej na fundamencie kanonów świętych konstytucją synodalną 1750 uchwaloną, aby iak nayprędzey taż fabryka ab extra zakończona bydz mogła, Nayprzew[ielebni] officialowie y P[rzewielebni] dziekani chcąc subvenire oneri, który na parochów włożony iest, pewnym additamentem do teyże kollektuy z strony swoiey to iest ratione officiorum lwowski czerwonych złotych dziesięć, barski sześć, hallicki cztery, kamieniecki cztery, brzezański dwa, x[ią]dz Zawadowski, kapelan y wikary katedry Halickiey ieden. Osobno zaś ratione dekanatów

зведення храму тривало майже три десятиліття, колекта була одним із головних податків Львівської єпархії, якому єпископи приділяли особливу увагу і який дуже обтяжував парафіяльний клир. Про це свідчить пастирський лист Лева (Шептицького) від 13 квітня 1768 р. – у ньому владика застерігав священників від невиконання такого фінансового зобов'язання, погрожуючи відповідними канонічними карами, включно з усуненням від церковного уряду. Намісники повинні були укладати справедливі «диспартименти» колекти і провадити точну реєстрацію зібраних коштів, вчасно віддаючи їх до владичої надвірної канцелярії¹⁸⁸.

Динаміку сплати до єпископської скарбниці колекти можна простежити за «Таблицею надходжень» 1751-1779 рр., виявленою в «Щоденникові» Максиміліана (Рила). У перші роки запровадження цього податку його сукупний дохід коливався у межах від 6 360 золотих до 8 179 золотих, та вже з 1755 р. він зріс удвічі, складаючи протягом 50–60-х рр. XVIII ст. від 13 705 золотих до 15 302 золотих. В останні роки життя Лева (Шептицького) такі грошові внески до консисторської каси різко зменшилися і становили в 1777-

---

tak officialowie, iako y dziekani każdy według liczby parochów dyspartymentem sobie podanych za każdego parocha po szostaku iednym takowy additament dobrowolnie uchwaili, aby tym sposobem przez prętsze złożenie summy na zakończenie pomienioney fabryki determinowaney ab onere płacenia kolekty W[ielebni] parochowie uwolnieni byli» (НМЛ, Ркл-199, арк. 20-22 зв.; див. також: Там само, Ркл-658, арк. 11-12 зв.; AALK. ADŻ, № 60, s. 30-32).

¹⁸⁸ «Zalecaiąc Przewielebności twoiey, y pod karą czterech grzywien za każdy dzień rachować się maiących, iako y złożenia z urzędu dziekańskiego przykazuiemy, abyś z należyтым przygotowaniem własnym, y od W[ielebnych] parochów dekanatu swego za rok terażniejszy, iako y za przeszłe, gdzie retenta stołowego zaległy, oraz y kolektę zwykłą na fabrykę katedry Lwowskiej Ś[więtego] Jerzego Męczennika według dyspartyменту należytość [...] odebrawszy, z tąż należytością na termin y mieysce wyżey oznaczone osobiście stawil się, a stanąwszy, naypierwey w kancelaryi naszey nadworney prezentował się» (НМЛ, Ркл-1216, арк. 8).

1779 рр. трохи більше 8 000 золотих. Загалом за період пастирства цього архиєрея Львівське владичтво отримало 380 843 золотих колекти, тоді як відсотки від депозиту суми, залишеної Атанасієм (Шептицьким) на спорудження собору Св. Юра, дали тільки 223 964 золотих прибутку¹⁸⁹.

Сплату колекти офіціалами, намісниками й парафіяльними священиками фіксувала з 1755 р. також «Книга катедратика» Львівської єпархії, статистика якої має певні розбіжності з уже згадуваною «Таблицею надходжень» (1755 р. – 14 580 золотих, 1756 р. – 12 260 золотих, 1760 р. – 11 689 золотих, 1777 і 1778 рр. – усього 8 196 і 8 848 золотих¹⁹⁰). Урешті-решт податок таки виконав своє функціональне призначення та із завершенням основних будівельних робіт на Святоюрській горі й смертю Лева (Шептицького) був ліквідований. А до того часу, попри все своє позитивне значення, колекта створювала додаткове фінансове навантаження на парафіяльних священиків та обмежувала можливості єпархії щодо реалізації інших адміністративних і пастирських проектів.

Інші повинності клиру. У Львівському владичстві XVIII ст. існували ще декілька податків клиру, які, однак, не відігравали помітної ролі в його фінансовій системі. Відомо, що під час збирання катедратика намісники віддавали до єпископської каси т. зв. гонорар, який у 1755 р. склав 260 золотих від 65 осіб, а також т. зв. квитове – за отримання квитів від консисторського писаря про сплату столового (по 4 золотих від кожного протопресвітера). У 1760 р. сукупно дохід від «гонорару» і «квитового» становив 520 золотих, у 1763 р. – 488 золотих¹⁹¹. У першій половині XVIII ст. стягували також «подорожній» податок – так священики власним коштом покривали дорожні видатки намісників у час,

¹⁸⁹ НМЛ, Ркл-117, арк. 320-320 зв.

¹⁹⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 244, арк. 15 зв.

¹⁹¹ Там само, 24 зв.-25.

коли ті привозили до Львова зібраний у парохів катедра-тик. Окрім того, джерела згадують внески клиру «на писа-ря» та «на протопресвітера», що були кодифіковані «Оуста-вами» 1744 р. і становили, відповідно, один тинф і один золотий, «згідно з давніми правилами і звичаєм»¹⁹².

Регіональні особливості, загальне фінансове наванта-ження на звичайного унійного пароха та співвідношення між різними видами церковних податків відображає реєстр церков Барського крилосу 1778 р. Документ наводить фіс-кальні зобов'язання кожного з 394 священників цієї частини Поділля, а саме індивідуальні квоти катедратика, синдиків-ського, колекти, а також добровільних оплат на користь Речі Посполитої – *subsidium charitativum* і державного «коми-нового податку». Пересічно кожен ерей сплачував 17 золо-тих 15 грошів усіх церковних податків, 10 золотих 20 грошів державних оплат і 7 золотих «коминового». Деколи духовен-ство віддавало значно менші суми (навіть 10 золотих) або, навпаки, підвищену квоту (до 22 золотих еклезіальних збо-рів), що засвідчує, з одного боку, соціальне розшарування парафіяльного клиру, а з іншого – намагання єрархії більш справедливо підходити до процедури його оподаткування. Як показує «Тарифа» Барського крилосу, від сплати катед-ратика, синдиківського й колекти були звільнені всі декани, проте вони, поряд з іншими пресвітерами, мушили віддава-ти інші оплати – *subsidium charitativum* і «коминове»¹⁹³.

У другій половині XVIII ст., до реформи фіскальної сис-теми Греко-Католицької Церкви на початку 1780-х рр., Львівська консисторія отримувала сукупно до 43-45 тис. зо-лотих доходу (наприклад, 1765 р. надійшло 44 520 золотих, 1767 р. – 43 122 золотих¹⁹⁴) із податкових внесків духовен-ства, що включали катедрастик, колекту та особисті датки

¹⁹² НМЛ, Сдк-723, арк. кс. зв.

¹⁹³ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 1а, спр. 18, арк. 2-7 зв.

¹⁹⁴ Там само, оп. 4б, спр. 244, арк. 31-31 зв.

*Київський унійний митрополит
Киріан (Жохівський)*

Симонійний катедратик як проблема Унійної Церкви: дискусія 1710-х рр., рішення Замойського собору та ініціативи Риму

Криза фіскальної системи Київської митрополії, спричинена поступовою втратою катедратиком свого первісного ерархічно-корпоративного характеру, посиленням симонійних практик серед унійного єпископату та пауперизацією парафіяльного клиру, простежувалася вже в XVII ст. Однак увиразнилася вона лише на початку XVIII ст., що було стимульовано спробою Унійної Церкви кодифікувати свій попередній пастирський та адміністративний досвід на Замойському соборі й активною заангажованістю в цих процесах Римської курії. В особливо гострих формах ця криза проявилася в Перемишльському владичстві, де 1713 р. помер тодішній митрополит (1708-1713) і місцевий єпископ (1700-1713) Юрій (Винницький). Протистояння між руським єпископатом і священиками унаочнили низку проблем інституційного розвитку Унійної Церкви в Речі Посполитій, пов'язаних передовсім із духовною формацією клиру, впливом Риму на внутрішнє життя Київської митрополії. Розглянемо перебіг та наслідки цього конфлікту детальніше.

Після смерті Винницького тимчасовий адміністратор єпархії, лаврівський ігумен Веніамин обклав священиків непомірними податками (йшлося головним чином про куниче). Це змусило єреїв звернутися до папського нунція у Варшаві Венедикта Одескалькі зі скаргою, й невдовзі, в жовтні 1713 р., Апостольська столиця передала адміністрування Перемишльською єпархією володимирському пастиреві Левові (Кишці)¹⁹⁶. Місцеве духовенство висунуло

---

¹⁹⁶ Добрянский А. История епископов... С. 8-9, 14-15.

звинувачення повторно – цього разу проти Кишки та інших руських архиєреїв. Воно нарікало, серед іншого, на те, що владики вимагають від священників «несправедливий катедрастик» і винагороду за єрейські свячення; що, повідибравши «схизматицькі книги», намагаються впровадити унійні друки в новонавернених єпархіях – Луцькій, Львівській та Перемишльській. Без сумніву, мовилося про відверті звинувачення руського унійного єпископату в симонії. Римська курія відіслала цю скаргу назад до папського нунція у Варшаві й порадила йому негайно втрутитися в ситуацію¹⁹⁷.

Справу конфлікту між духовенством Перемишльського владичтва та їхнім пастирем Конгрегація поширення віри обговорила на своєму черговому засіданні 17 грудня того ж року. Кардинал Антоніо Фелікс Зондадарі (*Antonius Felix Zondadari*), латинський архиєпископ Дамаску, повідомив присутніх, що, згідно з опінією львівського єпископа Атанасія (Шептицького) й інших унійних владик та папської нунціатури у Варшаві (отримала несудові подання унійного клиру Перемишльської єпархії на свого архиєрея), тут справді було виявлено численні надуживання в побиранні церковних податків. Як інформував Зондадарі, «порушуючу заборону, владики, а особливо в [Перемишльській] єпархії, не проводять щорічні зібрання духовенства» і «під час їхнього проведення катедрастик збирається від клириків з великими скандалами». За свідченнями священників, єпископи щороку скликають собори виключно для того, аби стягнути столове, строго примушуючи парохів віддавати цей податок. Саме тому унійний клир і відмовлявся сплачувати «пастирський дохід», який був для них обтяжливим тягарем у часі проведення єпархіальних зібрань.

---

¹⁹⁷ Litterae S. C. de Propaganda Fide ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1956. Vol. 3: 1710-1730. P. 116-117, 140.

Руське духовенство в особі генерального прокуратора Венедикта Трилевича (1713-1726) домагалася в 1715 р. створення для неупередженого розслідування «справи катедратика» спеціальної комісії, яка змогла б «особисто й наочно розглянути аргументи обидвох сторін та ознайомити з ними Священну конгрегацію поширення віри». До її складу, з відповідними повноваженнями, пропонувалося ввести о. Стефана Тромбетті, префекта папської колегії, та о. Банявського, львівського каноніка, «людей учених, розсудливих, безсторонніх і гідних довіри». Невдовзі генеральний прокуратор Василянського чину повторно звернувся до конгрегації із суплікою про необхідність вирішення цієї проблеми, з огляду на серйозність закидів. Трилевич закликав священників Перемищини з'явитися впродовж трьох місяців до трибуналу нунціатури для слухання справи 3 листопада 1715 р., оскільки вони і надалі «не отримують Святого Мира, не сплячують катедратик, не відвідують єпархіальних зібрань, коли їх скликають», тощо¹⁹⁸. До самого Замойського собору духовенство критикувало єрархію за фінансові надуживання, висуваючи навіть припущення, що скандали з побиранням катедратика були основною причиною всіх бід митрополії.

Численні скарги унійного клиру, що надходили до Риму, поставили під сумнів легітимність інституту катедратика в Київській митрополії. Проте тогочасний предстоятель Руської Церкви Лев (Кишка), спираючись на ухвали Триденту, зумів переконати Апостольську столицю в доцільності збереження цієї податкової практики, щоправда, визнавши наявність фіскальних порушень у новонавернених владицтвах, де катедратик «безбожно затаюють і присвоюють

---

¹⁹⁸ «Quare Olea Sacra non recipiant, Cathedratikum non exsolvant, pro Synodis Diocesanis vocati non veniant» (Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarusjae / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1962. Vol. 2: 1700-1740. P. 115, 117 (док. № 568, 573)).

собі». Митрополит, покликаючись на папського нунція у Варшаві та вище руське духовенство, доводив, що проведення єпархіальних зібрань, на яких стягують катедрастик, «вимагають як канони, так і віковічні приписи»; що впровадження нових богослужбових книг «потребує ревності у викоріненні ересей»; що симонійні практики під час єрейських свячень «є чистісінькою зловмисною вигадкою супротивників, обманом і наклепом», і загалом «подібні закиди кладуть ганебне тавро на всю спільноту єпископів Унійної Русі». Водночас Кишка просив римських кардиналів зачекати з остаточним рішенням до часу, коли руські владики зберуться й самі винесуть вирок у цій справі¹⁹⁹.

10 квітня 1715 р. Лев (Кишка) з Полоцька вдруге звернувся до Риму, пояснюючи Апостольській столиці, чому «унійні єпископи Роксоланської Церкви» таки мають право скликати єпархіальні собори (конгрегації) та отримувати там від намісників катедрастик (у документі наведено й регіональні варіанти назви цього податку – «соборове», «куниче» і «столове»). На його думку, ця прерогатива єрархії Київської митрополії впливала як із приписів канонічного права, так і зі

---

¹⁹⁹ Див. аргументи митрополита Лева (Кишки), викладені в його донесенні до Риму: «Quod Domini Episcopi unitae Roxolanae Ecclesiae Synodos Dioecesanarum, quae nos Congregationes vulgo, et idioma slavonico: sobor, nuncupamus, celebrent, ac in eis Cathedraстикum sive Synodaticum exigant, ademptis Missalibus haereticis, unita distribuere velint per neoconversas Premyslensem, Luceoriensem, et Leopoliensem Dioeceses»; «quia Synodos Dioecesanarum, quas nos vocamus: soborum, quotannis celebrare mandat Sacrum Concilium Tridentinum, sess. 24, c. 2 „De Reformatione”, et (quoniam, 18 dist., sub poena suspensionis, si secus Episcopus fecerit, per duos menses, ultimo, dist. 18, ita ut nec appellatio interposita Synodorum eiuscemodi celebrationem valeat impedire). Quod vero in Synodis Dioecesanis debeat a Parochis Synodaticum, sive Cathedraстикum, quod nos in Metropolia appellamus soborove, in Archiepiscopatu Polocensi, et aliis Episcopatibus stolove, scilicet Proventus Mensae, in Episcopatu vero Premysliensi: Kuniczne, id est solidarium...» (Epistolae Kiška, Szeptyckij, Hrebnyckij. P. 44-45 (док. № 35-36)).

світського законодавства Речі Посполитої²⁰⁰. Для захисту соборових традицій Унійної Церкви та економічного її забезпечення Лев (Кишка) виклав Римській курії свої аргументи («рації»), котрі є унікальним свідченням про тогочасну фіскальну систему Київської митрополії ранньомодерного періоду, прив'язану до інституту єпархіальних соборів.

Передовсім Кишка покликався на майже 800-літню історію Христової віри на Русі, освячену єдністю Східної Церкви з Римською, що була апробована декретами папи Климента VIII: «На початках поширення на Русі християнської віри подібний звичай було принесено з Греції [...]; його безперервно практикували впродовж майже восьмиста літ, і з незапам'ятних часів його ніхто ніколи не опротестував [і не] осуджував»²⁰¹. Таким чином, митрополит наполягав на праві Київської Церкви й надалі сповідувати свій слов'янсько-візантійський етос, навіть якщо він не був цілком суголосним з латинським законодавством.

По-друге, підкреслював митрополит, на легітимності єпархіальних зібрань духовенства наголошував Тридентський собор 1545-1563 рр. (у розділі «Про реформування»), вимагаючи від латинських архиєреїв їх періодично скликати (під загрозою суспензи). Натомість використання цього інституту для збору катедра́тика Кишка виправдовував давньою церковною традицією та релігійною практикою західного християнства доби середньовіччя й нового часу, артикульованою вселенськими й помісними соборами, партикулярним канонічним правом окремих Церков, працями Отців Церкви й відомих каноністів, а також декретами Римської курії й Конгрегації поширення віри. Владика Лев звернув особливу увагу на ту обставину, що в Латинській

---

²⁰⁰ Respondit ad obiectiones de simoniaci regimine Episcoporum ruthenorum. 10.IV.1715 // Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj. P. 44-45 (док. № 35).

²⁰¹ Ibid. P. 44.

Церкві від сплати катедратика були звільнені лише монахи та «парохії, підпорядковані Єрусалимові»; що Рим «дарував [єпископам] повну владу вимагати [пастирський податок] і за минулі часи, і на майбутнє»; що каноністи «одно-стайно стверджують – жоден протест від незапам'ятних часів не міг йти супроти катедратика»; та що один із середньовічних авторів – Барбоза – у своєму богословському трактаті зазначав, що на другий день єпархіального собору архипресвітер, згідно зі «священним канонічним правом», має проголосити збір «з кожного пароха як катедратика двох солідів на знак пошани, що належиться від інших парафіяльних церков матірньому катедральному храмові; і хоч, може, парохі цього міста та [всієї] єпархії довший час не сплачували цієї суми, однак вона є заборгована катедральній церкві й не може бути опротестована»²⁰².

Київський митрополит у своїй «другій рації» апелював до латинської традиції встановлення квоти столового, що було однією з головних причин незадоволення руського духовенства. Він цитує канони Римської Церкви, де сказано, що «оскільки вартість двох солідів не є [скрізь] однаковою, то [католицькі] автори в усьому світі повчають, що треба дотримуватися добрих і розсудливих звичаїв різних катедр», та порівнює латинську фіскальну практику із реаліями Київської митрополії: «У Польському королівстві достойники Русі стягують по єпархіях соліди-імперіали (попростому зветься “биті талери”), і з цього огляду [руські] єпископи навіть дають клирові полегшення, в порівнянні з тим, що вимагають канони, бо стягують один солід-імперіал, який вартує 9 римських юліїв, хоча й канони наказують, аби вони брали по два»²⁰³. У дискурсі цієї «рації» митрополит ще раз згадав практику латинських дієцезій збирати з духовенства по два соліди (битих талери) – «на пошану і на

²⁰² Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj. P. 44 (док. № 35).

²⁰³ Ibid. P. 44-45.

знак покорі катедрі, аби парохі не здавалися обезголовленими, тобто такими, які не мають [свого] глави».

По-третє, руські єпископи обґрунтовували право побирати столове відсутністю інших добровільних датків з боку парафіяльного духовенства на єпархіальні потреби, на відміну від латинського єпископату Польсько-Литовської держави, який міг отримувати різноманітні пожертви. Не маючи таких доходів, Унійна Церква була змушена із суми катедратика частково оплачувати і єрейські свячення, і побудову соборних храмів, і подорожі до «апостольських гробів» у Римі, й організацію провінційних соборів та проведення генеральних візитацій, відвідини королівського двору й сеймиків тощо. На переконання Кишки, все це було достатньою підставою «для законного домагання благодійної підтримки» від парафіяльного клиру.

По-четверте, в єпархіях Київської митрополії владики потребували доволі значних коштів для закупівлі складників св. мира (насамперед оливкової олії, бальзаму та 12 «дорогих матеріалів»), що використовувалися під час його виготовлення. Для підсилення вагомості цього аргумента Кишка покликався на відомого орієнталіста XVII ст. Якуба Гоара (1601-1653), який нараховував 44 таких інгредієнти. На думку митрополита, після покриття всіх згаданих витрат, передовсім пов'язаних із освяченням св. мира, від зібраного катедратика «залишиться досить мізерна сума»²⁰⁴.

І врешті, п'ята «рація» глави уніатів у Речі Посполитій зводилася до того, що єпископат, відповідальний за підтримання гідності свого сану та забезпечення життєдіяльності Руської Церкви, не володів такими великими земельними посілостями, які могли б приносити потрібний дохід, бо вони «перебувають під владою московитів разом з київським митрополичим престолом». Підсумовуючи свої «рації», Лев (Кишка) емоційно заявив, що ліквідувати катедратик

²⁰⁴ Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj. P. 45 (док. № 35).

у Київській митрополії – це те саме, що «усунути єпископату на Русі, адже без нього (хоч який він малий) вони не можуть існувати»²⁰⁵.

На підтвердження своєї тези предстоятель Унійної Церкви наводив перелік церковних маєтків у кожному з владитв із зазначенням річних прибутків, котрі у Київській архієпархії складали 2 200 флоренів, у Полоцькій – 2 000 флоренів, у Володимирській єпархії – 5 200 флоренів, у Луцькій – 1 100 флоренів, у Львівській – 5 000 флоренів, у Перемишльській – 7 000 флоренів, у Пінській – 1 200 флоренів, а в Холмській два маєтки взагалі були збитковими²⁰⁶. Щоб зрозуміти мізерність бенефіціїв і недостатність доходів єпископських престолів, порівняємо їх з маєтками римокатолицьких дієцезій. Так, Львівська латинська архієпархія – одна з найбільш багатих церковних провінцій у Речі Посполитій – станом на 1615 р. володіла 6 містами та 24 селами, які давали їй щорічно до 20 тис. флоренів прибутку. Натомість найбагатші дієцезії – Вроцлавська й Краківська – отримували, відповідно, 55 і 45 тис. римських скудо (золотих монет)²⁰⁷.

Конфлікт між духовенством та єрархією Руської Церкви несподівано загострився втручанням у нього перемишльського латинського єпископа, який, скориставшись слушною нагодою, намагався паралізувати діяльність церковних інституцій Перемишльського унійного владитва на «своєї» канонічній території, послуговуючись при цьому звичною в той час риторикою «культурного імперіалізму».

²⁰⁵ Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj. P. 45 (док. № 35).

²⁰⁶ Rationes ob quas Episcopi Ritus Uniti Graeci in Russia debeant convocare quotannis Synodos Dioecenas, ac in iis recipere Cathedaticum, sive Synodaticum, idioma Ruthenico: Soborove, Stolove, sive Kuniczne, juxta diversitatem. 10.IV.1715 // Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj. P. 45-48 (док. № 36).

²⁰⁷ Krętosz J. Organizacja archidiecezji lwowskiej... S. 51-54.

Руські владики, реагуючи на закиди, надіслали в 1715 р. скаргу Конгрегації поширення віри, де вказали на неправні оскарження латинського єпископа, який під приводом нібито неканонічного збору унійними архиєреями катедратика на єпархіальних соборах домагався заборони проведення цих зібрань руського клиру: «За наполяганнями Преосвященного єпископа перемишльського латинського обряду під якимись приводом [...], і з незаконних мотивів, в цих краях поширилися від св. нунціатури [...] деякі шкідливі для [Унійної Церкви] заборони, а саме: аби згадані руські єпископи не проводили в своїх владицтвах єпархіальних соборів для інформування парафіяльних пресвітерів і щоб не збирали синодатик чи катедратик, який належить єпископській канцелярії [...]. Ці постанови чи то заборони спричинили в тих краях такий безлад, непослух і пересуди, що парафіяльні пресвітери цього року навіть не прийшли отримати від своїх єпископів святе миро»²⁰⁸. На засіданні конгрегації в Римі 17 червня 1715 р. було заслухано інформацію її секретаря Сільвіо де Кавалеріса (*Silvio de Cavaleris*) про звернення русинів у справі втручання в їхню юрисдикцію перемишльського латинського єпископа Яна-Казимира Бокума (1700-1718), який наполягав, аби папський нунцій у Варшаві заборонив унійним владикам стягувати з підлеглого духовенства «синодатик або катедратик, що належить єпископській канцелярії»²⁰⁹.

²⁰⁸ «Sub quodam praetextu, seu aliqua alteratione, et sub motivo minus licito, emanarunt ibi in patribus a S. Nuntiatura contra praedictos Oratores, insciis illis, aliqua puncta praeiudicialia Oratoribus et aliquae inhibitiones: scilicet ne praedicti Episcopi Ruteni in suis Diocesibus Synodos Dioecesananas pro informatione Presbyterorum, Parochorum celebrent et ne Synodicum seu Cathedratikum, quod debetur Cancellariae Episcopali, percipiant» (Supplicationes Ecclesiae Unitae... Vol. 2. P. 112 (док. № 562)).

²⁰⁹ За свідченням конгрегації, латинський єпископ наполягав на тому, «che [i vescovi ruteni] non possino esigere il Sinodatico, o Cathedratiko, che si deve alla Cancellaria Episcopale» (De inhibitionibus Episcopi

Тогочасний адміністратор Перемишльської єпархії, митрополит Лев (Кишка) виправдовувався перед Римською конгрегацією тими ж аргументами, що й у своєму донесенні від 10 квітня 1715 р., – «давньою традицією», апробованою після Берестейської унії авторитетом римських понтифіків²¹⁰. Натомість конгрегація, беручи до уваги законодавство Тридентського собору, схилилася до визнання за Руською Церквою права на соборування духовенства, фактично згодившись із аргументацією Кишки. Водночас було застережено, щоб руські владики не підвищували квоти катедратика, який, з огляду на маленькі доходи парафій, був для священників обтяжливою щорічною контрибуцією. Кардинал Зондадарі рекомендував, для надання цій фіскальній практиці більшої справедливості, укласти сталий реєстр столового всіх руських церков у кожному з

Peremysliensis latini contra Ecclesiam Unitam. 17.VI.1715 // Acta SCPF. Romae, 1954. Vol. 3: 1710-1740. P. 121 (док. № 944)).

²¹⁰ «I Vescovi ruteni, rilassato un'inibizione, che da medesimi Vescovi, e specialmente in quella Diocesi, non si celebrino i Sinodi Diocesani, e che in essi non si esigga dagli Ecclesiastici il Cattedratico, si sono resi così animosi i suddetti Preti ruteni di Premisla, che vivono, et operano ad arbitrio senza prestare obbedienza, e soggezzione ad alcuno, onde seguono molti scandali. Dalla quale inibizione l'Oratore con i suoi Vescovi appellatosi alla S. Sede, et à questa S. Congregazione [...]. Imo. Perchè ogn'anno à titolo di Cattedratico e Sinodico esigono del Clero rigorose contribuzioni, come se effettivamente si celebrassero questi Sinodi, che mai si celebrano, publicandosi solo g'editti per la convocazione de medesimi à fine che, per quanto s'asserisce adunati in qualche casa particolare i Padri si contringhono a pagare il detto Cattedratico [...]. Quanto però a predetti punti Monsignor Metropolitano dà le sue risposte, et in ordine al primo del Cattedratico, o Sinodico dice esser questa una consuetudine antichissima introdotta sin da principii della Chiesa Rutena mai interrotta, ne condannata, anzi confermata generalmente con tutti l'altri diritti, ceremonie, e riti della s. m. di Clemente 8°» (De controversia inter Episcopos et Clerum Dioecesis Peremysliensis, de cathedratico, de novis libris liturgicis, de ordinationibus. 17.XII.1715 // Acta SCPF. Romae, 1954. Vol. 3: 1710-1740. P. 135 (док. № 953)).

унійних владитцв, що в підсумку полегшило б податковий тягар, адже деякі парохі не мали жодного доходу. На цьому ж засіданні члени конгрегації заслухали донесення, надіслане о. Тромбетті, префектом колегії оо. театинів у Львові, де наводилися вражаючі факти надуживань у Перемишльській єпархії, спричинені конфліктом митрополита з місцевим духовенством через катедратик. Повідомлення театинського префекта підтвердило попередню інформацію, що через відмову священиків сплачувати пастирський податок Кишка на одному з єпархіальних соборів, у Пасхальний час, відмовився видавати їм св. миро, й це, за словами о. Тромбетті, дуже згіршило парафіяльний клир²¹¹.

На засіданні Римської конгрегації 10 березня 1716 р. кардинали знову обговорювали перебіг конфлікту, дізнавшись від нунція про передачу справи до трибуналу, який мав перевірити свідчення о. Івана Буковського, представника

---

²¹¹ «Che la celebrazione annua de Sinodi vien commandata a Vescovi dal Sacro Concilio di Trento sotto pena di sospensione per due mesi. Che ne Sinodi debbano i Parochi pagare al Vescovo il Cattedratico in segno di soggezzione si prova apertamente coll'autorità de Sacri Canoni, de Decreti della S. Congregazione del Concilio, e degl'autori, e specialmente del Barbosa, che dice doversi pagare da ciaschedun Paroco due solidi, quali in Polonia Monsignor Metropolitica dice che fanno nove giulii l'anno, e da Vescovi ruteni esigersi solamente un solido, e non due; ne ad essi pagarsi da Parochi altro sussidio caritativo dovuto a Vescovi, e contribuito annualmente da Parochi latini a loro Ordinarii. [...] Che se a Vescovi ruteni si leva il Cattedratico non hanno con che sussistere, essendo tenuissime le rendite delle loro Chiese, e soggette à gravi contribuzioni annue; in prova di che trasmette una distinta nota della stabili di ciascheduna Chiesa rutena, e di quello che fruttano, che si riduce à poche cebtinaia di scudi, e questo nelle più pingui, essendovene alcune, che non hanno alcuna rendita. Il P. Trombetti [...] dice, che il detto Metropolitica per haverli i suddetti Preti ruteni di Premislia negata certa contribuzione, che egli battezza col titolo di Cattedratico, l'ha mortificati col negar loro da Pasqua in quà i Sacri Ogni, tanto necessarii anco per la Cresima, che da Sacerdoti grati si amministra subito dopo il Battesimo» (De controversia inter Episcopos et Clerum Dioecesis Peremysliensis... P. 136-137 (док. № 953); див. також: Ibid. P. 139).

перемишльського клиру²¹². Як уважала Апостольська столиця, головним джерелом цих гучних скандалів у Перемишльській єпархії була жадібність єрархів, які замість того, аби більше турбуватися про душпастирство, до якого вони покликані, переймалися вигадуванням способів накопичення грошей. Можливо, що саме через такий антагонізм між клиром та єрархією курія доручила головувати на соборі нунцієві Грімальді, а не митрополитові Кишці, безпосередньо заангажованому в перемишльське протистояння.

Численні протести парафіяльного духовенства та втручання Конгрегації поширення віри й особисто папи призвели до того, що справу незаконного побирання катедрадика римські кардинали 1 березня 1717 р. запропонували розглянути на майбутньому провінційному соборі Руської Церкви. В остаточній редакції порядок денний собору був викладений у листі Лева (Кишки) до конгрегації від 31 травня 1720 р., який кардинали проаналізували на своєму засіданні 11 липня того ж року. Восьмим пунктом цього проекту діянь стояло питання про врегулювання канонічного статусу в Київській митрополії пастирського податку. Річну квоту катедрадика планувалося узгодити з величиною церковного бенефіцію кожної з парафій. Суму оплат передбачалося встановити на самому соборі, аби таким чином остаточно унеможливити закиди руському єпископатові в симонії²¹³. На цей проект Кишки відгукнувся папський

---

²¹² «Ne essere mai stata, intenzione del sudetto Tribunale d'impedire le convocazioni de Sinodi, il pagamento del Catedratico, [...] et il pagamento dell'anno di grazie per la collazione de beneficii, come è stato supposto a questa S. Congregazione» (Rekursus Cleri Peremysliensis contra Episcopos etiam in S. Congregatione consideratur, secundum relationes Nuntii eiusque Tribunalis. Roma, 10.III.1716 // Acta SCPF. Romae, 1954. Vol. 3: 1710-1740. P. 144 (док. № 957); див. також: Ibid. P. 150).

²¹³ «Cathedraticum seu Synodaticum, cum sua annua quantitate, una cum Collatione Beneficiorum circumscribendum erit in Synodo Provinciali. ne amplius inuritur nota indebita Simoniae Episcopis Unitis»

нунцій у Речі Посполитій Єронім Ґрімальді (1712-1721). На його переконання, унійні владики таки допускали симонійні практики – під час уділення єрейських свячень, роздачі антимінсів до церков і збору столового. Нунцій уважав, що з огляду на реалії Київської митрополії, катедратик, легітимність якого до того ж засвідчується святими канонами, має бути збережений. Єпископи, стверджував Ґрімальді, справді його потребують – як засобу утримання матеріально не забезпеченої єпархії. Натомість збільшувати податок нунцій пропонував лише у надзвичайних випадках, для компенсації найнеобхідніших витрат, уникаючи таким чином звинувачень у симонії²¹⁴.

Руські єпископи також не перечили планам Римської курії обговорити справу катедратика на провінційному соборі, і самі долучилися до цієї дискусії. Львівський владики Атанасій (Шептицький) 29 червня 1720 р. у своїх пропозиціях до проекту рішень собору визнав справедливим уніфікувати величину пастирського податку в усіх єпархіях Київської митрополії, одночасно зазначивши, що в підлеглих йому парафіях сума столового, залежно від обставин, була різною²¹⁵.

(De materiis tractandis in Synodo Provinciali Ruthenorum. 1720 // Congregationes Particulares ecclesiam catholicam Ukrainae et Bielarusjae spectantes / Ed. A. G. Welykyj, E. Kaminskyj. Romae, 1957. Vol. 2: 1729-1862. P. 163 (док. № 963)).

²¹⁴ «Quanto poi alla Simonia de Vescovi dice, esser tre lesazioni, che [...] fanno i Vescovi Ruteni dal loro Clero, cioè per le Consecrationi, per l'antimis, o sia Portatile, e per il Catedratico. [...] Del Catedratico, essendo dai sagri canoni approvata quando il Vescovo ha realmente bisogno, dovrà permettersi. Anzi stima, che sarà espediente ancora d'aumentarsi per i casi di necessità, per compensare a qualunque de Vescovi piu poveri g'lemolumenti, che ora ritrae dalle esazioni simoniache» (Congregationes Particulares... Romae, 1956. Vol. 1: 1622-1728. P. 166 (док. № 62)).

²¹⁵ «Cathedraticum aut Synodaticum in omnibus Dioecesisibus simile in quantitate constituitur, si quidem prae caeteris Dioecesisibus in mea Dioecesi est discretissimum, prout suo tempore patebit» (Puncta Desideriorum nonnullorum... P. 174 (док. № 3)).

Замойський собор 1720 р., наголошуючи на неприйнятності симонійних практик у Руській Церкві, все ж залишив за владиками право побирати катедратик, «як дар любові, котрий дозволяють єпископам святі канони для необхідного і чесного утримання»²¹⁶. 17 вересня 1720 р. отці собору ухвалили спеціальну постанову «Про катедратик», якою підтвердили статус цього податку як «добровільної субсидії» та встановили його таксу для парафіяльного клиру: «Щоб забезпечити необхідне утримання єпископів без тягарів і невигод для парохів, [...] постановляємо, аби катедратик чи то добровільний даток, коли йдеться про багатші бенефіції в митрополичій [архиепархії], Володимирсько-Берестейській, Луцькій, Смоленській, Львівській, Перемишльській, Холмській і Пинській єпархиях, не перевищував два імперіали, а в Полоцькій [архиепархії] – два з половиною. Що ж до бідніших бенефіціїв, то доручаємо Преосвященним владикам, покладаючись на їхнє сумління і страх Божий, аби взяли до уваги вбогість парохів і не стягували з них більше, ніж їм під силу витримати. А для того, аби ми знали, які є доходи від бенефіціїв, нехай кожен єпископ під час візитації старанно їх обстежить, і в міру своєї праведності, справедливості й любові постановить, скільки катедратика, або ж добровільного датку, має вносити кожен з бенефіціантів, але так, щоб ніколи не перевищувати встановлену [собором] суму. Все це наказуємо під загрозою кари подвійного відшкодування і екскомуніки за

---

²¹⁶ Praeter solum Cathedratikum, seu subsidium charitativum, quod pro necessaria, ac honesta gradus sustentatione Sacri Canones Episcopis concedunt // Synodus provincialis ruthenorum habita in Civitate Zamosciae Anno MDCCXX, Sanctissimo Domino Nostro Benedicto PP. XIII dicata. Romae, 1724. P. 114. Найновіша публікація: Провінційний Синод у Замості 1720 р. Б.: Постанови. Івано-Франківськ, 2006. Переклад українською мовою в: Додатокъ до чинностей и рѣшень руского провинціального собора въ Галичинѣ, отбувшого ся во Львовѣ въ р. 1891. Львовѣ, 1897. С. 255.

самим фактом [порушення], від якої можна звільнитися, лише здійснивши відшкодування»²¹⁷.

Як бачимо, замойський декрет про катедратик звертав особливу увагу на ті бенефіції, які через свою убогість не могли сплачувати визначену квоту податку. Щодо таких парафій собор просив єпископів виявляти Боже милосердя, запроваджуючи фіскальні пільги для клиру. Зібрання у Замості зобов'язало також владик з'ясувати матеріальний стан кожного бенефіцію, а відтак і його платоспроможність. У другому та третьому параграфах документа йшлося про запобігання можливим надуживанням намісників під час збирання пастирського податку на місцях: «По-друге, постановляємо, аби для стягнення катедратика декани більше не відвідували вдома парохів, а щоб парохі або самі приносили [податок], або ж надсилали через когось іншого. Натомість декани зобов'язані у будь-якому разі видавати їм квит про отримання [катедратика] – під загрозою кари в п'ятдесят флоренів супроти тих, хто вчинив би інакше. По-третє, постановляємо, аби більше не накладали інтердикт на церкви тих [священиків], які не сплатили [податку] у встановлений час, та не опечатували їх і не забирали й не вивозили звідти антимінси чи священні книги; але з того, хто не подбає, аби сплатити [катедратик], нехай буде стягнуто подвійно»²¹⁸.

У постанові Конгрегації поширення віри «Про катедратик уніатів», ухваленій з нагоди проведення Замойського

---

²¹⁷ Різні редакції цього декрету (конституції) Замойського собору опубл. у: *Decretum Synodi Zamostianae de Cathedratico*. 1720 // *Supplicationes Ecclesiae Unitae...* Romae, 1962. Vol. 2: 1700-1740. P. 150-151 (док. № 614); *De subsidio caritativo Episcopis exsolvendo in occasione provisionis beneficiorum*; *Questiones, dubia et petitiones quaedam a Synodo Zamostiana porrecta S. Congregationi ad resolvendum, delucidationibus et argumentis munita* // *Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj*. P. 77-78 (док. № 58); P. 87-88 (док. № 26).

²¹⁸ *Supplicationes Ecclesiae Unitae...* Romae, 1962. Vol. 2. P. 150-151.

собору, було підтверджено його рішення про квоту податку «для сприяння як єпископам з огляду на [потребу] їхнього утримання, так і [виходячи] з убогості парохів»²¹⁹. Задля справедливішого розподілу катедратика між духовенством, кардинали запропонували таке уточнення: «Оскільки окремі парохі є нерівними в обтяженні згаданим катедратиком, то в акті візитації потрібно підраховувати таксу для багатших і бідніших бенефіціїв (а її встановити й визначити зобов'язує розсудливість, і це лягає на сумлінні Всесвітліших і Преосвященних місцевих ординаріїв) так, аби за цією сумлінно укладеною таксою з кожної церкви до рук єпископів надійшов катедратик у згаданій кількості, зважаючи на [потребу] як сталого надходження катедратика до [єпископської] скарбниці, так і підвищення його [суми] для заможніших і зниження для вбогіших бенефіціантів – щоб недостачу [податку] від вбогішого покривав заможніший»²²⁰. Прерогативу єпископів отримувати від парафіяльного клиру церковний податок невдовзі було закріплено в «Собранії припадков» («Казусах») – підручнику з морального богослов'я митрополита Лева (Кишки) 1722 р., який поширювався в усій Київській митрополії²²¹: «Берѣтъ соборовое, которое называютъ катедратѣкъмъ ѿ катедръ, или синодатѣкумъ ѿ сгнодѣ»²²².

Загалом Замоийський собор не розв'язав проблеми канонічного статусу катедратика в Київській митрополії. У 1720 р. ухвалено компромісне рішення, покликане задовольнити як платників цього податку, так і руський єписко-

²¹⁹ Supplicationes Ecclesiae Unitae... Romae, 1962. Vol. 2. P. 151.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Для прикладу, серед 50 священників Скальського намісництва станом на 1738 р. «Собраніє припадков» супрасльського або унівського видань не мали лише дев'ять парохів (НМЛ, Ркл-13, арк. 109-113 зв.).

²²² НМЛ, Сдк-723, арк. нз. зв.

пат. Фактично ж унійні єрархи лише устійнили процедуру його сплати на парафіяльному й намісницькому рівнях. Тому на своєму засіданні 15 травня 1722 р. Конгрегація поширення віри, аналізуючи постанови собору в зв'язку з підготовкою до їхньої апробації папою римським, констатувала половинчатість декрету про катедратик. Кардинали небезпідставно підозрювали митрополита та деяких владик в особистій зацікавленості й надалі практикувати цей збір. На їхній погляд, недоліком цієї фіскальної системи була та обставина, що унійні парафії різнилися між собою за рівнем матеріального забезпечення, а це не завжди враховувалося в «диспартименті» «пастирського доходу». Тому конгрегація ще раз наголосила на необхідності фіксації різних сум податку для заможних бенефіціїв і тих, які вважалися біднішими. Кардинали позитивно відгукнулися на пропозицію собору заборонити руській єрархії побирати з небагатих бенефіціїв більше двох імперіалів, а також схвалили намір зробити калькуляцію прибутків кожного священика єпархії, аби справедливо визначити квоту столового. Щоб унеможливити на майбутнє надуживання єпископських урядників і запобігти обтяженням парохів, за порадою о. Пилиповича, апостольський нунцій через конгрегацію нагадував руським владикам, аби ті під час збирання катедратика були милосердними до найубогіших парохів і не вимагали від них нічого. Нунцій наводив приклад багатолюдних Львівської та Перемишльської єпархій, де «бідні парохі» навряд чи були спроможні віддавати визначену суму. Тому єпископам наполегливо радили не стягувати з таких священиків додаткових оплат, зокрема пов'язаних із планами Римської курії про заснування єпархіяльних семінарій у більшості руських владицтв²²³.

---

²²³ «Quanto però al detto Catedratico, rappresenta, che il Metropolita, con alcuni de Vescovi, insistevano, che si permettesse loro di esigere da ciascun Beneficio due Talleri, che sono 16 Giulii, e che al difetto de più

Невирішеність питання «пастирського доходу» змусила Василіанський чин у своїй реляції до Риму в 1729 р. серед інших контроверсійних справ Руської Церкви акцентувати й на соціальній проблемі «непосильного катедратика»: «Один парох мусить сплачувати два угорські [флорени столового], інший – один [...], і навіть від того пароха, котрий

---

tenui dovessero supplir i più pingui, come si vede dal loro progetto [...]. La Tassa dunque dal detto Cattedratico è stabilita così, cioè, che in ordine ai Benefici più pingui nelle diocesi di Vladimiria, Brest, Luceoria, Smolensko, Leopoli, Premislia, Chelm, e Pinsko, si paghino due Imperiali, e in quella di Polosko non si eccede due Imperiale e mezzo. Circa poi ai Benefici più tenui, s'ingiunge à Vescovi di non esiger dai Parochi più di quello, che comporti la lor povertà; ed affinché possa farsi il calcolo de' proventi di ciascun Beneficio, s'incarica ad ognuno de Vescovi, che in occasione della visita ne faccia diligente ricerca per fissare sopra di essi la giusta quantità del Cattedratico, che non ecceda però l'accennata somma, sotto pene della restituzione del doppio, e di scommunica da incorrersi ipso facto, senza poterne esser assoluti che dopo fatta la restituzione. In oltre che per esigere il medesimo Cattedratico non debbano più andare i Decani alle Case dei Parochi, ma questi debbano o per se stessi, o per mezzo de' terza persona mandarlo ai Decani, i quali sotto pene di cinquanta fiorini debbono fargliene ricevuta. Ed in fine che non possano più nè intendersi, nè chiudersi le Chiese di quei, che non pagheranno il Cattedratico a tempi debiti, nè possano per la stessa causa asportarsi da esse le sagre supellettili, ma questi tali debbano condannarsi al pagamento del doppio. Averte poi in questo proposito Monsignor Nunzio, che dal P. Filippowicz vien giudicata congrua, e tollerabile dà Parochi la detta somma, ogni volta ch'è i Vescovi non esiggan altro da loro, ed usino riguardo ai più poveri. Asserisce per altro, che le Chiese nelle Diocesi di Leopoli, e Premislia che sono più popolate, non sono in quell'esorbitante numero, che vien supposto, poichè nella prima, per un esatto calcolo fattone, sono milleduecento incirca, è poche più nella seconda. Esser ben vero però, che in ambedue è grandissimo il numero de Parochi poveri, ma gran parte di essi non dovranno pagare più di due, o tre Giulii l'anno, quando i Vescovi non vogliono condonar loro tutto il Cattedratico, come talvolta sogliono praticare» (De Synodo Zamostiana eiusque confirmatione apostolica, aliisque instantiis Episcoporum, nec non de Seminario Leopoliensi. 15.V.1722 // Congregationes Particulares... Romae, 1956. Vol. 1: 1622-1728. P. 173 (док. № 63); див. також: Ibid. P. 175).

власними руками здобуває собі на прожиток, пан вимагає стільки податку з його парохії, скільки [віддає] селянин, який не більше сплачує світському панові, ніж він – духовному [зверхникові], і тому парохів утискають ще й патрони чи то дідичі сіл, кажучи: „Це – моя земля, а платиш лише єпископові!”»²²⁴.

У середині XVIII ст. катедратик і надалі залишався джерелом непорозуміння між унійним духовенством Київської митрополії. Компетентну реляцію про фінансову модель цих стосунків представив Конгрегації поширення віри у 1746 р. ректор папської колегії театинів у Львові о. Джіроламо Моро. Він був переконаний, що основу щорічних прибутків унійних владик становить пастирський податок, який сплачують парохі відповідно («пропорційно») до матеріального стану їхніх церков і бенефіціїв. За підрахунками театинського префекта, кожен руський архиєрей міг отримувати понад тисячу скудо столового, що сукупно складало до 30 тис. скудо. З цієї суми третина коштів належала митрополії, інша третина – єпископам Луцька й Перемишля, а решта – всім іншим владикам. Як уважав Д. Моро, це була досить добра провізія для руського єпископату²²⁵.

---

²²⁴ «Cathedraticum intollerabile quotannis sibi praestari cogunt, ut aliquis Parochus duos ungaricos, alius unum, minimum scutum Romanum pendere debet, et talis Parochus, qui manibus suis victum sibi quaerit, et tanti illum Glebo pro dote suae Parochiae tenet, quantillum unus Rusticus, qui non plus solvit Domino temporalis, quam hic spirituali, et ideo a Patronis, seu haeredibus villarum opprimantur Parochi, cum dicant: mea est illa terra, et tantum Episcopi solius» (Difficultates in unione omnium Basilianorum in unum corpus et de exactionibus Episcoporum in damnatum parochorum etc. 1729 // Supplicationes Ecclesiae Unitae... Romae, 1962. Vol. 2: 1700-1740. P. 244 (док. № 748)).

²²⁵ «Oltre di ciò poi l'emolumento maggiore ad essi proviene dal Cattedratico, o sia sussidio caritativo, che parochi secolari pagano annualmente ai Vescovi a proporzione della migliore, o inferiore qualità delle loro Chiese e benefizi; Onde l'uno per l'altro possono computarsi a un scudo e mezzo per ciascuno; onde ne siegue che non potendosi cosifacilmente denotare

1747 року Конгрегація поширення віри отримала чергову скаргу від руського клиру щодо несправедливої практики сплати пастирського податку. На підставі цього, римські кардинали дійшли висновку, що унійні єпископи «привласнюють його собі повністю» і зазвичай не дбають, за винятком перемишльського владики, про єпархіальні потреби. Єрархи «вимагали й вимагають щороку вищезгаданий катедрастик, однак абсолютно не думають про світських священників, які зовсім темні»²²⁶. Супліка також підтвердила вже відому в Римі інформацію про те, що «аби підвищити суму катедратика, [руські] єпископи роблять усе для того, щоб збільшилася кількість парохів. Для цього їх призначають до кожного храму, навіть коли для одного священника бракує [належного] утримання. У деяких більших парафіях номінують по два-три священники, але [владик] це не цікавить, – головне, аби збільшувався катедрастик для [них]»²²⁷. Про зв'язок заснування нових парафій із очікуваннями руського єпископату на зростання прибутків від «пастир-

---

il numero preciso di tanta quantità di Chiese, si ragguaglia che siano venuti a più mila, sicchè tutto il cattedratico insieme ascenderebbe alla somma di scudi 30 mila, dè quali la 3ª parte spetta al Metropolitano; altra 3ª parte ai Vescovi di Premisla, e Luceoria, ed il rimanente agl'altri Vescovi soprannominati, che tutti possono dirsi per ciò assai ben provisi» (*Amplissima relatio Rectoris Pontificii Collegii Leopoliensis de Natione et Ecclesia Ruthena et Armena*. 1746 // *Acta SCPF. Romae*, 1955. Vol. 4. P. 48-49).

²²⁶ «La contribuzione de' Parochi si chiama cattedratico. Il Vescovo se l'appropria intieramente, e nulla pensa ad erigere il Seminario. Uno solo dè Vescovi di Premisla [...] diede alli Monaci Basiliani di Lituania quarantamila fiorini acciò fondassero ivi un Seminario per l'istruzione del Clero Secolare [...]. Gl'altri Vescovi hanno esatto, ed esiggonno ogn'anno il sudetto Cattedratico; ma nulla pensano al Clero Secolare, il quale è ignorantissimo» (*Supplicationes Ecclesiae Unitae... Romae*, 1965. Vol. 3. P. 59).

²²⁷ «Per accrescere la somma del Cattedratico, i Vescovi procurano di moltiplicare i Parrochi. A questo fine l'istituiscono in ogni Chiesa, sebbene non vi sia l'onesto mantenimento per un solo sacerdote. In quale Rarocchia più comoda ne mettono due, o tre; ma ciò poco importa, purchè il Cattedratico cresca per il Vescovo» (*Supplicationes Ecclesiae Unitae... Vol. 3. P. 59*).

ського доходу» свідчить історія відкриття у 1760-х рр. на Правобережній Україні нових унійних церков графом Франциском-Салезієм Потоцьким, воеводою київським. Домагаючись канонічного підтвердження фундації нових бенефіціїв, київський митрополит особливо дбав про те, аби адміністративно забезпечити щорічне стягнення з їхніх парохів столового²²⁸.

Одна з останніх відомих нам суплік від «убогого світського духовенства» Київської митрополії на ім'я Святішого Отця та Конгрегації поширення віри, де мовилося про побори катедратика з парафіяльного клиру, була укладена в 1757 р. Від інших подань руського клиру цю «ламентацию» відрізняло те, що в ній проблема пастирського податку розглядалася в ширшому контексті богословського вишколу унійного духовенства. Священники наполягали, аби Римська Апостольська столиця припинила обурливу практику адміністраторів вакантних єпископських престолів, які стягували з парохів катедратик для своїх потреб²²⁹. Неврегульованість і контрверсійність самої процедури збору «пастирського доходу» зумовили її обговорення на двох засіданнях Конгрегації поширення віри – 24 листопада і 10 грудня 1748 р., де йшлося про давні невирішені проблеми Руської Церкви. Зокрема, тринадцятим пунктом дискусій кардиналів була справа про «стягнення катедратика в час, коли парохам роздається Святе Миро».

Очевидно, Рим найбільше турбувала не стільки усталена століттями традиція сплати цього податку, як її часова прив'язаність до обряду освячення й отримання духовенством св. мира, що межувала із симонійними практиками. Тому кардинали дуже скрупульозно проаналізували питання саме в ракурсі ймовірних надуживань унійного єпископату.

---

²²⁸ *Supplicationes Ecclesiae Unitae... Romae*, 1965. Vol. 3: 1741-1769. P. 290 (док. № 1120).

²²⁹ *Ibid.* P. 145 (док. № 1019).

Було з'ясовано, що владики, окрім своїх прибутків з маєтків та інших належних їхній катедрі надходжень, мають щороку від кожного пароха різну суму доходу. Це виразно суперечило рішенню конгрегації від 12 травня 1722 р., яким у Київській митрополії усталювалася квота катедратика. Як виявилось, пастирський податок у Львівській єпархії, на відміну від інших руських владичств, збирався, згідно з місцевим звичаєм, після Пасхи – в той період, коли священики отримували від єпископів св. миро та елей. Римська конгрегація припускала, що цей звичай був запроваджений у Галичині з практичних міркувань, у т. ч. аби зменшити кількість коштовних для намісників поїздок до єпископської катебри та задля зручності парафіяльного клиру. Дискутуючи питання, кардинали зауважили, що така сама фіскальна практика прижилася в Маронітській Церкві у Ливані, де її апробував один з місцевих соборів. За згодою Конгрегації поширення віри, маронітський патріарх, як і руські унійні єрархи, самостійно встановив таксу щорічного податку з духовенства, однак саму процедуру сплати відокремили в часі від терміну отримання парохами елею й мира²³⁰.

---

²³⁰ «Li Vescovi medesimi oltre alle rendite che detraggono dalle ville, ed altri beni apparteneti alle loro Mense, ricevono da ogni Paroco ogn'anno dove uno scudo, dove un zecchino, e dove meno. Questo denaro nella Diocesi di Leopoli si esige dopo la Pasqua, nell'atto, che i Parochi ricevono dal Vescovo gl'Olii Santi, e il Chrismo; [...] esatto lo [Cattedratico] portino tutti insieme al luogo assegnato loro dal Vescovo, colla relazione della visita da loro fatta, e nello stesso tempo ivi ricevono gl'Olii ed il Crisma, che ritornati nei loro rispettivi Decanati distribuiscono ai loro Parochi, che a tal'effetto di nuovo convocano; e si suppone, che quest'uno sia stato introdotto per non obligare i Decani a moltiplicare i viaggi, e ad incomodare i Parochi. Le altre Diocesi non hanno uso fisso. Lo stesso praticavasi tra Maroniti, e perciò essendo stato un tale abuso proibito dal Sinodo Libanese, perchè il Patriarcha rappresentò non potere altronde dedurre l'onesto suo mantenimento, fu dalla Congregazione di Propaganda stabilita una tassa da Pagari, fuori però della congiuntura di prender gl'Olii Santi. Nelle altre Diocesi si

На цих засіданнях конгрегації в 1748 р. було засуджено вже згадане явище, коли задля збагачення владики свідомо збільшували число парафій, без огляду на душпастирські потреби вірних та проблеми із матеріальним забезпеченням клиру. Нерідко нові церкви, засновані з перспективою оподаткування місцевих священиків на користь архиєрея, поставали в місцевостях, де жило не більше десяти руських родин або де вже існувало декілька унійних парафій. Реагуючи на такі симонійні звинувачення на адресу єпископату Київської митрополії (передовсім Володимирської, Перемишльської та Холмської єпархій), апостольський нунцій у Варшаві намагався частково виправдати унійну єрархію. Він пояснював Римові, що катедратик не є головною причиною розвитку парафіяльної мережі. Мотивацією для появи нового храму в певній місцевості могла бути й «докучливість мирян», які, не маючи власної святині, перебиралися в інші поселення. Це змушувало власників маєтків дбати про будівництво сільських церков, «часто подібних на стодолу чи стайню»²³¹.

Варшавський нунцій визнав, що на практиці заснувати унійну парафію дуже легко та що таким чином справді зростають доходи єпископів і консисторських урядників. Згідно з оповіддю нунція, для фундації бенефіцію вистачає «шмат землі», що обробляється самим парохом і дає заледве 5-6 скудо прибутку, який іде на утримання численної родини священика та забезпечення його душпастирської діяльності. «Однак якщо до цього не додати пару корів, бджолину пасіку та пожертви парафіян, то руський піп навряд чи оплатить своєму архиєреєві катедратик та інші податки на користь консисторії»²³², – бідкався нунцій. За інформацією

---

dice, che il suddetto denaro si prende in altro tempo; ma ciò non ostante, converrebbe verificare, se ciò sia vero» (Congregationes Particulares... Roma, 1957. Vol. 2: 1729-1862. P. 122, 135-136 (док. № 89-90)).

²³¹ Congregationes Particulares... Vol. 2. 135.

²³² Ibid. P. 136.

папського посланця, в українсько-білоруських землях Речі Посполитої траплялися випадки, коли парохі, аби вчасно виконати фінансове зобов'язання, продавали свій мізерний реманент, збіжжя та домашню живність²³³.

Ціла низка негативних опіній стосовно надуживань руського єпископату під час побирання катедрадика та його симонійного використання змушувала Римську курію діяти більш енергійно. 21 грудня 1748 р. в інструкції, надісланій Конгрегацією поширення віри апостольському нунцієві у Варшаві, було здійснено першу дієву спробу розв'язати цей клубок суперечностей, зважаючи на еклезіальні реалії Київської митрополії, а не лише ригористично наслідуючи латинське *modus vivendi*. У контексті суперечки між Василіанським чином і руськими владиками щодо права останніх володіти ігуменствами, Рим звернув увагу на ту обставину, що небажання багатьох єпископів покинути монастирський уряд пов'язане насамперед із «маленьким доходом їхніх престолів». У зв'язку з цим, Конгрегація поширення

---

²³³ «Per accrescer la somma del Cattedratico i Vescovi procurano di moltiplicare i Parochi. A questo fine l'istituiscono in ogni chiesa, sebbene non vi sia l'onesto mantenimento per un solo Sacerdote. In quale Parrochia più comoda mettono due, o tre, ma ciò poco importa purchè il Cattedratico cresca per il Vescovo. [Nunzio] non saprei dire, se il Cattedratico sia il motivo principale della moltiplicazione delle Parrocchie, il certo è, che vi è gran facilità à moltiplicare, e che così moltiplica il profitto del Vescovo e dà suoi Ministri. Per dote di una Parrocchia si accetta per lo più un pezzo di terra, che se fosse à tutto rigore affittato, non apportarebbe che cinque, o sei scudi al più di rendita al misero Paroco, il quale perciò è obbligato di farlo valere colle sue mani per ricavarne un pò di grano, e di legumi con cui sostentare la vita propria, della moglie, e dà figli, di sorte che se non ha tanta industria di conservare una, o due vacche, e qualche api per agiungerne il profitto ai meschini, che ricava da suoi Parocchiani, non avrebbe mai con che pagare il Cattedratico, e conciliarsi il Decano, l'Ufficiale, l'Uditore, il Notaio, etc. del Vescovo, arrivandogli bene spesso di dover vendere anche questi miserabili capitali per supplirvi, salvo d'estorcere se gl'è permesso, in qualche funerale con che rimettersi in economia» (Congregationes Particulares... Vol. 2. P. 136 (док. № 89-90)).

віри розглядала можливість накладення на заможні монастирі сталого податку для покриття видатків бідніших єпископських престолів, а саме в Пинську, Полоцьку, Смоленську та Холмі. На переконання кардиналів, матеріальна скрута в згаданих владицтвах була зумовлена «незначним катедратиком», через «малий простір єпархій»²³⁴.

У 1749 р. конгрегація оголосила про свій намір полагати й іншу внутрішню проблему Київської митрополії, детерміновану симонійним характером практикування катедратика. Цього разу кардинали визнали, що намагання святителів отримувати якнайбільші прибутки від столового податку перешкоджає остаточній стабілізації границь між єпархіями та необхідній реорганізації цих територіально-адміністративних структур, з огляду на потреби Руської Церкви. Побоюючись зменшення надходжень, унійні владки всіляко опонували Римській курії в цьому питанні. Детально вивчивши проблему фінансування руських єпархій, конгрегація дійшла остаточного висновку, що найкращим виходом із ситуації буде виділення частини «пастирського доходу» на потреби освіти парафіяльного духовенства. Кардинали запропонували компромісний варіант, згідно з яким під час вакантності єпископського престолу його тимчасовий адміністратор збиратиме катедратик не для власних потреб та владичого двору, а в спеціальний фонд – на заснування єпархіальних семінарій або збільшення кількості місць для

---

²³⁴ «Perchè il motivo, o sia più veramente il pretesto, per il quale hanno sino ad ora creduto li Vescovi di poter ritenere le Abbazie col Vescovado, è forse la tenuità delle rendite delle loro Mense; perciò sembra degno della prudenza di V. S. il progetto d'imporre sopra alcune Abbazie più pingui una pensione perpetua a favore della Chiese più povere; secondo le notizie da V. S. trasmesse sono di questa natura li due Arcivescovadi di Polocko, e di Smolensko, ed i Vescovadi di Pinsko, e di Chelma, essendo le loro Mense di tenue rendita, ed il Cateдратико di poco rilievo per la picciola estensione delle Diocesi» (Litterae S. C. de Propaganda Fide... 1957. Vol. 4: 1730-1758. P. 216 (док. № 1806-1807)).

студентів-русинів у папських колегіях. На думку конгрегації, це суттєво не позначилося б на матеріальному становищі єпископату, який формально звільнений від сплати державних податків у Речі Посполитій і до того ж має доходи з інших джерел, зокрема від оренди церковних маєтків²³⁵.

Таку саму пропозицію реформувати фінансову систему утримання українсько-білоруської єпархії озвучив на засіданні Конгрегації поширення віри 8 серпня 1757 р. кардинал Маттео Алоїзій²³⁶. За неможливості фундувати семінарію в певній єпархії рекомендувалося на кошти «катедрального фонду» відправляти клириків на навчання до сусідніх владичств або ж до папської театинської колегії²³⁷. Очевидно,

²³⁵ «Sarebbe perciò opera grande e di molto vantaggio alla religione il tentare il progetto sopra menzionato d'una nuova divisione; ma s'incotreranno molti ostacoli, ed in particolare quello dei Vescovi, che avrebbero a soffrire colla diminuzione delle Chiese anche quella del Cattedratico. [...]. Monsignor Nunzio [dice], se non che si potrebbero obligare i Ruteni ad applicare per l'erezione dei Seminari, o per aumentare il numero degli Alunni nei Collegi Pontifici un annata del Cattedratico di ciascuna Diocesi da computarsi dalla morte del rispettivo Vescovo, perchè avendo i Vescovi Ruteni il privilegio, ed il vantaggio di non pagare le Bolle della loro provizione non dovrebbero dolersi, se il Cattedratico della Sede Vacante fosse applicato per l'erudizione del suo Clero, che ne ha tanto di bisogno, e che lo contribuisce con tanto incommodo, con questo sussidio col fare del tempo s'avrebbero sempre novi fondi per aumentare il numero degli Alunni secolari, che sono molto più necessari dei regolari» (Congregationes Particulares... Vol. 2. P. 161, 166 (док. № 92)).

²³⁶ «Che durante la vacanza della Sedi Vescovili Rutene il Cattedratico, che si esigge dagli Amministratori secondo la permissione del Sinodo di Zamoscia, si applichi a fare un fondo perpetuo per erigere il Seminario Diocesano delle rispettive Diocesi, ed essendo detto Seminario già eretto, s'impieghi per aumentare il numero degli Alunni del medesimo, o finalmente si applichi ben ordinato per mantenere gli Alunni di quella Diocesi, a cui spetta il fondo» (De instantiis et querelis Cleri saecularis rutheni contra Basilianos... 1757 // Acta SCPF. Vol. 4. P. 108).

²³⁷ «In caso contrario per accrescere il numero degli Alunni delle stesse Diocesi in altri Seminari o Pontifici, o Diocesani più vicini» (De instantiis et querelis Cleri saecularis rutheni contra Basilianos... P. 109 (док. № 1251)).

така радикальна – як для реалій Унійної Русі – ініціатива Римської курії не знайшла підтримки в середовищі єпископату, бо вже наступного року в інструкції конгрегації папському нунцієві цю настанову було пом'якшено – з огляду на те, що катедратик, зібраний адміністратором єпархії під час вакантності престолу, використовується не стільки самим пастирем, скільки йде на утримання церковної прислуги, невідкладний ремонт церков і збір коштів на «фабрику», тобто спорудження катедральних храмів²³⁸.

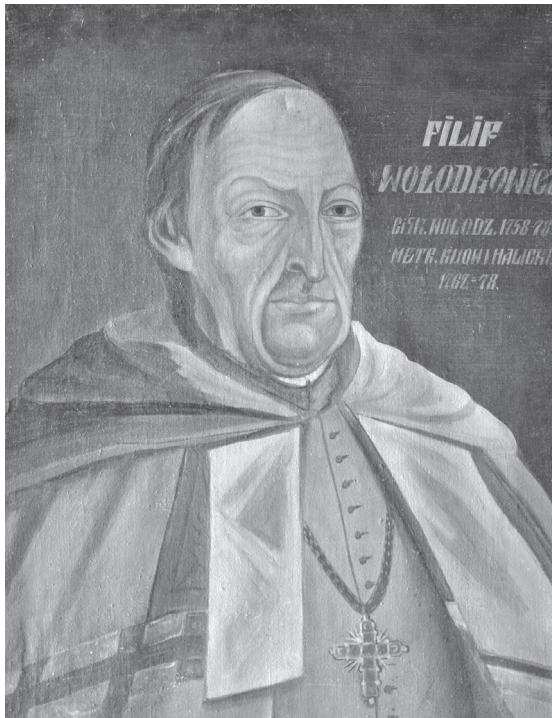
Однак виглядає на те, що ці та багато інших рішень і проектів Конгрегації поширення віри виявилися малоефективними, так і не спричинивши реформування інституту катедратика в Київській митрополії до 1772 р. Про це свідчить хоча б справа брацлавського офіціала Романа Виговського, якого в 1760 р. звинуватили в неналежному виконанні своїх пастирських та адміністративних обов'язків. Одним із закидів Виговському було те, що він, не зважаючи на зубожіння парафіяльного клиру, встановлював завищену квоту столового й упродовж тривалого часу побирав його від згіршених священників Брацлавського крилосу²³⁹. Також у 1762 р., серед інших висунутих проти митрополита Пилипа

---

²³⁸ «La cura di esigerlo spetta all'Amministratore, che vien deputato dal Metropolitanano, e il detto Cattedratico insieme cò i frutti della vacanza s'impiega, parte nel mantenimento delle persone che servono la Chiesa nel sostenere i diritti della medesima, e in qualche riparazione più urgente, o della sua fabbrica, o dè suoi beni; e partenel mantenimento, e spese, che è obbligato, a fare durante il suo impiego l'Amministratore, il quale restituisce, il sopravvanzo al nuovo Vescovo, col colcolo dell'introito, e dell'esito» (De gravaminibus Cleri saecularis uniti et de eiusdem Cleri desideriiis et postulationibus quoad educationem iuventutis, scholas, officia eparchialia etc. 1758 // Acta SCPF. Romae, 1955. Vol. 4. P. 123-124, 126).

²³⁹ «Pretendit quatenus plura his adjungatur ut majores census, quos Cathedraticum vocant, possit ab ijs extorquere, quorum pauperimus singulis annis debet ipsi quinque, reliqui vero pro sufficientia usque ad decem exsolvere scuda» (Supplicationes Ecclesiae Unitae... Vol. 3. P. 191 (док. № 1065)).

(Володковича) звинувачень у різних симонійних практиках, згадується і неканонічна, за ствердженням Риму, практика стягнення ним з парохів Холмської єпархії в 1750-х рр. різних оплат, у т. ч. і катедрадика²⁴⁰.

*Київський унійний митрополит
Феліціан (Володкович)*

²⁴⁰ De vita et moribus Philippi Wolodkowicz, Metropolitanus Kiowiensis. 1762 // Supplicationes Ecclesiae Unitae... Romae, 1965. Vol. 3: 1741-1769. P. 197 (док. № 1074).

**«Запізніла модернізація»:
берестейський проект 1763 р.,
скасування катедратика сеймом 1775 р.
та церковна фіскальна реформа
80–90-х рр. XVIII ст.**

Певна криза у стосунках між унійним духовенством та ерархією, які не зуміли досягти консенсусу в довготривалій дискусії про канонічну модель катедратика, змусила єпископат Київської митрополії винести цю проблему на публічне обговорення під час підготовки до скликання Берестейського провінційного собору, запланованого на 1765 р. Усі відомі нам проекти рішень собору (зокрема надіслані львівським і полоцьким владиками), серед інших питань, спеціально зосереджувалися й на проблемі врегулювання сплати парафіяльним клиром «пастирського доходу». У сьомому розділі проекту постанов «Про єпископів, катедральні церкви, єпархіальні архіви, єпархіальні собори та візитації» особібно розглядалася процедура встановлення величини та механізми побирання катедратика. Передовсім було підтверджено давню церковну практику, згідно з якою цей податок віддається єпископові на щорічних зібраннях духовенства. Якщо ж при визначенні його квоти між парохами й намісниками виникнуть непорозуміння, то в такому разі, беручи до уваги особисту зацікавленість і можливі надуживання останніх, передбачалося скликання спеціальної комісії в складі трьох священників, яка й мала затвердити таксу катедратика для кожного з духовних отців, узявши за критерій матеріальне забезпечення бенефіцію.

Заборонялося також змінювати квоту «пастирського доходу» – як для парохів, так і для намісництва загалом, за винятком тих випадків, коли засновувалися нові парафії або ж коли зростав чи, навпаки, зменшувався фондуш

церковного бенефіцію²⁴¹. У проекті від Полоцької архієпархії її владика Ясон (Смогоржевський) у 1763 р. запропонував, аби майбутній провінційний собор прийняв помірковані ставки всіх оплат клиру на користь архиєрея. Одночасно полоцький архиєпископ підкреслив обов'язок парохів регулярно сплачувати столове на соборах²⁴². Суголосними з полоцьким проектом були й ідеї львівського владика Лева (Шептицького). У його пропозиціях наголошувалося на важливості збереження в Унійній Церкві «права катедратика», яке мало забезпечувати стійкість єрархічних взаємин між єпископатом і духовенством, символізуючи підлеглість клиру вищому духовному авторитетові. Львівський проект також вказував на відповідальність намісників за своєчасну сплату «пастирського доходу» під час єпархіяльних зібрань²⁴³.

Як відомо, Берестейський провінційний собор Унійної Церкви з різних причин так і не відбувся, тому назріла реформа фіскальної системи в руських єпархіях, яка потребувала схвалення Риму, також не була проведена. Натомість через десять років несподівані й шокуючі для більшості унійних владик зміни ініціювала світська влада Речі Посполитої. У 1775 р. сейм наважився ліквідувати катедратик, який, за словами шляхти, обтяжував і без того убогих парохів, котрі фактично «приневолені до [його] оплати». В ухвалі

---

²⁴¹ Wiwčaruk S. De synodo provinciali Berestensi anno 1765 non celebrata. Romae, 1963. P. 131.

²⁴² «Cathedraticum unico eodem anni tempore exigant, quo et Synodus celebrari, et olea sacra distribui possint; multiplicata enim itinera pauperos parochos gwarant. Id autem, quod ultra cathedraticum exigere solent propensis Dioecesanis, ita expendant, ut expensi rationem in Synodo facere teneantur» (Desiderata Eparchiae Polocensis ad Synodum Berestensem an. 1765 porrecta. Strunie, 18.V.1763 // Epistolae Smogorzewskyj. P. 24, 27-28).

²⁴³ Praeparatoria ad statuenda in future Synodo Provinciali Ruthena, ex Diaecesi Leopoliensi Anno Domini 1763 porrecta // НМЛ, РкЛ-165, с. 65-66.

сейму пастирський податок було потрактовано як «узурпацію» й засіб утиску священиків, котрі, як піддані короля, не повинні нести додаткові фіскальні тягарі. Учасники цього з'їзду висловили сподівання, що Римська Апостольська столиця підтримає таке рішення, позаяк ще 1647 р. Польсько-Литовська держава вже зробила перший крок задля підвищення матеріального добробуту унійного клиру, звільнивши його від «підвод, робіт і податків»²⁴⁴.

Король Станіслав-Август Понятовський 26 лютого 1775 р. розпочав переговори з Апостольським престолом на предмет відміни катедратика, оскільки вважав, що ці гроші «йшли до каси владик і не приносили ніякої користі єпархіям». За лаштунками сеймової постанови стояв також тогочасний папський нунцій у Варшаві Джузеппе Гарампі, який, виконуючи інструкції Риму, втратив терпець через численні надуживання руської єрархії й уже не сподівався вирішити проблему внутрішньоцерковними важелями, тож відверто заохочував сенаторів ліквідувати всі фінансові обтяження з боку єпископату, за винятком катедратика²⁴⁵. Усунення цього податку в 1775 р. та пертурбації, що його супроводжували, були пов'язані із загальними тенденціями в тогочасному суспільному житті Європи, зумовленими поширенням ідей Просвітництва, поступовим підпорядкуванням життя Церкви інтересам держави, що серед іншого передбачало й секуляризацію фіскальної системи, секвестр церковних маєтностей і запровадження т. зв. «прогресивного оподаткування» духовенства на користь Корони. У дискурсі цієї секулярної концепції планувалося переведення архиєреїв на державне утримання й виділення їм пенсії:

---

²⁴⁴ Zniesienie podatku titulo: Cathedriticum przez xx. plebanow ritus graeci uniti opłacanego zwierzchności swoiey // Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane. Petersburg, 1860. T. 8. S. 405.

²⁴⁵ Nabywaniec S. Unicka archidiecezja kijowska... S. 374-375.

100 тис. золотих для київського унійного митрополита та по 50 тис. – для кожного з руських владик²⁴⁶.

Тим часом реалізувати сеймову постанову виявилось не так просто. Навіть після офіційної ліквідації катедратика в Речі Посполитій усі єпархії Київської митрополії й надалі використовували давню фіскальну систему, фактично ігноруючи волю сейму. Офіціали й намісники продовжували збирати податок з підлеглого духовенства та надсилати його до єпископських скарбниць. Лише на початку 1780-х рр. руська єрархія під тиском світської адміністрації та за наполяганням Риму розпочала давно очікувані реформи. Одним із перших за врегулювання проблеми взялося Львівське владцтво, де після переходу Галичини під контроль Австрійської монархії набуває сили релігійна політика йосифінізму. Навесні 1781 р. Львівська греко-католицька консисторія видала друком пастирське послання Петра Білянського (1781-1798) про катедратик²⁴⁷.

На той час традиція сплати податку на єпархіальному соборі все ще залишалася актуальною. У своєму листі до львівського крилошанина Стефана Левинського владика Білянський наводить цікавий факт, що кидає світло на правовий статус катедратика в період вакантності Святоюрського престолу в 1778-1781 рр. Він повідомляє, що на зібранні духовенства в 1781 р. деякі крилошани (зокрема брати П'ясецькі) намагалися переконати намісників віддати столовий податок не адміністраторові єпархії Білянському, а Львівській греко-католицькій капітулі, чи радше самим крилошанам, покликаючись на якусь давню традицію²⁴⁸.

---

²⁴⁶ Зінченко А. Л. Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Київ, 1994. С. 21-22.

²⁴⁷ НМЛ, Ркл-180, арк. 5 зв.

²⁴⁸ «W tych dniach za błogosławieństwem Boskim tę odebrałem konsołację, że we wszystkich trzech diecezji zgromadzonych braci miałem

Однак досягти своєї мети їм не вдалося, й катедратик, як і в попередні роки, було сплачено правлячому архиєреєві Львівського владицтва. Збір податку на соборі 1781 р. підтверджує опис його діянь, вміщений у щоденникові Петра Білянського «Домашня історія»²⁴⁹. Так само в травні 1784 р., з нагоди проведення щорічного зібрання клиру, львівський єпископ вимагав, аби намісники привезли із собою отримані протягом останнього року катедратик і синдиківське, «згідно із звичайним розподілом»²⁵⁰. Ця фіскальна практика тривала й у другій половині 1780-х рр., що підтверджується документально. Так, інформуючи Губерніальний уряд у Львові в квітні 1786 р., Білянський був змушений визнати, що на єпархіальних соборах, «згідно з давньою традицією в греко-католицькому обряді», й надалі сплачується столове²⁵¹.

Попри це, дискусія щодо канонічного статусу катедратики в час вакантності престолу та тиха опозиція клиру все ж посприяли започаткуванню низки практичних заходів цер-

---

honor poznać, ich się affektowi polecic y ucieszyć się z nemi. [...] Ich M[ości] x[ieża] Piaseccy obydwu chcieli iakoweś motum uczynic y sfo-mentować dziekanów, aby stołowe kapitule oddali; poznawszy bracia, że to z rady P[rzewielebnego] Augustynowicza, odstąpili, y złączyli się ze mno w nieodstępnyim życzeniu y przywiązaniu swoim» (Российский государственный исторический архив в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 593, л. 295-296).

²⁴⁹ Див. витяг з листа Липницького до львівського єпископа від 25 квітня 1781 р.: «Dziś w katedrze tuteyszey soborowe odprawia się nabożeństwo, dnia zaś jutrzeyszego katedratyk z trzech diecaez[i]y podług dawnego zwyczaiu złotem wypłacać się będzie» (ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 106, арк. 20). Опис собору 1781 р. можна знайти в: НМЛ, Ркл-100, арк. 9; Петрушевич А. С. Сводная галицко-руская летопись. Ч. 1. С. 154.

²⁵⁰ «Aby z okoliczności aktu kongregacyi zwykłe subsidium czyli stołowe z sędycowskim od W[ielebnych] parochów odebrawszy, na pomieniony termin każdy z Przewielebności waszych komportował» (НМЛ, Ркл-213, арк. 86 зв.-87 зв.).

²⁵¹ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 316, арк. 1-1 зв., 3.

ковної адміністрації щодо поступової ліквідації в Галичині пастирського податку. Однак реформа фіскальної системи Львівської єпархії увінчалася успіхом лише наприкінці 1780-х рр., коли греко-католицька консисторія остаточно відмовилася від катедратика. Про це дізнаємося, зокрема, зі звернення від 20 лютого 1793 р. владыки Білянського, в якому спеціально наголошувалося, що в Греко-Католицькій Церкві Галичини українські священники звільнені «назавжди від оплати катедратика» завдяки «монаршій ласці»²⁵².

Особливості та динаміку фіскальної реформи у Львівському владичтві розкривають багаті джерельні свідчення про її проведення на Поділлі наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XVIII ст. Регіональною специфікою цього процесу тут було те, що місцеве духовенство й деякі унійні єрархи, котрі перебували в Речі Посполитій, наполягали на тому, аби всі єпархіяльні доходи залишалися в розпорядженні місцевої церковної адміністрації, а не передавалися до сусідньої держави, тобто Австрії, яка окупувала в 1772 р. Галичину. Зокрема, в листі луцького єпископа Кипріяна (Стецького, 1777-1787) до польського короля Станіслава-Августа як додатковий аргумент щодо приєднання унійного Поділля до Луцької єпархії зазначалося: «Nadto katedratyk nawet duchowieństwo, w tey diecezji mieszczące się, dawać y odsyłać, y w interessach swoich aż do Lwowa znacznym kosztem udawać się musi»²⁵³. 11 травня 1789 р. Порядкова комісія Подільського воєводства заборонила кам'янецькому й барському офіціалам віддавати «столове для отця руського єпископа до подальшого рішення найясніших станів аж до [часу його] прибуття»²⁵⁴.

²⁵² «Łaske monarsze obficie na Was sphywaiące, [...] iako to: uwolnienie nazawsze op orłaty katedratyku» (ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 110, арк. 18; ф. 491, оп. 1, спр. 67, арк. 1 (рукописний список послання), 16 (друкований формуляр)).

²⁵³ ЦДІА України у Львові, ф. 491, оп. 1, спр. 29, арк. 41.

²⁵⁴ Там само. Діяльність цієї комісії на Поділлі частково розкрита в статті: Król B. Reformy miejskie w Kamieńcu Podolskim. Działalność

Цю інформацію підтверджує лист офіціала Василя Матковського до Петра Білянського від 4 травня 1789 р., де той повідомляє, що Порядкова комісія наказала вже зібраний у той час для владики катедратик не відправляти до Львова, а залишити в консисторії («уряді») ²⁵⁵. Коли в липні 1790 р. підбурювана світською й духовною владою частина єреїв звернулася до польського короля та сейму з проханням утворити нову унійну єпархію на Поділлі, прагнучи звільнитися з-під юрисдикції львівського архиєрея, то задля легітимації своїх автономістичних домагань вони наводили приклад «зديرств» галицького пастиря. Той нібито завищував суму сплачуваного подільським клиром катедратика, який, згідно з «Благанням», що його інспірував луцький унійний єпископ, для кожного місцевого пароха становив 12 золотих. Вказаний розмір такси відповідав дійсності, натомість загальна сума податку, як і кількість унійних храмів, була явно перебільшена (36 тис. золотих від 3 000 церков!).

«Благання» подільських священників, хоча й емоційно заангажоване та інспіроване ззовні, все ж дає змогу розглянути особливості фіскальної системи Унійної Церкви «із середини», а саме з перспективи парохів. У своїй супліці душпастирі заявляли, що змушені сплачувати додаткові кошти, пов'язані з обслуговуванням катедратика. Зокрема, йшлося про витрати на його транспортування до Львова (по 2 золоті від єрея) та на поквитування сплачених сум (по 15 грошів). Отці скаржилися королеві, що в 1789 р. вони – всупереч тому, що офіційно всі податки унійного клиру в Речі Посполитій було скасовано, – мусили-таки віддати Петрові Білянському «пастирський дохід», а наступного

Komisji Boni Ordinis i Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowych // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kyrka. Kraków, 2005. T. 2. S. 157-187.

²⁵⁵ ЦДДА України у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 99, арк. 11; оп. 46, спр. 1252, арк. 5.

року замість столового кожен з них заплатив по 8 золотих на ремонт Святоюрського храму у Львові (сукупно 24 тис. золотих)²⁵⁶. Цілком інакше трактувало ситуацію вище унійне духовенство, яке оскаржило протестуючий клир у фальшивості цих свідчень. 9 вересня 1790 р. більшість намісників офіційно, від імені священиків Кам'янецької «епархії», внесли декларацію до Кам'янецького гродського суду, де захищали львівського владика від неправдивих, за їхніми словами, звинувачень. Вони стверджували, що першого року після відміни пастирського податку єпископові було зібрано лише по 20 флоренів від кожного пароха, причому не більш як від 770 церков. Ці кошти, згідно з документом, використано на реставрацію львівської катедри, а вже у 1790 р. душпастирі не сплачували ніяких податків²⁵⁷.

У своєму листі до Депутації в духовних справах польського сейму Петро Білянський писав, що до скасування владою катедри він правно отримував від парохів до 10 тис. золотих цього податку, який ішов на утримання самого владика й поточні видатки єпископського столу. Проте вже третій рік як він, виконуючи на Поділлі свої пастирські обов'язки, покриває витрати з власних заощаджень. Тому архиерей просив про призначення йому регулярних грошових виплат принаймні на таку ж суму, що й скасоване столове²⁵⁸. Польський уряд прислухався до пропозицій Білянського, і зваживши на те, що греко-католицький єпископ, на відміну від латинських, не має інших доходів готівкою, крім катедри, як і жодних земельних посіlostей

---

²⁵⁶ Błagalnia ogolna o miłosierdzie i sprawiedliwość duchowieństwa polskiego ritus graeco uniti z ofiarą serc, i pożytkiem skarbu do Najiasniejszych Króla Pana Miłosciwego i skonfederowanych Rzeczypospolitey Stanow, dnia 16 miesiąca lipca 1790 roku podana // ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1252, арк. 8.

²⁵⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1252, арк. 13 зв.-14.

²⁵⁸ Там само, арк. 21.

на Поділлі, запропонував «*te subsidium charitativum, które płaci duchowieństwo dyecezyi Kamienieckiey do Skarbu Koronnego, blisko jedynastu tysięcy wynoszące, niech idzie na fundusz biskupa kamienieckiego ruskiego, którym się on do życia swego przy intracie z biskupstwa Lwowskiego kontentować będzie*»²⁵⁹.

На території Барського та Кам'янецького крилосів «пасирський дохід» офіційно був ліквідований постановою генеральної конгрегації подільського духовенства, що відбулася в Кам'янці-Подільському 7 липня 1789 р. Її учасники вирішили, натомість, започаткувати грошову збірку (7 золотих від пароха) для матеріального забезпечення діяльності системи управління Львівської єпархії на Поділлі (урядів інстигатора, синдика, сурогата), а також єпархіальної семінарії²⁶⁰. Остаточне скасування катедратика й запровадження

---

²⁵⁹ Uwagi do utrzymania biskupstwa Kamienieckiego ruskiego ściągające się. [1789] // ЦДДА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1252, арк. 18-18 зв.

²⁶⁰ «*My więc [J[ego] M[os]ć xiądz Piotr Bielański, biskup lwowski, halički i kamieniecki podolski], teyże dyecezyi Kamienieckiey duchowieństwo, zapatrzwszy się na tak chwalebny pieczołowitego o dobro nasze pasterza przykład i staranność, i pragnąc, aby ta przez uskutecznienie wiecznie uwielbiana była; zważywszy oraz że na porobienie tey woli pasterskiej w tym czasie, w którym skonfederowane Najjasnieyszey Rzeczypospolitey stany od płacenia zwyczajnego podatku stołowego łaskawie na zawsze uwolnili, okazuje się sposobność, taki na utrzymanie tych domów z własney i nieprzymuszoney woli, i chęci iednomyślnie postanawiamy sposób, aby każdy paroch lub kommandarz corocznie przez ręce Przewielebnego dziekana mieyscowego zł[otych] pol[skich] przed ad officium respectivum dowieść się mających, zapłacił i wyliczył. Officium zaś do rąk syndyka obranego, oraz surrogata kamienieckiego oddał, z ktorey to wynikley kwoty wyrażony syndyk budowłą utrzymywać, proffessora edukacją seminarzystów, instygatora dozorem i poprawą rekollizantów zatrudniających się, których zawsze z kleru, a nie z zakonników mieć chcemy. Tudzies sług koniecznie potrzebnych, należytość wypłacać, rekollizantów z siebie sposobu niemających żywić, i inne konieczne potrzeby zaspokaiać będzie» (Ustawy dyecezalne pod czas generalney kongregacyi dziekańskiej roku 1789, dnia 7 miesiąca lipca w Kamieńcu Podolskim uroczyście odprawioney... Berdyczów, 1789 (нумерація відсутня)).*

нової фінансової практики в обидвох унійних крилосах підтвердив наступний єпархіальний собор 11 вересня 1793 р. Він, зокрема, підкреслив, що протягом останніх чотирьох років львівський єпископ не побирає для себе жодних оплат від парафіяльного клиру Поділля²⁶¹.

Дещо інша ситуація склалася в тих унійних владицтвах, котрі після 1772 р. залишилися у складі Речі Посполитої або перейшли під контроль Росії. У них реформа фіскальної системи була спрямована передовсім на те, аби за кошти від катедратика вирішити найбільш болючі проблеми Унійної Церкви – поліпшення богословської освіти духовенства та покращення матеріального стану центральних органів управління – консисторій і крилосів. У Київській митрополічій архієпархії зібрання духовенства в Радомишлі 18 травня 1781 р. ухвалило постанову про скерування щорічної суми «пастирського доходу» на утримання 20 крилошан місцевої капітули з річним доходом 1 500 флоренів, а також на фундацію та забезпечення діяльності єпархіальної семінарії²⁶². Це рішення було апробоване одним з

---

²⁶¹ «My, niżej podpisani dyecezyi Kamienieckiey dziekani, gdy na mocy ustaw synodalnych, konstytucyą dyecezalną pod dniem 7 lipca 1789 roku nastąponą, za błogosławienstwem pasterskim na dzisieyszey kongregacyi względem datku po zł[oty]ch pol[skich] 7 od każdego parocha, objaśniliśmy y officia aby nie byli bezpłatne, ile te urzędowania w dzisieyszych okolicznosciach są pracowite do urzędów surrogata, pisarza y instygatora pensyę przywiązaliśmy, y już z łaski Jaśnie Wielmożnego pasterza surrogatów in troq[ue] officio mamy, a obranie pisarzów łaskawie Jasnie Wielmożny pasterz dobrodziey nam zlecił, chcąc przeto zdatność y zasługi w Kamienieckim J[ego Mości] x[iędza] Czyrskiego, a w Barskim [officjałacie] J[ego Mości] x[iędza] Dawidowicza mieć nadgródzone». (Ухвалу вписано 15 вересня 1793 р. у книгу розпоряджень світських і духовних урядів, що надсилалися до Кам'янецької унійної консисторії протягом 1789-1796 рр.: ЦДДА України у Львові, ф. 201, оп. 46, спр. 1888, арк. 46 зв.).

²⁶² *Designatio expensarum pro Capitulo et Seminario erigendo. 1781 // Epistolae Smogorzewskyj. P. 281 (док. № 161).*

наступних соборів у Радомишлі 23 травня 1783 р., учасники якого звернулися до короля Речі Посполитої із проханням конфірмувати таку ухвалу унійного клиру, на підставі сеймової постанови 1775 р.²⁶³

Якщо в українській частині Київської архієпархії, де розміщувалася резиденція митрополита, впродовж 1780-х рр. таки вдалося спрямувати кошти катедратика на церковні потреби, то в намісництвах на території Великого князівства Литовського проблема залишалася неврегульованою навіть на початку 1790-х рр. Про це свідчить видане в Новгородку 3 січня 1793 р. пастирське послання предстоятеля Унійної Церкви Теодозія (Ростоцького), в якому архипастир звернув увагу своїм офіціалам у Білорусі на те, що клир скаржиться на непомірні податкові побори колишньої Віленської консисторії, котра серед іншого незаконно стягувала й уже давно скасований урядом катедратик²⁶⁴.

---

²⁶³ Clerus Metropolitae Kioviensis designat Cathedratium pro erectione Capitulum cathedralium et sustentatione Capitularium. 23.V.1783; Supplicat clerus Regi Poloniae pro confirmatione cathedratici in favorem Capitulum cathedralium. 3.VI.1783 // Epistolae Smogorzewskij. P. 309-310 (док. № 183); P. 310-312 (док. № 184).

²⁶⁴ Akta konsystorza metropolitalnego Mińskiego 1790-1793 // НГАБ Менск, ф. 136, воп. 1, адз. зах. 41284, л. 64; Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Vilnius), f. 634, ap. 3, bylų 33, p. 46 v.-48^a, 68 v.-71 v.; bylų 38, p. 90-92.

Висновки

1. Поява катедратика (куничого) в християнстві була детермінована довготривалим процесом розвитку структур Церкви та пошуками матеріальної формули її існування. Водночас запровадження цього податку мало виразно символічне значення, увиразнюючи середньовічні та новочасні ідеї корпоративної солідарності духовенства, а також суто домодерні уявлення про єрархію «гідностей», «почестей» і станової підлеглості. У Київській митрополії від самого початку куниче набуло місцевої специфіки, що визначалася не тільки еклезіальною патерналістичною ментальністю, яка трактувала пастирський податок як «дар любові», але й дуже строкатим регіональним партикуляризмом руських єпархій і наголосом на його фіскальній складовій.

2. Незважаючи на ці відмінності, протягом майже восьми століть куниче в українсько-білоруських землях та Московії відіграло надзвичайно важливу консолідаційну й мобілізаційну роль і для парафіяльного клиру, і для єпископату, перетворившись на одне з провідних фінансових джерел Руської Церкви. Загалом справне функціонування інституту катедратика вибудувало сталий зв'язок між парохами, намісниками, крилоськими урядами, консисторіями та єпископським двором. Канонічний обов'язок сплати «пастирського доходу» також забезпечував участь духовенства в намісницьких соборчиках та єпархіальних соборах, які вже у XIII ст. стали місцем реалізації священниками своїх фіскальних зобов'язань перед владикою. Іншим церковним інститутом, що використовувався для отримання податку, аж до середини XVIII ст. були генеральні візитації.

3. Після Володимирського собору 1273 р. накладений на духовенство фінансовий тягар, надалі трактуючись канонічним правом Церкви та світським законодавством у ка-

тегоріях підлеглості й служіння, поступово почав не тільки від'ємно позначатися на матеріальному стані незаможного парафіяльного клиру, але й підважувати весь механізм фінансово-корпоративних відносин у Київській митрополії. Ця криза в Унійній Церкві особливо загострилася напередодні Замоїського собору 1720 р., протривавши аж до кінця XVIII ст. Спроби Римської курії, починаючи з 1710-х рр., впорядкувати сплату катедратика, попри незадоволення й публічні протести священиків, наштовхнулися на тихий супротив руської єрархії, особисто не зацікавленої в розв'язанні проблем, якими супроводжувалося практикування цього податку (заснування єпархіальних семінарій, усунення симонійних практик серед унійного єпископату, врегулювання меж єпархій та фундація нових владицтв, одночасне посідання архиєреями декількох церковних бенефіціїв, підвищення матеріального рівня парафіяльного духовенства, фінансове забезпечення діяльності організаційних структур Церкви тощо).

4. Довготривала дискусія між папським престолом, Конгрегацією поширення віри, апостольським нунцієм у Варшаві, частиною унійного клиру та єпископату впродовж XVIII ст. засвідчила, з одного боку, значення Риму як гаранта й каталізатора церковних реформ і канонічного порядку в Київській митрополії, а з іншого – обмежені можливості Апостольського престолу щодо реального впливу на внутрішнє життя русинів-католиків. Унійна Церква радше спиралася на освячене багатовіковою слов'янсько-візантійською традицією звичаєве право, аніж на латинське законодавство посттридентського християнства. Водночас дискусія увиразнила значні вади вищого духовенства, яке виявилось неготовим до радикальних змін у церковному житті, було схильне до прихованої симонії й фактично саботувало інновації Риму. Такий стан обумовлювався не лише суб'єктивним фактором (особистими якостями владик тощо), але й був закорінений у проблему соціального й

політичного статусу Руської Церкви у Польсько-Литовській державі, що безпосередньо впливала на її матеріальне забезпечення.

5. Дохід від катедратика (куничого) в Київській митрополії ніколи не був достатнім для реалізації найнеобхідніших пастирських ініціатив руської єрархії. Початково податок сплачували всі священики єпархії, а також іноді, залежно від історичного періоду й регіону, намісники, офіціали, крилошани, ігумени й навіть церковний причет (дяки). В післяберестейську добу цей фіскальний обов'язок стосувався майже виключно парафіяльного духовенства. Квота катедратика детермінувалася географічними умовами, фінансовими потребами владництва та економічним розвитком країни. Загалом у пізньому середньовіччі такса податку становила 12 грошів, у XVII – на початку XVIII ст. – 4-6 польських золотих, а в середині – другій половині XVIII ст. майже всюди стабілізувалася в розмірі 12 золотих. На «пастирський дохід» впливала також фінансова дисципліна клиру, яка суттєво покращилася тільки в останній чверті XVII ст. Однак і в наступному XVIII ст. єпископи недоотримували значні суми катедратика. Частка цього податку в річних доходах владик ніколи не перевищувала половини, що змушувало їх шукати нові, додаткові джерела прибутку, а отже, займатися господарською діяльністю. Це обмежувало пастирську й адміністративну активність єпископату та узаляжнювало його від державних політичних, економічних і навіть суспільно-релігійних чинників (приклад Львівської ставропігії).

6. Несміливі кроки щодо «запізнілої модернізації» фіскальної системи Київської митрополії в 1760-х рр., котрі засвідчували появу в середовищі єрархії нової еклезіальної свідомості, з різних причин не увінчалися успіхом. Тому «проблему катедратика» довелося вирішувати світській владі – сеймові Речі Посполитої в 1775 р., австрійському Губерніальному урядові Галичини у 80-х рр. XVIII ст. та

царській адміністрації на Лівобережній Україні в 60–80-х рр. XVIII ст. – у рамках секуляризаційної реформи. Саме таким чином на порозі модерної доби Руська Церква звільнилася від «тягару катедратика», проте зробила вона це не з власної волі, що негативно позначилося на внутрішній консолідації духовенства в умовах політичної нестабільності й поділів українсько-білоруських земель між Австрією, Пруссією та Росією. Це певною мірою також спричинилося до «швидкого падіння» в кінці XVIII – першій третині XIX ст. на Брацлавщині, Волині, Київщині, Поділлі й частині в Білорусі «Золотого Колосу Русі» – Київської унійної митрополії.

*Церква Успення Пресвятої Богородиці
в м-ку Олесько Луцько-Острозької єпархії
(малюнок з парафіяльного пом'яника). 1728 р.*

Бібліографія

Джерела

а) неопубліковані

- Архив Санкт-Петербургского института истории, кол. 52, оп. 2, картон 9, № 1.
- Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 4819.
- Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України, ф. XVIII, № 202.
- Національний музей у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги, Ркк-151, Ркл-11, Ркл-13, Ркл-58/7, Ркл-83, Ркл-100, Ркл-113, Ркл-115, Ркл-117, Ркл-146, Ркл-157, Ркл-165, Ркл-175, Ркл-180, Ркл-199, Ркл-213, Ркл-279, Ркл-425, Ркл-658, Ркл-1216, Ркл-1218, Сдк-723.
- Нацыянальна бібліятека Беларусі. Аадзел рэдкіх кніг і рукапісаў, № 091/4307.
- Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Менску, ф. 136, воп. 1, адз. зах. 41240, 41284; ф. 1502, воп. 1, адз. зах. 1; ф. 1774, воп. 1, адз. зах. 3; ф. 3245, воп. 8, адз. зах. 1.
- Российский государственный исторический архив в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 593.
- Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 9, оп. 1, спр. 422, 461; ф. 199, оп. 1, спр. 19; ф. 201, оп. 1, спр. 99, 106, 110, 143, 316; оп. 1а, спр. 3, 5, 18; оп. 4, спр. 338; оп. 46, спр. 127-128, 133, 136, 149, 162, 182, 192, 227, 244, 548, 550, 577, 579, 595, 671, 759, 1159, 1168, 1205, 1252, 1430, 1888, 3044, 3055; ф. 408, оп. 1, спр. 1108; ф. 491, оп. 1, спр. 29, 67.
- Archiwum archidiecezji lwowskiej w Krakowie (Archiwum arcybiskupa B. Baziaka). Akta Dekanatu Żółkiewskiego, № 60.
- Archiwum Państwowe w Lublinie. Chełmski Konsystorz Greckokatolicki, sygn. 110.
- Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, № 3124.
- Biblioteka Narodowa w Warszawie. Biblioteka Ordynacji Zamojskich, sygn. 930.

Biblioteka Narodowa w Warszawie. Oddział rękopisów, Akc. 2890. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Vilnius), f. 634, ap. 3, bylą 33; 38.

б) опубліковані

Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург, 1846. Т. 1 (1340-1506); 1848. Т. 2 (1506-1544).

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург, 1863. Т. 1 (1361-1598).

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Киев, 1859. Ч. 1: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси. Т. 1; 1871. Т. 4; 1883. Т. 6; 1904. Т. 10.

Архіў уніяцкіх мітрапалітаў. Дакументы да гісторыі царквы ў Беларусі XV–XIX стст. у фондзе «Канцелярыя мітрапаліта грэка-уніяцкіх цэркваў у Расіі». Даведнік. Мінск; Полацк, 1999.

Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики / Сост. Я. Н. Щапов. Москва, 1976. Ч. 1.

Грамоти XIV ст. / Упоряд. М. М. Пещак. Київ, 1974.

Додатокъ до чинностей и рѣшень руского провинціального собора въ Галичинѣ, отбувшего ся во Львовѣ въ р. 1891. Львовъ, 1897.

Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. / Упоряд. М. В. Довбищенко. Київ, 2001.

Крыловскій А. Львовское Ставропигіальное братство. (Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія). Киевъ, 1904.

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004.

Лакота Г. Три синоди перемиські і постанови валявські. Перемишль, 1939.

- Никодимъ. Правила Православной Церкви с толкованиями / Репр. изд. Москва, 2001. Т. 1-2.
- Провінційний Синод у Замості 1720 р. Б.: Постанови. Івано-Франківськ, 2006.
- Рункевич С. Г. Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов. 1701-1839. Санкт-Петербург, 1907. Т. 2.
- Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою археографическою комиссиею. Изд. 2-е. Санкт-Петербург, 1908. Т. 6: Памятники древне-русского канонического права. Ч. 1: Памятники XI-XV в.
- Свѣнцицкий И. Каталог книг церковно-славянской печати. Жовква, 1908.
- Собори Львівської єпархії XVI-XVIII століть / Упоряд. та іст. нарис І. Скочилися. Львів, 2006.
- Acta S. Congregationum de Propaganda Fide ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantia / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1954. Vol. 3: 1710-1740; 1955. Vol. 4: 1740-1769; 1955. Vol. 5: 1769-1862.
- Akta grodzkie i ziemskie. Lwów, 1883. Т. 7.
- Bulle, brevia, listy okolne papieskie, tudzież Kongregacyi dekreta, obrządkowi greckiemu ziednoczonemu służące. Suprasl, 1799.
- Congregationes Particulares ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantes / Ed. A. G. Welykyj, E. Kaminskyj. Romae, 1956. Vol. 1: 1622-1728; 1957. Vol. 2: 1729-1862.
- Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaціński i polski / Układ i oprac. A. Baron, H. Pietras. Kraków, 2005. Т. 4 (1511-1870).
- Epistolae Feliciani Philippi Wolodkovycz, metropolitae kioviensis catholici (1762-1778) / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1967. Pars 1-2.
- Epistolae Jasonis Junosza Smogorzewskyj, metropolitae kioviensis catholici (1780-1788) / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1965.
- Epistolae Leonis Ludovici Szeptyckyj metropolitae kioviensis catholici (1778-1779) / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1970.
- Epistolae metropolitaram kioviensium catholicorum: Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckyj, Floriani Hrebnyckyj (1714-1762) / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1959.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499-1514). Vilnius, 1995.

- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440-1523). Vilnius, 1997.
- Litterae S. C. de Propaganda Fide ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1956. Vol. 3: 1710-1730; 1957. Vol. 4: 1730-1758.
- Skoczylas I. Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej. Lublin, 2008. (Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej. T. 4).
- Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarusjae / Ed. A. G. Welykyj. Romae, 1962. Vol. 2: 1700-1740; 1965. Vol. 3: 1741-1769.
- Synodus provincialis ruthenorum habita in Civitate Zamosciae Anno MDCCXX, Sanctissimo Domino Nostro Benedicto PP. XIII dicata. Romae, 1724.
- Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarow w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego. Petersburg, 1860. T. 8.

Література

- Андрусак М. Львівське, Галицьке й Кам'янець-Подільське православне (в 1539-1700 рр.) та й уніятське (в 1700-1808 рр.) єпископство у Львові // Логос. Йорктон (Саск.), 1959. Т. 10. Ч. 1. С. 43-49; Ч. 3. С. 201-205; Ч. 4. С. 256-264; 1960. Т. 11. Ч. 1. С. 30-36.
- Бенешевич В. Н. Древнеславянская Кормчая XIV титулов без толкований. София, 1987. Т. 2.
- Болховітінов Є. Вибрані праці з історії Києва. Київ, 1994.
- Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині XVIII в. // Записки НТШ. Львів, 1912. Т. 109. С. 39-90; Т. 110. С. 55-100; 1924. Т. 124-125. С. 137-160.
- Великий А. Г. 3 літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Вид. 2-ге. Рим; Львів, 1999. Т. 3: XIV-XV-XVI ст.
- Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / Репр. вид. Київ, 1998. Т. 1.
- Головацкий Я. Львовская руская епархия перед стома леты, описана по донесению, поданому до Римской курии

- Преосвященнейшим Львом Шептицким, Епископом Львовским, Галицким и Каменецким. Львов, 1860.
- Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (опыт церковно-исторического исследования). Киев, 1898. Т. 2.
- Голубинский Е. История Русской Церкви. Москва, 1997. Т. 1, 3; 1998. Т. 4.
- Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. Київ, 1994. Т. 5: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків.
- Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Львів, 2000.
- Добрянский А. История епископов трех соединенных епархий, Перемышльской, Самборской и Саноцкой, от найдавших времен до 1794 г. Львов, 1893.
- Дулишкович И. Исторические черты угро-русских. Унгвар, 1875. Т. 1; 1877. Т. 3.
- Желтов М. С., Попов И. О., Силкин А. В. Антиминс // Православная энциклопедия. Москва, 2000. Т. 2. С. 489-493.
- Запаско Я., Исаевич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Львів, 1984. Кн. 2: 1701-1800.
- Зінченко А. Л. Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Київ, 1994.
- Зубрицкий Д. Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси. Москва, 1845.
- Карташев А. В. Очерки по истории Русской Церкви. Москва, 1997. Т. 1.
- Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках (1574-1800). Зведений каталог / Уклад Ф. П. Максименко. Львів, 1975.
- Кметь В. Документи до біографії першого львівського владика Макарія (Тучапського) в актах Коронної Метрики // Наукові зошити Історичного факультету [Львівського національного університету імені Івана Франка]. Львів, 2000. Вип. 3. С. 18-27.

- Кметь В. Юрисдикційний статус та організаційна структура Галицької (Львівської) єпархії (XII – середина XVI століття) // Ковчег: Наук. зб. із церковної історії. Львів, 2001. Ч. 3. С. 131-155.
- Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.). Київ, 1991.
- Лобатынский С. О св. антиминосхъ конца XVII, XVIII и начала XIX ст., представленныхъ изъ разныхъ церквей Подольской епархіи и хранящихся при крестовой архіерейской церкви // Подольские епархиальные ведомости. Каменец-Подольский, 1888. № 19. С. 423-434; № 20. С. 455-462; № 21. С. 484-495; № 22. С. 515-525; № 23. С. 541-553; № 24. С. 583-593.
- Лотоцький О. Суспільне становище білого (світського) духовенства на Україні і в Росії в XVIII в. // Записки НТШ. Львів, 1898. Т. 21. С. 1-46.
- Лучкай М. Історія карпатських русинів // Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику. Пряшів, 1990. Т. 16. С. 100-117.
- Люта Т. Документи про юрисдикційний статус та економічне становище Святософіївської митрополичої катедри і Києво-Печерської архимандрії в перші роки після Берестейської унії // Ковчег: Наук. зб. із церковної історії. Львів, 2000. Ч. 2. С. 313-328.
- Макарий (Булгаков). История Русской Церкви. Москва, 1996. Кн. 4. Ч. 2; Кн. 5: Период разделения Русской Церкви на две митрополии.
- Малишевский Н. О ревизиях приходских униатских церквей // Литовские епархиальные ведомости. Вильно, 1874. № 35. С. 279-280.
- Никольский К. Об антиминосах Православной Русской Церкви. Санкт-Петербург, 1872.
- Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись 1700-1772. Львов, 1887. Ч. 1.
- Сидор-Ошуркевич О. Українська антимінсна гравюра XVII–XVIII століть // Записки НТШ. Львів, 1994. Т. 227. С. 171-182.

- Скочиляс І. Брацлавський територіальний конфлікт 1747-1754 рр.: правові аргументи, еклезіальні й соціальні практики «впорядкування» географічного простору та історична пам'ять // Соціум: Альманах соціальної історії. Київ, 2010. Вип. 9. С. 174-218.
- Скочиляс І. Генеральні візитації в українсько-білоруських єпархіях Київської уніатської митрополії. 1596-1720 роки // Записки НТШ. Львів, 1999. Т. 238. С. 46-94.
- Скочиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Львів, 2004. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій.
- Скочиляс І. «Дар любові», фіскальний обов'язок і єрархічна підлеглість: катедратик у системі фінансово-корпоративних відносин духовенства Київської митрополії XIII–XVIII століть // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2005. Вип. 9. С. 431-460.
- Скочиляс І. Катедратик у системі фінансово-корпоративних відносин Київської митрополії XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2006. Вип. 10. С. 628-673.
- Скочиляс І. Програма реформ у Львівській єпархії в післязаям'яський період: візитаційні інструкції Атанасія (Шептицького) 1732 та 1739 років // Ковчег: Наук. зб. із церковної історії. Львів, 2000. Ч. 2. С. 347-371.
- Скочиляс І. Соборний храм Святого Йоана Хрестителя в Кам'янці: конкатедра Львівської єпархії на Поділлі в останній чверті XVIII століття // Кризь століття: Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. Львів, 2012. С. 606-616.
- Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. Торонто, 1990.
- Франко І. Чотири пастирські листи єпископів Афанасія і Льва Шептицьких з рр. 1745(?)–1759 // Матеріяли до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку, зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилицьким, Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком / Під ред. І. Франка. Львів, 1902. С. 7-8.
- Щапов Я. Н. Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв. Москва, 1989.

- Щапов Я. Н. Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв. Москва, 1976.
- A. K. Cathedaticum // Podręczna encyklopedia kościelna. Warszawa, 1905. T. 5-6. S. 338-339.
- Andrusiak M. Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki lwowski (1667-1708). Zarys biograficzny. Lwów, 1934.
- Bendza M. Prawosławna diecezja przemyska w latach 1596-1681. Studium historyczno-kanoniczne. Warszawa, 1982.
- Bieńkowski L. Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce // Kościół w Polsce. Kraków, 1969. T. 2: Wieki XVI–XVIII. S. 779-1049.
- Butterwick R. The Polish Revolution and the Catholic Church, 1788-92: A Political History. Oxford, 2011 (пол. версія: Butterwick R. Polska rewolucja a Kościół Katolicki 1782-1792. Kraków, 2012).
- Chotkowski W. Historia polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy. Kraków, 1909. T. 2.
- Dymyd M. La figura giuridica del Vescovo della Chiesa Unita di Kyiv sulla base dei suoi Sinodi (1589-1891). Lviv, 1999 (українська версія: Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589-1891). Львів, 2000).
- [Goeke J. W.]. Cathedaticum // New Catholic Encyclopedia. San Francisco; Toronto; London; Sydney, 1967. P. 250-251.
- Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae. Leopoli, 1862.
- Historia Kościoła w Polsce. Poznań; Warszawa, 1974-1979. T. 1: Do roku 1764. Cz. 2: Od roku 1506; T. 2: 1764-1945. Cz. 1: 1764-1918.
- Historische Skize über die Dotation des ruthenischen Clerus in Galizien. Wien, 1862.
- Krętosz J. Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV w. do 1772 roku. Lublin, 1986.
- Krochmal A. Akta wyznaniowe w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu. Przemyśl, 1993.
- Król B. Reformy miejskie w Kamieńcu Podolskim. Działalność Komisji Boni Ordinis i Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowych // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka. Kraków, 2005. T. 2. S. 157-187.

- Malinowski M. R. Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien. Lemberg, 1861.
- May G. Cathedraicum // Lexikon für Theologie und Kirche / Hrsg. J. Höfer, K. Rahner. Freiburg, 1958. Bd. 2. S. 979.
- Nabywaniec S. Diecezja przemyska greckokatolicka w latach 1772-1795 // Premisla Christiana. Przemyśl, 1992-1993. T. 5. S. 11-294.
- Nabywaniec S. Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1762-1778. Rzeszów, 1998.
- Peкар A. Tribune to Bishop J. J. de Camellis, OSBM // Записки Чину Святого Василя Великого. Рим, 1985. Т. 12. С. 402-405.
- S. J. Katedrattyk, cathedraicum, biskupizna // Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznemi jej dopeńnieniami. Warszawa, 1877. T. 10. S. 233-234.
- Senyk S. A History of the Church in Ukraine. Rome, 1993. Vol. 1: To the End of the Thirteenth Century.
- Тымosz S. Synod archidiecezji lwowskiej z 1765 roku. Lublin, 1998.
- Wawrzeniuk P. Confessional Civilising in Ukraine: The Bishop Iosyf Shumliansky and the Introduction of Reforms in the Diocese of Lviv 1668-1708. Stockholm, 2005.
- Wiwčaruk S. De synodo provinciali Berestensi anno 1765 non celebrata. Romae, 1963.
- Wójcik W. Biskup // Encyklopedia katolicka. Lublin, 1989. T. 2. Col. 590.

*Київський православний митрополит
Варлаам (Ясинський)*

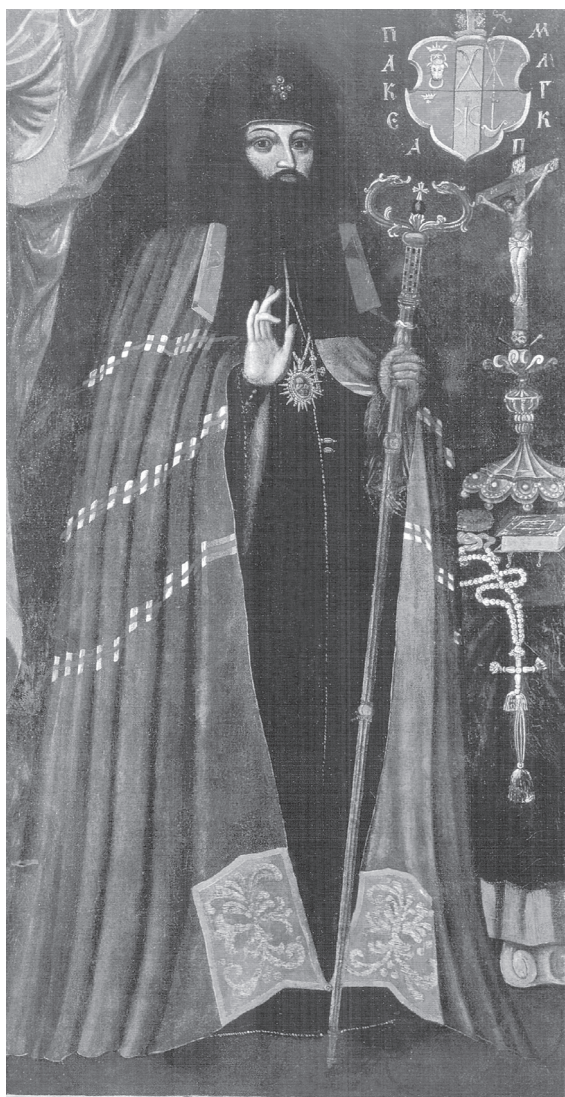

Святий Миколай з житієм. 1560-ті рр.
(з церкви Різдва Богородиці в м. Долина на Прикарпатті)

Калуські ма- нісники, у Ду- ховні тієї-ж пам'ятки 1680,		Столове	Столове	Столове	Столове	Столове	Столове		
О: Намісник Калуський, у Духовні	С. Василья	1681	1682	1683	1684	1685	1686		
О: Калуські маїсли	на Бзпечені Карпів				10	5	10		
О: Калуські протомаїсли	С. Спася				10	5	6		
О: Калуські протомаїсли	з Мармуря у Пам'яті. Б.				10	5	10		
О: Загорські	з Мармуря у Пам'яті. Б.					5			
О: Горнянські	С. Миколаї					5	5		
О: Лодмидальські	С. Миколаї				5	5	5		
О: Лодмидальські	С. Миколаї				10	5	10		
О: Бзпеченські	С. Миколаї				10	5	10		
О: Івановські	С. Миколаї				10	5	10		
О: Заньківські	С. Миколаї					5	10		
О: Хробоцькі	Наводне не в Пам'яті								
О: Дубровлянські	В. Іванів у Пам'яті				10	5	10		
О: Новичкі	С. Спася				5	5	5		
О: Новичкі	Наводне не в Пам'яті				5	5	5		
О: Убоїнські Старого	Миколаї у Пам'яті				10	5	10		
О: Убоїнські Нового	С. Миколаї				10	5	10		
О: Лєтанецькі	С. Іура				10	5	10		
О: Бєвєрєцькі	С. Іура					5	10		

Фрагмент реєстру столового податку,
сплаченого духовенством Калуського намісництва
Львівської православної єпархії. 1681-1686 рр.

Пётръ Могила. Боеводитъ земли Молдавской
Архидиаконъ Петерскій Митрополитъ Кіевскій. Преставился 1709

*Київський православний митрополит
Петро (Могила)*

Зміст

Вступ	5
Гене́за катедрати́ка. Руське куни́че в Київській православній митрополії.....	7
Еклезіальна практика: столовий податок у Галицькій (Львівській) єпархії XVI–XVII ст.	18
Катедратик як «пастирський дохід» в унійних єпархіях Руської Церкви XVII–XVIII ст.....	29
Канонічні приписи та парафіяльні реалії: столове у внутрішньому житті Львівського владичтва XVIII ст.	57
<i>Правовий статус і регламентація процедури сплати</i>	57
<i>Засади оподаткування клиру та принципи розподілу катедрати́ка між парохами</i>	65
<i>Час і періодичність сплати столового</i>	68
<i>Інституційний контроль за сплатою катедрати́ка</i>	74
<i>Єпархіальні доходи від церковних податків</i>	80
Симонійний катедратик як проблема Унійної Церкви: дискусія 1710-х рр., рішення Замойського собору та ініціативи Риму	101
«Запізніла модернізація»: берестейський проект 1763 р., скасування катедрати́ка сеймом 1775 р. та церковна фіскальна реформа 80–90-х рр. XVIII ст.....	129
Висновки	140
Бібліографія	144

Наукове видання

«Дар любові»:
куниче (катедратик)
у Київській митрополії
XIII–XVIII століть

Літературний редактор
Наталія Кім
Комп'ютерне опрацювання
Юрій Пелех

Підписано до друку 16.01.2013. Формат 84x108/32
Папір офсетний. Гарнітура «Minion Pro».
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 8,4. Обл.-вид. арк. 4.
Тираж 300 прим.

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
79011 Львів, вул. І. Свенціцького 17
тел./факс: (0322) 40-94-96
e-mail: ucupress@ucu.edu.ua

Свідоцтво про внесення до державного
реєстру видавців ДК 1657 від 20.01.2004